

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Науково-практичний журнал

3 (59) ' 2011

УДК 347.(77+78)

Журнал засновано в лютому 2002 року,
перейменовано у листопаді 2005 року,
внесено до переліку фахових видань
БАК України з юридичних наук

ЗАСНОВНИК

*Науково-дослідний інститут
інтелектуальної власності
Національної академії
правових наук України*

Свідцтво про державну реєстрацію
КВ № 10573 від 07.11.2005 року.

Рекомендовано до друку Вченою
радою НДІ інтелектуальної
власності НАПрН України,
(протокол № 5 від 26.04.2011 року).

Редакція:

Прахів Б. Г. — головний редактор,
Петренко С. А. — заступник
головного редактора,
Мацкевич О. О. — редактор,
Осипова А. О. — літературний
редактор,
Петренко І. І. — відповідальний
секретар.

Адреса редакції:

03680, МСП, м. Київ-150,
вул. Боженка, 11, корп. 4
Тел.: 228-21-37, 228-22-16
Тел./факс: 200-08-76
www.ndiiv.org.ua
e-mail: letter@i.kiev.ua

Надруковано з оригінал-макета
в ТОВ «Лазурит-Поліграф», 04080,
м. Київ, вул. Костянтинівська, 73,
тел./факс: (044) 417-21-70, свідцтво
суб'єкта видавничої справи ДК
№ 3133 від 17.03.2008.

Здано до набору 01.06.11 року.
Підписано до друку 15.06.11 року.
Формат 70x108/16. Папір офсетний.
Друк офсетний.
Наклад 300 примірників. Зам. 133.

ЗМІСТ

Теорія інтелектуальної власності

Еннан Р. Визначальні засади права
інтелектуальної власності 7

Рязанова Н. Пріоритетні напрями
вдосконалення законодавчого регулювання
прав на об'єкти інтелектуальної власності,
створених за кошти держави 16

Авторське право

Дроб'язко В. Адміністративні процедури
захисту авторських прав у США 22

Афанасьєва К. Договірні відносини у сфері
діяльності організацій мовлення 27

Мамчур Л. Розміщення твору у мережі
Інтернет як спосіб його використання 34

Яремчук О., Безсмертна Н. Проблеми
визначення дефініції «аудіовізуальний
твір» в українському законодавстві 41

Захист прав

Штефан О. Третейське судочинство
як договірний альтернативний спосіб
розв'язання конфлікту у сфері
авторського права 44

Наукова рада журналу:

Демченко С. Ф., к.ю.н.; Довгерт А. С., чл.-кор. НАПрНУ, д.ю.н., проф; Кузнецова Н. С., акад. НАПрНУ, д.ю.н., проф.; Майданик Р. А., чл.-кор. НАПрНУ, д.ю.н., проф.; Малишева Н. Р., д.ю.н., проф.; Пасенюк О. М., голова ВАСУ; Патон Б. Є., през. НАНУ, д.т.н.; Побірченко І. Г., акад. НАПрНУ, д.ю.н.; Притика Д. М., акад. НАПрНУ, д.ю.н.; Редько В. В., д.с.-г.н.; Сташис В. В., акад. НАПрНУ, д.ю.н.; Тацій В. Я., през. НАПрНУ, д.ю.н.; Шемшученко Ю. С., акад. НАНУ, акад. НАПрНУ, д.ю.н.

Редакційна колегія журналу:

Орлюк О. П. (голова редакційної колегії), Дорошенко О. Ф. (заступник голови редакційної колегії), Андрощук Г. О., Бутнік-Сіверський О. Б., Галиця І. О., Грошевий Ю. М., Дроб'язко В. С., Захарченко Т. Г., Копиленко О. Л., Крупко П. М., Крупчан О. Д., Мироненко Н. М., Москаленко В. С., Нежиборець В. І., Панов М. І., Петришин О. В., Пічкур О. В., Святоцький О. Д., Семчик В. І., Сегай М. Я., Сидоров І. Ф., Солощук М. М., Теплюк М. О., Тихий В. П.

Микитин В. Права на об'єкти інтелектуальної власності в аспекті цивільно-правової відповідальності50

Патентне право

Ромашко А., Пивоваров О., Фоя О. Еквівалентні й альтернативні ознаки в законодавстві України 58

Право та інновації

Загрішева Н. Правове регулювання податкового обліку нематеріальних активів61

Погляд науковця

Музика-Стефанчук О. Класифікація бюджетних правовідносин: питання теорії та практики 67

Головенко О. Теоретичні засади застосування категорії «публічні фінанси» у фінансовому праві 73

Іщенко О. Юридичні аспекти адміністративно-територіального устрою українських земель у складі Російської імперії у 1721–1825 роках79

Биков О. Особливості правового регулювання свободи віросповідання на території України від 40-х до 80-х років ХХ століття 91

Лиска І. Законодавство України про правовий статус закордонних українців потребує змін 96

**Колективу
Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України**

Прийміть найщиріші вітання з нагоди 10-річчя з дня утворення Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України!

Колектив Інституту у взаємодії з державними та громадськими інституціями зробив значний внесок у розбудову національної системи правової охорони і захисту прав інтелектуальної власності, збагачення скарбниці знань і духовності, розвиток творчого потенціалу країни.

Вітаючи з нагоди 10-ї річниці всіх, чия доля пов'язана з Інститутом та причетних до його діяльності, щиро зичу вам добра, благополуччя і нових творчих звершень на благо України. Нехай невичерпна енергія, сила духу, відповідальність, помножена на професійність, - завжди будуть джерелом вашого творчого довголіття.

Голова Верховної Ради України

Володимир ЛИТВИН

**Шановні друзі і колеги!
Президія Національної академії правових наук України щиро вітає колектив Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності з нагоди 10-річчя його утворення.**

З почуттям глибокої вдовolenості слід сьогодні відзначити, що колектив Інституту зустрічає свій ювілей значними здобутками на ниві науки.

Протягом усіх років свого існування Інститут накопичив достатній практичний матеріал, який збирався за конкретними тематиками згідно з відповідними програмами та з наступним науковим узагальненням.

Особливу роль у діяльності Інституту відіграє проведення комплексних фундаментальних досліджень з метою одержання наукових знань у галузі інтелектуальної власності, впровадження їх у практику, сприяння державним органам у розбудові України як демократичної, правової, соціальної держави, що має відповідати цивілізованим вимогам європейського розвитку громадянського суспільства.

На теперішній час результати наукових узагальнень насправді представляють собою повий матеріал наукових знань, що у подальшому мають ефективно використовуватися у дослідженні проблем інтелектуальної власності та сприяють соціально-економічному розвитку нашої держави, зростанню її науково-технічного потенціалу.

Наполегливою і цілеспрямованою працею колектив Інституту, завдяки вмілому і плідному керівництву його директора, члена-кореспондента Національної академії правових наук України Орлюк Олени Павлівни, успішно виконує завдання, поставлені Президією Академії. (Вчені Інституту поєднують наукові розробки теоретичних проблем з підготовкою обґрунтованих пропозицій щодо оновлення законодавства, беруть безпосередню участь в законопроектній роботі, готують пропозиції, наукові експертизи для державних органів законодавчої, виконавчої та судової влади, розвивають новітні наукові напрями правових досліджень з проблем інтелектуальної власності.

З приємністю відзначаємо творчий пошук натхнення, ініціативу, плідну ефективну працю, які стали визначальними у роботі колективу Інституту та сприяють підвищенню наукового авторитету Інституту та Національної академії.

Шановні друзі!

Прийміть від колективу Президії Академії щирі побажання доброго здоров'я, творчого горіння, нестримного потягу до наукової істини, вагомих успіхів, подальших творчих звершень.

З повагою

Президент Національної академії
правових наук України

В. Я. Тацій

Державне підприємство «Український інститут промислової власності» щиро вітає Вас з нагоди Ювілею — 10-річчя з дня заснування інституту!

Десять років це час великих здобутків, якщо, як Ви, починати з нуля. Перші роки в новій справі є роками пошуку та становлення. Ви пройшли ці роки з честю.

Нам приємно відзначити вагомі здобутки Вашого інституту.

Науково-дослідний інститут Академії правових наук сьогодні це сплав досвіду та молодості, дружний колектив однодумців, великий інтелектуальний потенціал.

З нагоди десятиріччя засвідчуємо Вам свою повагу, бажаємо життєвої активності, міцності духу, успіхів у досягненні поставлених цілей, здійсненні планів та задумів.

Зичимо подальшого процвітання та розвитку!

З повагою,

Директор ДП «Український інститут
промислової власності»

А. Г. Жарінова

ШАНОВНА ОЛЕНА ПАВЛІВНО!

У поточному році виповнюється десять років з того моменту, коли згідно із постановою Кабінету Міністрів України № 582 від 29 травня 2001 р. у структурі Національної академії правових, наук України був утворений Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності. На Інститут від самого початку було покладено відповідальні завдання: проведення фундаментальних наукових досліджень в сфері інтелектуальної власності; участь у розробці проектів законів та інших нормативно-правових актів з питань інтелектуальної власності підготовка експертних висновків із зазначених питань.

Завдяки зусиллям наукового колективу Інституту він став визнаною провідною науково-дослідною установою, щодо формування наукової та правової політики нашої держави у сфері інтелектуальної власності, здійснення фундаментальних та прикладних наукових досліджень, стану правової охорони та захисту об'єктів інтелектуальної власності, тенденцій та динаміки розвитку, аналізу і узагальнення світового досвіду правового регулювання відносин у цій сфері, шляхів використання напрацювань країн світу у практиці нашого законотворення.

На сьогодні Інститут єдиний в Україні спеціалізований заклад, гир здійснює науково-правові експертизи, пов'язані з правом інтелектуальної власності. Значним є внесок науковців у розробку чинного законодавства з проблем інтелектуальної власності та її захисту, свідченням чого виступає те, що науковці Інституту систематично залучаються до складу робочих груп з розробки проектів нормативно-правових актів. В результаті, діяльність Інституту істотно сприяє розвитку національної системи охорони та захисту прав інтелектуальної власності.

Успішна робота науково-дослідної установи залежить від багатьох факторів, зокрема, вона неможлива без талановитого, працьовитого, творчого наукового колективу, який своєю кропіткою щоденною роботою вносить вкладу піднесення авторитету відповідної організації. Завдяки відповідальній праці на сьогодні Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Національної академії правових наук України став важливою науковою опорою розвитку нашої держави.

З нагоди ювілею прийміть найщиріші побажання від колективу Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, успіхів (Вам, добра та щастя, натхнення і нових творчих злетів в ім'я вітчизняної науки, прогресу та розвитку держави і суспільства незалежної України.

Директор НДІ державного будівництва та
місцевого самоврядування Національної академії
правових наук України, академік НАПрН України Ю. П. Битяк

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Співробітники Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України щиро вітають Вас із ювілеєм - 10-річчям із дня заснування Вашого Інституту.

Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності - відома наукова установа не тільки в Україні, але і за її межами, про що свідчать, зокрема, міжнародні зв'язки та партнерські відносини з установами США, Німеччини, Польщі, Франції, Росії та ін. Своєю щоденною працею науковці Інституту сприяють розбудові в Україні засад демократичної правової держави, створенню ефективної системи охорони та захисту інтелектуальних прав і законних інтересів суб'єктів права, сприяють входженню України на правах рівноправного члена в сім'ю європейських держав шляхом гармонізації законодавства України до загальноновизнаних світових стандартів на засадах приватноправових методів правового регулювання.

На протязі 10 років завдяки енергійним, розумним, талановитим людям, що віддавали та віддають своє натхнення служінню істині, розвитку науки та юридичної практики, НДІ інтелектуальної власності займає одне з провідних місць серед наукових установ юридичного профілю в Україні та СНД. Інститут постійно здійснює практичну та методичну допомогу органам державної влади, підприємствам й установам з питань охорони об'єктів інтелектуальної власності, правового регулювання інноваційної діяльності. Напрацювання Інституту, отримані за результатами здійснення судово-експертних досліджень з питань інтелектуальної власності, створюють сучасні методологічні засади проведення судових експертиз і спеціальних досліджень з указаних питань.

З кожним роком зростає кількісний склад науковців, ширшим і різноманітнішим стає коло проблем, над вирішенням яких Ви працюєте. Вчені Інституту захистили низку кандидатських та докторських дисертацій, тим самим значно збагативши скарбницю вітчизняної юридичної науки.

10-річна історія Вашого Інституту є невід'ємною частиною історії Національної академії правових наук України, яка за досить невеликий проміжок часу зробила помітний внесок у становлення і розвиток законодавства України. Сьогодні, як ніколи, Ваші наукові розробки у цій галузі необхідні для вирішення складних проблем, які постійно виникають на практиці, оскільки в умовах стрімкого розвитку науково-технічного прогресу інтелектуальна власність відіг-

рає все більшу роль в удосконаленні ділових стосунків, залишаючись однією з важливіших складових економічного процвітання країни.

Дорогі друзі! Ми шануємо вас, як наших добрих і надійних товаришів, плечемо надію, що дружні і ділові стосунки між: нашими Інститутами будуть міцніти і розвиватися.

В цей знаменний день бажаємо вам, шановні колеги, нових творчих досягнень і звершень на професійній ниві, невичерпної енергії, сил та оптимізму, а Вашій установі - подальшого процвітання в ім'я утвердження в Україні верховенства Права!

Доброго здоров'я вам, натхнення і великого особистого щастя!

З повагою,

Директор Інституту вивчення
проблем злочинності НАПрН України

В. І. Борисов

Вельмишановна Олено Павлівно!

Прошу прийняти сердечні поздоровлення з ювілейною датою Вам і колегам від співробітників нашого інституту й мене особисто.

Ми від усієї душі бажаємо молодому інституту-ювіляру росту, розвитку, процвітання та великих успіхів по всіх напрямках діяльності, а всім вам і вашим родинам міцного здоров'я, добробуту й щасливого життя на довгі роки.

З повагою,

Заступник директора Інституту
електрозварювання
ім. С. О. Патона НАН України

В. С. Куцак

Уважаемая Елена Павловна!

Уважаемые сотрудники Научно-исследовательского института интеллектуальной собственности Академии правовых наук Украины!

Поздравляем Вас с 10-летним юбилеем!

Желаем больших творческих успехов, крепкого здоровья и личного счастья. Ваш институт стал флагманом отечественной науки по проблемам права и коммерциализации интеллектуальной собственности. Ваши научные труды и учебные издания - главные источники информации при воспитании и подготовке специалистов и магистров в области интеллектуальной собственности и инновационной деятельности.

Коллектив Вашего института активно сотрудничает с учебными и научными заведениями Украины, оказывая им большую научно-методическую помощь, организуя совместные научные и научно-методические форумы. Активность и инициатива сотрудников, творческий подход к делам Вашего руководства поистине вызывает уважение и восхищение. Желаем Вам долгих лет творческого развития и процветания, оставаться нашим интеллектуальным лидером, быть в авангарде свершений на пути инновационного развития нашей Родины.

Счастья, здоровья и всех земных благ!

Да хранит Вас Господь!

По поручению коллектива ГВУЗ «ПГТУ»

ректор В. С. Волошин

ВИЗНАЧАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Руслан Еннан,
магістр інтелектуальної власності, доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук

Поряд з економічною, матеріальною діяльністю в будь-якому культурному суспільстві розвивається діяльність духовна, що має на меті створення нематеріальних, духовних благ. Більшість продуктів цієї діяльності отримують суспільне визнання, а згодом стають об'єктивними, суспільними благами та навіть набувають певної економічної, матеріальної цінності. У сучасному світі інтелектуальна, творча діяльність набуває дедалі більшого значення. Від того, наскільки значним є інтелектуальний потенціал суспільства та рівень його культурного розвитку, залежить успіх розв'язання поставлених перед ним соціальних і економічних проблем. Інтелектуальна діяльність є однією з форм життєдіяльності людини, сутнісною основою процесу створення інтелектуального продукту та відтворення інтелектуального капіталу.

Система права інтелектуальної власності тривалий час була об'єктом наукового та критичного аналізу, наукові дискусії щодо визначення сутності, природи, принципів права інтелектуальної власності розпочалися ще в середині XVIII століття і тривають донині. Проте сьогодні жодна із запропонованих концепцій, теорій або підходів до визначення природи, сутності та змісту права інтелектуальної власності, правовідносин інтелектуальної власності (інтелектуально-правових відносин) не є загальновизнаною чи домінантною у сучасній теорії права.

Певною мірою такої ситуації сприяло й те, що як у міжнародно-правових договорах у сфері інтелектуальної власності, так і в національному законодавстві країн світу, чітко не сформульовані фундаментальні та визначальні засади, принципи системи права інтелектуальної власності, хоча і встановлені деякі її елементи. Саме тому вбачається за доцільне вироблення фундаментальних, визначальних засад і принципів системи права інтелектуальної власності, визначення сутності, правової природи, функцій права інтелектуальної власності в сучасній вітчизняній правовій науці.

Інтелектуальна діяльність — це розумова (творча, духовна) праця людини в галузі науки, техніки, літератури, мистецтва, художнього конструювання тощо. Творча праця спрямована на створення та впровадження інновацій. Водночас її результатом є не лише новий інтелектуальний продукт, а й інтелектуальний розвиток особистості. Інтелектуальна діяльність втілюється та проявляється у певних результатах — інтелектуальних продуктах. При цьому не будь-яка інтелектуальна діяльність є творчою працею, водночас будь-який творчий результат — продукт інтелектуальної діяльності. *Творча діяльність* — це діяльність, унаслідок якої народжується щось якісно нове, що вирізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю. Творчість властива

ТЕОРІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

лише людині, яка є єдиним суб'єктом творчої діяльності. Отже, творча діяльність — це поняття більш широке, ніж інтелектуальна діяльність.

Результати інтелектуальної діяльності, щодо яких здійснюється права охорона (що мають властивості охороноздатності), є об'єктами права інтелектуальної власності. До *видів інтелектуальної діяльності належать*: літературно-художня діяльність; науково-технічна діяльність і засоби індивідуалізації учасників цивільного обігу, товарів і послуг. Специфіка відносин у сфері інтелектуальної власності полягає в тому, що вони стосуються інтелектуальної діяльності. Об'єктом цих відносин є результат *творчої діяльності*. Однак, не кожний результат творчої діяльності може бути об'єктом зазначених правовідносин, а лише визначений законом. Власне процеси розумової діяльності перебувають поза межами правового регулювання. Своєю чергою, результати цієї діяльності, що містять елементи творчості, є об'єктами правового регулювання. *Право інтелектуальної власності в об'єктивному значенні* — це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері створення, використання й охорони результатів інтелектуальної, творчої діяльності. *Право інтелектуальної власності у суб'єктивному значенні* — це право суб'єкта на використання та розпорядження належним йому відповідно до закону результатом інтелектуальної, творчої діяльності. У широкому сенсі під поняттям «інтелектуальна власність» необхідно розуміти права на результати інтелектуальної діяльності в промисловій, науковій, літературній та художній сферах. Цивільний кодекс України (далі — ЦК України) від 16.01.2003 року у ст. 418 під *інтелектуальною власністю* розуміє право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності чи інший об'єкт права інтелектуальної власності,

визначений ЦК України й іншими законами України.

Уже не одне десятиліття багато дослідників наголошують на тому, що у змісті права інтелектуальної власності (виключних, інтелектуальних прав) та права власності (речового права) існують істотні, принципові відмінності, що позначається на принципово різних способах їх реалізації та захисту. Крім цього, неодноразово вчені-правники наголошували, що будь-які спроби штучно пристосувати механізми речових прав (права власності) до обслуговування сфери інтелектуальної, творчої діяльності, виявилися безуспішними та безперспективними. Так звана «пропріетарна» концепція, що виникла на межі XVIII–XIX століть у Франції, відповідно до якої все зроблене людиною — чи то матеріальні об'єкти, чи то результати творчої праці — визнається її «найсвятішою власністю», а людина має виключне право розпоряджатися результатами власної творчої праці, логічним наслідком чого стало закріплення у французькому законодавстві понять «*літературна власність*», «*промислова власність*», «*інтелектуальна власність*». За тих часів право власності здавалося найкращою конструкцією, під яку намагалися пристосувати та «втиснути» нову категорію — права на результати інтелектуальної, творчої діяльності. Проте подальший розвиток *права інтелектуальної власності* виявляв все більше й більше відмінностей й суперечливостей між правом власності (речовим правом) та правами на результати інтелектуальної діяльності.

Згідно зі ст. 419 ЦК України, *право інтелектуальної власності та право власності на річ* не залежать одне від одного. Перехід права на об'єкт інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ. Своєю чергою, перехід права на річ не означає переходу права власності на річ. Отож, *право інтелектуальної власності* — це одна категорія, а право власності

на матеріальний об'єкт (виріб), у якому втілений твір, винахід, корисна модель тощо — це зовсім інша категорія. Більшість дослідників справедливо зазначають, що правовий режим власності (речових прав), який традиційно пов'язаний з фізичними об'єктами і передбачає правомочність володіння, користування та розпорядження цими об'єктами, не можна застосовуватися до нематеріальних результатів творчої, інтелектуальної (розумової) діяльності. Право інтелектуальної власності є правом особливим. Право інтелектуальної власності — це абсолютне право на ідеальні результати інтелектуальної діяльності. Воно відрізняється від класичного права власності (речового права) як об'єктами, так і формами діяльності, у межах якої вони виникають. *Результатом інтелектуальної діяльності* є втілений в об'єктивній формі інтелектуальний продукт, з яким пов'язані особливі умови охороноздатності та використання, а також здійснення й захисту прав їхніх авторів. *Результати інтелектуальної діяльності* мають ідеальну природу: як нематеріальні об'єкти вони не зазнають зношення чи амортизації, а можуть застаріти лише морально. *Право інтелектуальної власності* належить до нематеріальних цінностей. З одного боку, ці об'єкти мають ідеальну природу та є нематеріальними, однак, з іншого боку вони можуть бути втілені у фізичні (матеріальні) предмети, що мають певну економічну цінність. Виключні (інтелектуальні) права на результати інтелектуальної діяльності, насамперед, спрямовані на відсторонення всіх третіх осіб від їх використання. Щодо прав інтелектуальної власності застосовуються особливі способи набуття та припинення цих прав. Виключне право на об'єкт інтелектуальної власності є строковим і в передбачених законом випадках може зазнавати обмеження. Виключне право на результат інтелектуальної діяльності обмежене

у просторі, а право на творчий результат нерозривно пов'язане з особою творця. Отже, права на результати інтелектуальної діяльності мають територіальний характер. Право на результати інтелектуальної діяльності є поєднанням майнових і особистих немайнових прав, при цьому такі групи прав не є незалежними одна від одної. Навіть при відчуженні матеріального носія об'єкта права інтелектуальної власності автор не втрачає з ним зв'язок, останній продовжує існувати у формі немайнового права автора. Тобто результат інтелектуальної діяльності ніколи повністю не виходить зі сфери впливу його творця. Право на недоторканість твору тісно пов'язане з правом на переробку, право на обнародування твору, що визнається як немайнове право, має властивості, притаманні майновим правам тощо. Отже, не можна штучно виокремити особисті немайнові права з категорії прав на результати інтелектуальної діяльності, оскільки у своєму тісному зв'язку ці обидві групи прав виражають монополізм на продукти інтелектуальної праці. Інтелектуальні об'єкти цінні як ідеальний ресурс, як певні досягнення людського інтелекту, що утримуються на певних носіях. Отже, інтелектуальні об'єкти також можуть мати фізичну форму, але цінність цих об'єктів становить не фізична оболонка, а її наповнення інтелектуальним змістом. *Інтелектуальна праця* є розумовою, мисленнєвою, духовною, творчою. Вона є стилем життя певних людей. Галузь її здійснення — це наука, література, мистецтво, дизайн, сфери технології тощо. Вона має як прикладне значення, тобто втілення в подальшому у виробництво, так і власну окрему значущість. При цьому важливим є те, що спонуканням до здійснення такої праці вважається творчий порив, а не матеріальні підстави, хоча безпосередньо мотивом її здійснення може бути й отримання доходу у формі гонорару, оплати за використання тощо.

ТЕОРІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Необхідно також зауважити, що свого часу відомий німецький юрист Є. Пікар, намагаючись розробити нові підходи до регулювання прав на результати інтелектуальної діяльності, запропонував доповнити класичну римську класифікацію прав четвертою категорією — «інтелектуальних прав» (*jura in re intellectuali*), яка б охопила виключні права, що є правом особливого роду, не передбаченим традиційним поділом прав на речові, особисті та зобов'язальні. Необхідно також зазначити, що в романо-германській системі поширення набуло визнання права інтелектуальної власності специфічним правом на об'єкт інтелектуальної праці, котре охоплює майнові й особисті немайнові права, тобто традиція визнання прав інтелектуальної власності особливими, виключними правами. Відмінностей й розбіжностей між правом власності (речовим правом) та правом інтелектуальної власності набагато більше, ніж спільного, а щодо використання одного й того ж терміна «власність», то це ні про що не говорить, оскільки визначення «інтелектуальна власність» є умовною логічною конструкцією, що вживається до речі, в законодавстві багатьох країн світу вже не одне століття.

Чинне законодавство країн світу більшою мірою засноване на прагматичному підході до цього питання, оскільки, наприклад, у спеціальних міжнародних конвенціях у сфері інтелектуальної власності перевагу надано конкретним категоріям (авторські права, права на винаходи тощо), а власне словосполучення «інтелектуальна власність» розкривається через перелік об'єктів, права на які охоплює обсяг цієї дефініції. Юридична природа цих прав, а також визначення змісту поняття «інтелектуальна власність», міжнародним законодавством не встановлюються. Вбачається, що виокремлення права інтелектуальної власності в окрему четверту книгу

ЦК України дає підстави стверджувати, що все ж таки вітчизняний законодавець звернув увагу на особливу природу права інтелектуальної власності, його відмінність від права власності (речового права).

Правовідносини у сфері інтелектуальної власності регулюються не лише нормами приватного, а й публічного права. З огляду на наявність порівняно самостійної сукупності норм та інститутів права інтелектуальної власності, що регулюють сферу однорідних суспільних відносин за допомогою специфічних методів правового регулювання, нині відбувається становлення в системі національного права України нової самостійної комплексної галузі права — права інтелектуальної власності, комплексний характер якої зумовлений, зокрема, застосуванням таких методів правового регулювання відносин, як: диспозитивний, імперативний, метод заохочення, метод автономії та рівності сторін. Отож, юридичний інструментарій, що застосовується при регулюванні суспільних відносин у сфері інтелектуальної, творчої діяльності, не обмежується методами правового регулювання, притаманним приватному праву. Крім цього, нова галузь права утворена порівняно самостійними інститутами, кожен з яких має свої особливості, зумовлені специфікою об'єктів права інтелектуальної власності.

У системі права інтелектуальної власності можна виділити два основних інститути — це літературно-художня і науково-технічна творчість. Перший інститут отримав найменування — авторське право та суміжні права, а другий — право промислової власності. Перший інститут містить дві окремі частини, що водночас поєднанні між собою: авторське право (літературні, художні, музичні твори, фотографії, комп'ютерні програми, бази даних та ін.), а також права, що є суміжними з авторськими, хоча й мають свою

певну специфіку, що дає змогу виділити їх в окрему групу (виконання, фонограми, відеограми, передачі організацій мовлення). Право промислової власності, своєю чергою, структурно складається з трьох окремих частин: патентне право; правові засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту товарів і послуг; інші об'єкти промислової власності.

Ключовим елементом системи матеріалізації науково-технічної, технологічної та іншої інформації, що має значення для інноваційного розвитку економіки, промислового прогресу й торгівлі, є спеціальне законодавство, котре регламентує відносини, що виникають у суспільстві з приводу науково-технічних, технологічних нововведень та засобів їх індивідуалізації. Це спеціальне законодавство утворює основу комплексного інституту права промислової власності в сучасному його розумінні, що є інститутом ширшого за спектром регульованих відносин права інтелектуальної власності. Термін «промислова власність» було прийнято до міжнародного застосування у 1883 році в межах Паризької конвенції про охорону промислової власності, учасниками якої нині є понад 170 країн, й Україна також. Поміж охоронюваних об'єктів права промислової власності, Паризька конвенція (ст. 1 (2)) називає: винаходи, корисні моделі, промислові зразки (об'єкти патентного права;) торговельні марки (товарні знаки, знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування, географічні зазначення (зазначення походження, найменування місць походження товару); правові засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг; захист від недобросовісної конкуренції. З часу прийняття Паризької конвенції перелік об'єктів промислової власності значно розширився і нині до нього належні також: наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції, комерційні таємниці, ноу-хау,

компонування (топографії, топології) інтегральних мікросхем, селекційні досягнення (сортів рослин, породи тварин), доменні імена тощо.

Свого часу відомий російській цивіліст, професор О. Сергєєв запропонував виокремлювати такий інститут права інтелектуальної власності як «нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності». На наш погляд, у цьому сенсі необхідно погодитись з думкою професорів Т. Каудирова та Г. Андрощука про те, що є «незрозумілим, яким традиціям не відповідають об'єкти права інтелектуальної власності», котрі запропоновано виокремити в цей інститут. З огляду на це, пропонуємо у структурі інституту права промислової власності, виокремлювати три складові: патентне право, правові засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг та інші об'єкти промислової власності. Водночас нині з'явилися також і новітні об'єкти права інтелектуальної власності, зокрема: нанотехнології, біотехнології, генетично модифіковані організми (ГМО), Інтернет, нова техніка зв'язку, репрографії, електронна комерція, доменні імена та ін.

Інтелектуально-правові відносини (правовідносини інтелектуальної власності) у сучасному суспільстві — це не епізодичні, не поодинокі, а такі суспільні відносини, що закономірно сформувались у системі сучасного права. Ці правовідносини перебувають під впливом позитивного права як нормативно-ціннісного регулятора суспільних відносин. Для реалізації державної політики у сфері правової охорони інтелектуальної власності необхідна збалансованість прав і законних інтересів суб'єктів інтелектуально-правових відносин (правовідносин інтелектуальної власності). Суб'єктами цих правовідносин є держава, творці результатів інтелектуальної діяльності, правоволодільці, користувачі. Залучення результатів науково-технічної та творчої діяльності у госпо-

ТЕОРІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

дарський оборот є одним з ключових напрямів розвитку сучасної інноваційної економіки («економіки знань»), що має забезпечити реалізацію національних інтересів держави.

Завданнями та функціями норм права інтелектуальної власності є, насамперед, забезпечення й гарантія правової захищеності прав на результати інтелектуальної діяльності їхніх творців, адже об'єкти інтелектуальної власності, відокремившись від особи творця, мають бути закріплені за нею, тому що цей результат є «особистим здобутком» здібностей та інтелектуальної праці особистості. Для затвердження прав на результат інтелектуальної діяльності законодавець застосовує владні повноваження, в результаті чого творець набуває цих прав за законом з дотриманням певних правил поведінки. Правова охорона власне результату інтелектуальної діяльності може бути здійснена лише тоді, коли відомий її творець, оскільки результат інтелектуальної праці не існує в реальній дійсності окремо, як наприклад, земля, природні ресурси чи інші об'єкти матеріального світу.

Право як сукупність норм — це правила поведінки суб'єктів загально-го характеру; воно регулює відносини між суб'єктами, що мають на меті досягнення певного результату. Отже, важливими у правовому регулюванні відносин є норми, що встановлюють правове становище суб'єктів права. До кола основних суб'єктів патентно-правових відносин належать: винахідник, патентоволоділець, правонаступники, спадкоємці, роботодавець, попередні користувачі, післякористувачі, держава, патентне відомство, представники у справах інтелектуальної власності (патентні повірені). До основних суб'єктів авторсько-правових і суміжних з авторськими відносин належать: автори, співавтори, упорядники, перекладачі, видавці, публіцисти, журналісти, режисери-постановники, лібретисти, композитори, про-

грамісти, спадкоємці, правонаступники, виконавці, виробники фонограм і відеограм, організації мовлення, організації колективного управління авторськими і суміжними правами, держава.

Водночас основний суб'єкт цих правовідносин — це творець результату інтелектуальної праці (фізична особа), що має право не лише набувати права авторства, але й виключне право на використання цього результату. Теорія природного права була заснована на тому, що право творця духовного блага є невід'ємним, невідчужуваним, природним правом людини та громадянина, результатом її духовної творчості. Проте законодавець, користуючись владними повноваженнями, беручи до уваги інтереси інших суб'єктів цих правовідносин, перебачив право не лише творця на набуття виключного права на інтелектуальний результат, а й інших учасників правовідносин. Отже, основною функцією та принципом права інтелектуальної власності є принцип пріоритету прав творця результату інтелектуальної діяльності та баланс інтересів суспільства, адже використання цього результату має приносити благо не лише його творцям, але й усім іншим членам суспільства. Тож, право інтелектуальної власності має вирішувати поставлені державою завдання: стимулювання процесів створення результатів інтелектуальної власності, гарантія свободи творчості, основним завданням держави є також і надання гарантій охорони нематеріальних об'єктів і захист прав на ці об'єкти відповідно до вимог закону.

Професор В. Єршоменко, аналізуючи наукові роботи провідних фахівців у сфері інтелектуальної власності, звернув увагу на те, що в основу виключного права покладена «заборонна» (негативна) функція, котра дозволяє автору, патентоволоділцю унеможливити для всіх третіх осіб несанкціоноване використання запатентованого

ним винаходу або ж опублікованого об'єкта авторського права. Крім цього, він виокремлює також дозвільну (позитивну) функцію виключного права, особливо в межах взаємодії патентного та конкурентного права. Аналогічної думки дотримується також професор Е. Гаврилов. Окрім таких функцій, як «заборона» та «дозвіл», професор І. Зенін називає такі функції виключних прав: визнання авторства на створені результати розумової праці; встановлення режиму їх використання; наділення їхніх авторів, роботодавців та інших осіб виключними правами; захист цих прав. На думку професора Р. Мерзликіної вищезазначені категорії не можна вважати функціями, оскільки функції — це критерії побудови системи права. При цьому, якщо розглядати забороняючу та дозвільну функції щодо виключного права, то вони не можуть вирішити завдань, поставлених державою, а також з позиції сучасної теорії права, не є функціями. Право як регулятор суспільних відносин завдяки регулятивній функції впорядковує суспільні відносини, а через охоронувану функцію охороняє врегульовані суспільні відносини від посягань з боку правопорушників.

Можна сказати про те, що в чинних законодавчих актах використовуються всі види правових норм при регулюванні інтелектуально-правових відносин, тому на ці правовідносини право впливає двома шляхами — регулятивним і охоронюваним. Отже, «заборона» та «дозвіл» не мають спеціального механізму правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності, вони є лише відправними та спрямовувальними пунктами на цьому відрізку правових відносин. Видається, що відсутність сучасної концепції про функції, методи правового регулювання інтелектуальної власності й те, що наука виключного права використала лише такі «ненаукові» категорії, як «заборона» та «доз-

віл», дає підстави дійти висновку про наявність кризи теорії виключних прав (інтелектуальних прав) і загалом права інтелектуальної власності.

Сьогодні, коли результати інтелектуальної творчої праці посідають достатньо важливе місце в господарському й комерційному обороті, недостатнім є лише гарантія законом визнання виключних прав на творчі результати. Необхідно здійснювати також правове регулювання порядку набуття цих прав, визначити підстави їх набуття, охарактеризувати ознаки та властивості результатів інтелектуальної діяльності, що за законом можуть бути об'єктами виключних прав (права інтелектуальної власності), передбачити засоби закріплення майнових і особистих немайнових прав на ці об'єкти. Тож, інтелектуально-правові відносини підлягають правовому регулюванню, починаючи з визначення прав на нематеріальні об'єкти, визначення правового статусу суб'єктів цих прав, характеристики нематеріальних об'єктів і встановлення порядку правової охорони результатів інтелектуальної діяльності, набуття прав, закінчуючи визначенням способів захисту особистих немайнових та майнових прав на результати інтелектуальної діяльності. Важливо продемонструвати, що право інтелектуальної власності як елемент системи права має свої правові засоби та способи регулювання, об'єднані в єдиний механізм правового регулювання. Так, при встановленні пріоритету, визначенні ознак об'єкта, кола прав, pojawiaються регулятивні і охоронні функції права. Для досягнення поставленої мети в інтелектуально-правових відносинах необхідно застосовувати концепцію пріоритету прав особистості, насамперед, творця результату інтелектуальної діяльності, що буде сприяти проявленню регулятивних і охоронних функцій норм права інтелектуальної власності.

Цікавим видається визначення характеру інтелектуально-правових від-

носин. З огляду на предмет правового регулювання, необхідно зазначити, що ці правовідносини, з одного боку, мають публічний характер, адже у праві інтелектуальної власності існує публічний спосіб набуття прав, а саме звернення до владних органів або сповіщення суспільства про факт створення результату інтелектуальної діяльності, і саме таким чином творець набуває та захищає свої суб'єктивні права. Водночас, з другого боку, через застосування до цих правовідносин дозволу буде застосовуватися метод юридичної рівності сторін, що відображений у диспозитивних нормах, які надають суб'єктові право з власної ініціативи діяти в юридичних межах на принципах координації волі й інтересів учасників правовідносин. Отже, основними функціями права інтелектуальної власності є регулятивна й охоронна.

Серед основних принципів права інтелектуальної власності можна виділити такі: 1) принцип закріплення (зміцнення) виключних прав — через видання певного охоронного документа (патенту, свідоцтва) законодавець здійснює юридичну прив'язку об'єкта до суб'єкта права інтелектуальної власності завдяки публічності та відкритості (йдеться про необхідність

реєстрації об'єктів інтелектуальної власності, засвідчення прав на нематеріальні об'єкти); 2) принцип пріоритету прав автора, творця нематеріального, духовного блага, оскільки саме автор насамперед і найбільшою мірою, має вирішувати юридичну долю створеного ним об'єкта (абсолютність прав автора, абсолютність виключного права); 3) принцип свободи творчості (в цьому контексті особливої ваги набувають особисті немайнові права творця); 4) принцип автономії волі — автор може за власним бажанням зробити створений ним об'єкт інтелектуальної праці надбанням суспільства, а може залишити його неоприлюдненим, і не ставати при цьому взагалі суб'єктом правовідносин; 5) принцип свободи договору у авторсько-правових відносинах, патентно-правових відносинах; 6) принцип свободи комунікацій і творчих працівників; 7) принцип забезпечення відновлення порушених прав та судового захисту прав творців результатів інтелектуальної діяльності; 8) баланс публічних і приватних інтересів. ♦

Список використаних джерел

1. Базилевич В.Д. *Інтелектуальна власність : підручник* / В.Д. Базилевич. — К. : Знання, 2006. — 431 с.
2. Близнац І.А. *Вопросы интеллектуальной собственности : сб. науч. тр.* / И.А. Близнац. — М., 2004. — 496 с.
3. Близнац И. *Интеллектуальная собственность и исключительные права* / И. Близнац, К. Леонтьев // *Интеллектуальная собственность*. — 2002. — № 6.
4. Боцицький Ю.Л. *Право інтелектуальної власності : навч. посіб.* / Ю.Л. Боцицький. — К. : Логос, 2007. — 488 с.
5. Гальперин Л. Б. *Интеллектуальная собственность: сущность и правовая природа* / Л. Б. Гальперин, Л. А. Михайлова // *Советское государство и право*. — 1991. — № 12.
6. Дроб'язко В. С. *Право інтелектуальної власності : навч. посіб.* / В. С. Дроб'язко, Р. В. Дроб'язко — К. : Юрінком Інтер, 2004. — 512 с.
7. Дозорцев В. А. *Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации* / В. А. Дозорцев. — М. : Статут, 2003. — 416 с.

8. Драпак Г.М. Основи інтелектуальної власності : навч. посіб. / Г.М. Драпак, М.Є. Скиба. — К., 2007. — 156 с.
9. Жаров В.О. Право інтелектуальної власності в системі права України / В.О. Жаров. — К., 2005. — 108 с.
10. Зенин И.А. Право интеллектуальной собственности : учебник / И.А. Зенин. — М. Юрайт, 2011. — 567 с.
11. Интеллектуальная собственность (исключительные права) : учеб. пособие / под ред. проф. Н.М. Коршунова. — М., 2006. — 576 с.
12. Інтелектуальна власність : навч. посіб. / за ред. П.М. Цибульова. — К. : УкрІНТЕІ, 2006. — 276 с.
13. Інтелектуальна власність в Україні: правові засади та практика : наук.-практ. вид. : у 4-х т. / за заг. ред. Святоцького О.Д. — Т. 1 : Право інтелектуальної власності. — К., 1999.
14. Коссаk В. М. Право інтелектуальної власності / В.М. Коссаk, І.Є. Якубівський. — К. : Істина, 2007. — 208 с.
15. Калятин О.В. Интеллектуальная собственность (исключительные права) : учебник для вузов / О.В. Калятин. — М. : НОРМА, 2000. — 480 с.
16. Конох М.С. Основи інтелектуальної власності : навч. посібн. / М.С. Конох, А.В. Хрідочкін. — Дніпродзержинськ, 2008. — 189 с.
17. Кузнєцова Н.С. Проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні / Н.С. Кузнєцова, О.В. Кохановська // Право України. — 2011. — № 3. — С. 21–29.
18. Мельник О.М. Проблеми охорони прав суб'єктів інтелектуальної власності в Україні / О.М. Пастухов. — Харків, 2002. — 362 с.
19. Орлюк О.П. Інтелектуальна власність в Україні: досвід, законодавство, проблеми, перспективи / О.П. Орлюк // Право України. — 2011. — № 3. — С. 4–20.
20. Право інтелектуальної власності : академічний курс : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. — 2-е вид., переробл. та допов. — К. : Ін Юре, 2004. — 672 с.
21. Право інтелектуальної власності : науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / за заг. ред. М.В. Паладія, Н.М. Мироненко, В.О. Жарова. — К. : Парламентське видавництво, 2006. — 432 с.
22. Підпригора О.А. Право інтелектуальної власності України : навч. посібн. / О.А. Підпригора, О.О. Підпригора. — К., 1998.
23. Право інтелектуальної власності: академічний курс : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. О.П. Орлюк, О.Д. Святоцького. — К. : Ін Юре, 2007. — 696 с.
24. Пиленко А.А. Право изобретателя / А.А. Пиленко. — М. : Статут, 2001. — 688 с.
25. Сергєев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / А.П. Сергєев. — М., 2004.
26. Спасибо-Фатєєва І.В. Лекції з права інтелектуальної власності / І.В. Спасибо-Фатєєва. — Х., 2003.
27. Судариков С.А. Интеллектуальная собственность / С.А. Судариков. — М., 2007. — 800 с.
28. Сурженко О.А. Інтелектуальні об'єкти / О.А. Сурженко // Часопис цивілістики. — Вип. 2. — 2006. — С. 19–22.
29. Управління інтелектуальною власністю / за ред. П.М. Цибульова. — К., 2005. — 448 с.
30. Шишка Р.Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект / Р.Б. Шишка. — Х., 2002. — 368 с.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ, СТВОРЕНИХ ЗА КОШТИ ДЕРЖАВИ

Наталія Рязанова,
*здобувач НДІ інтелектуальної власності НАПрН
України*

Актуальність проблеми. Найактуальніші теми сучасного правового регулювання об'єкта інтелектуальної власності, створеного за кошти держави, мають вельми значущі вияви як методологічного, так і прикладного характеру, коли йдеться про роль і місце держави в житті суспільства та в системі економічного відтворення. Безпосередньо це стосується правового режиму об'єктів інтелектуальної власності, що створюються за кошти держави, адже значною мірою розвиток цього сегменту інтелектуальної власності безпосередньо впливає на розвиток економіки загалом, стимулює розвиток інновацій тощо.

Аналіз останніх досліджень. В основу написання цієї статті покладено науково-теоретичні ідеї таких видатних вітчизняних дослідників, як О. Орлюк, О. Кохановська, міжнародно-правові акти та чинне національне законодавство.

Постановка проблеми. Держава як суб'єкт права інтелектуальної власності, набуває виключних або не виключних майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності (далі — ОІВ) через відповідні державні органи, що є замовником виконання таких робіт. Фінансування науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт з державного бюджету є підставою для виникнення майнових прав держави на створені ОІВ.

У цьому контексті варто акцентувати увагу на тому, що сьогодні відсут-

ній механізм розподілу прав на ОІВ, створених з використанням державних коштів, що є значною проблемою, яка гальмує ефективний розвиток цього виду об'єктів інтелектуальної власності.

Основний зміст дослідження. Вперше спроба законодавчого закріплення розподілу майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені за рахунок державних коштів, була зроблена в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [1]. Однак норми, якими врегульовано це питання, мають лише загальний характер. Так, у ч. 1 ст. 22 цього Закону зазначено, що правовий режим наукового та науково-технічного результату як об'єкта права інтелектуальної власності визначається законами України. Обов'язковими ж умовами договору, на підставі якого виконуються науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, що фінансуються за рахунок державних коштів, є визначення суб'єктів права інтелектуальної власності, зобов'язання сторін щодо забезпечення охорони прав на створені об'єкти інтелектуальної власності тощо (ч. 3 ст. 42 зазначеного Закону).

У 2006 році було прийнято Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [2], у якому законодавцем, на нашу думку, не досить вдало вирішено питання закріплення майнових прав на технології, створені за рахунок державних коштів. Цим Законом

передбачено лише можливість передавання майнових прав на такі технології юридичним особам, які зацікавлені в реалізації технології.

Так, у ст. 10 названого Закону зазначено, що головні розпорядники бюджетних коштів можуть передавати юридичним особам, при цьому застосовуватиметься певна технологія, майнові права на технології, створені за державні кошти, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, якщо це передбачено договорами з юридичними особами, задіяними у створенні технології, та з авторами технологій, за умови, що держава бере на себе фінансування створення технологій і введення їх у цивільний обіг, та на інших підставах, визначених законами України. Крім цього, в разі якщо складові технологій частково створено за рахунок власних коштів юридичних і фізичних осіб, а частково — за рахунок державних коштів, майнові права на ці складові розподіляються на підставі договору про їх створення та використовуються за умовами договору про їх трансфер.

Вважаємо, що закон виходить з презумпції збереження всіх майнових прав інтелектуальної власності на технології за державними юридичними особами. Хоча, як свідчить практика регулювання цих відносин у США та Російській Федерації, зазначені права належать саме особам, які створювали технологію. І лише в певних визначених випадках вони належать державним підприємствам.

У 2009 році було прийнято Закон України «Про наукові парки» [3], яким, на нашу думку, питання щодо розподілу майнових прав на технології врегульовані з погляду позитивного досвіду іноземних держав.

Так, згідно з ч. 3 ст. 17 цього Закону, майнові права на технології та об'єкти права інтелектуальної власності (далі разом іменуються «Технології»), створені під час виконання проєктів наукового парку, є власністю

наукового парку та/або його партнерів (далі разом — «Науковий парк»), за винятком деяких обставин.

Цивільний кодекс України, регулюючи майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, та об'єкт, створений за замовленням, визначає два типи суб'єкта права — фізичну чи юридичну особу, котрим можуть належати майнові права інтелектуальної власності.

Відповідно до чинного законодавства України, власне держава, де-юре, не може бути суб'єктом права інтелектуальної власності. Тож ні будь-яке міністерство, ні інший орган державної влади не є суб'єктами права інтелектуальної власності.

Отже, книга четверта Цивільного кодексу України «Право інтелектуальної власності» визначила правила, за якими набувається право інтелектуальної власності, де органи влади, що зазвичай, виступають замовниками в договорах на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт, втратили в процесі тривалого переходу від соціалістичної до ринкової моделі розвитку України майнове право інтелектуальної власності. За часів СРСР держава розглядала винаходи як свою власність, що виражалося у формах охоронних документів, головною з яких було авторське свідоцтво.

Які ж наслідки отримала в результаті наша країна. По-перше, орган державної влади, діючи як замовник у договорах на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, має право використовувати передані йому виконавцем результати цих робіт у межах і на умовах, встановлених договором, а також заборонити виконавцю використовувати одержаний ним результат чи передавати іншим особам, якщо це встановлено умовами договору. Замовник має також право давати згоду виконавцеві публікувати науково-тех-

ТЕОРІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

нічні результати, одержані при виконанні робіт. Отож, він може отримати за державні кошти тільки результати робіт без майнових прав інтелектуальної власності.

У разі, якщо замовником є державна юридична особа, то майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта та замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором.

Якщо виконавцем стає недержавна юридична особа, то держава, заплативши через свій орган кошти з бюджету, фактично, назавжди втрачає можливість доступу до майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені в процесі виконання замовлених науково-дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт, якщо замовлення не здійснено через підпорядковану цьому органу юридичну особу.

Що стається в такому разі? Розглянемо на прикладі сфери промислової власності, стан якої є критичним для інноваційного розвитку нашої країни загалом. Відповідно до умов договору, тільки юридична чи фізична особа отримують спільно або особисто майнові права інтелектуальної власності на результати інтелектуальної, творчої діяльності: наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компоновання (топографії) інтегральних мікросхем та ін. Наприклад, орган державної влади встановленим чином замовляє створення того чи того предмета комерційній установі, що виграла тендер. Комерційна установа розробила та випустила потрібну кількість товару відповідно до договору. Орган державної влади витратив за це кошти з державного бюджету. Комерційна установа передала виготовлене обладнання замовнику, виконавши таким чином договір. Відтак, вона може отримати майнові права інтелектуальної власності на всі об'єкти: винаходи, корисні

моделі, промислові зразки, що були створені під час виконання договору між органом державної влади та комерційною структурою. Тож, уся інтелектуальна власність, що створена фактично за бюджетні кошти при виконанні замовлення, стає власністю виконавця. Після оцінки отримана інтелектуальна власність перетворюється комерційною установою на товар, який має відповідну вартість, що може навіть перевищувати вартість витрат держави на замовлення, як це засвідчує світовий досвід.

У разі відсутності майнових прав інтелектуальної власності за умови, що інтелектуальний товар буде проданий відповідно до чинного законодавства, держава отримує вигоду тільки від сплати податків. Аналогічна ситуація і, коли орган державної влади замовляє виготовлення продукції на підпорядкованих чи інших державних підприємствах, в установах або організаціях. За умови застосування «брудних» схем оформлення майнових прав інтелектуальної власності останні можуть належати фізичним особам, які через треті юридичні особи та ліцензійні договори продадуть підприємству чи змусять його адміністративно купити майнові права інтелектуальної власності з метою отримання роялті.

У контексті досліджуваного питання варто зазначити, що положення Угоди «Про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності» [4], членом якої є і Україна, визначають, що права інтелектуальної власності є приватними правами. Крім цього в названій Угоді зауважується неможливість держави набувати права інтелектуальної власності та втручатися у відносини, пов'язані з розпорядженням правами на об'єкти інтелектуальної власності.

Національне законодавство в цьому питанні досить неоднозначне. У ст. 421 ЦК України чітко встановлено, що суб'єктами права інтелектуальної власності є творець (творці) об'єкта права

інтелектуальної власності та інші особи, яким належати права інтелектуальної власності.

Відповідно до ст. 42 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [1], визначення суб'єктів права інтелектуальної власності є обов'язковою умовою договору, за яким виконуються науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, що фінансуються за державний кошт, однак не зазначено, хто саме може бути таким суб'єктом.

У Законі України «Про управління об'єктами державної власності» [5] визначені суб'єкти управління об'єктами державної власності із зазначенням, що його чинність не поширюється на здійснення прав інтелектуальної власності. Проте, відповідно до Загальних вимог до програмних продуктів, які закуповуються або створюються за замовленням державних органів, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 869 [6] передбачено, що закупівля державним органом програмного продукту як об'єкта права інтелектуальної власності здійснюється з дотриманням вимог законодавства, а тендерною документацією та договором про створення програмного продукту повинно бути передбачене визначення майнових прав державного органу на створений програмний продукт як на об'єкт права інтелектуальної власності.

У цій проблемі існує й інший бік, маємо на увазі, те, що держава може бути суб'єктом права інтелектуальної власності у випадках, передбачених чинним законодавством України. Якщо виходити з того, що будь-які результати інтелектуальної, творчої діяльності — це, передусім, інформація про певне досягнення в цій сфері, що містить виклад сутності цього досягнення, то вона стає об'єктом правової охорони у випадках, передбачених чинним законодавством, і об'єктом права інтелектуальної власності держави. Так, Закон України «Про інформа-

цію» [7] у ст. 38 проголошує: інформація, створена на кошти державного бюджету, є державною власністю. Закон України «Про науково-технічну інформацію» [8] містить такий же припис: «Науково-технічна інформація відповідно до чинного законодавства є об'єктом права власності» (п. 1 ст. 6). Отже, якщо науково-технічна інформація створена за рахунок державного бюджету, то вона також є державною власністю. Закон України «Про внесення змін до Закону України „Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності“» [9] у визначенні правового режиму наукового і науково-технічного результату відсилає до чинного законодавства, тобто визнає право інтелектуальної власності за тим, на чий кошт цей результат створений.

Науково-технічна інформація, відповідно до чинного законодавства, є об'єктом права власності. Підставою виникнення вказаного права власності є створення науково-технічної інформації своїми силами та коштами; виконання договору про створення названої інформації; виконання будь-якого договору, що містить умови переходу права власності на інформацію до іншої особи.

Право власності на науково-технічну інформацію, створену коштом державного бюджету, визначається державою як прийняттям загальних рішень, так і встановленням форм договорів між державним органом, який фінансує, і виконавцем робіт зі створення такої інформації. Науково-технічна інформація, що є об'єктом права приватної власності чи інших форм власності, може переходити в державну власність у разі передання її до відповідних державних банків даних, фондів або архівів на договірній основі [10, 15].

Отже, держава може бути суб'єктом права інтелектуальної власності у випадках, передбачених чинним законодавством. Однак правовий статус дер-

жави як суб'єкта права інтелектуальної власності чітко не визначений, як не визначені й випадки, коли держава може стати суб'єктом права інтелектуальної власності. У визначенні свого правового статусу як суб'єкта права інтелектуальної власності держава має бути зацікавлена найбільше адже, оскільки інтелектуальна власність — найцінніший капітал. У збереженні і примноженні цього капіталу найбільш зацікавлена держава. Тут варто погодитись із твердження професора О. Орлюк, що здійснення державної політики у сфері залучення в господарський обіг результатів науково-технічної діяльності повинно базуватися на принципах збалансованості прав і законних інтересів суб'єктів правовідносин, й державу зокрема, і державного стимулювання процесів створення, правової охорони та використання результатів науково-технічної діяльності [11].

Висновки. Підсумовуючи дослідження особливостей прав на об'єкти інтелектуальної власності, створених за державний кошт, для вдосконалення правового регулювання цієї сфери, вважаємо за доцільне запропонувати таке:

- законодавчо закріпити за державою в особі центральних органів виконавчої влади (міністерств, відомств) права на результати науково-технічної діяльності, створені винятково за рахунок коштів держбюджету, дотримуючи при цьому права всіх суб'єктів правовідносин у сфері інтелектуальної власності;
- створити державну систему обліку та контролю за використанням ОІВ, створених із залученням коштів державного та місцевих бюджетів, і визначити форми й способи використання результатів науково-технічної діяльності;
- здійснювати органами державної влади контроль за переданням результатів наукових, науково-

технічних досліджень і науково-технічної продукції, виробленої за рахунок державних коштів, за межі України;

- покласти на виконавців державного контракту обов'язок повідомляти замовника про всі створені при реалізації державного замовлення об'єкти інтелектуальної власності;
- укрαι актуальним є розроблення і затвердження відповідними органами положення про створення підрозділів інтелектуальної власності у центральних органах виконавчої влади (міністерствах, відомствах), які б мали відповідну кваліфікацію та могли б на достатньому рівні професійно грамотно здійснювати контроль за використанням прав інтелектуальної власності, створених за рахунок держбюджету;
- здійснювати державне стимулювання процесів створення, правової охорони та використання результатів науково-технічної діяльності й ОІВ у сфері науки і технології;
- розробити заходи залучення інвесторів у наукомістке високотехнологічне виробництво, а також розвиток різних форм пайової участі держави у фінансуванні науково-технічної діяльності.

Зміст механізму розподілу прав на об'єкти інтелектуальної власності, створених за кошти держави повинен зводитися до того, що виключні майнові права на ОІВ держава може залишати за собою тільки у випадках, коли:

- ОІВ належать до сфери національної безпеки та оборони країни;
- держава в повному обсязі бере на себе функції з фінансування створення ОІВ, доведення їх до промислового використання та реалізації готової продукції.

У решті випадків виключні майнові права на ОІВ, створені з використанням державних коштів, належать

організаціям-розробникам ОІВ за таких умов:

- гарантія придбання державою в організацій-розробників ОІВ невиключних майнових прав на використання цих об'єктів;
- організації-розробники ОІВ мають право здійснювати в установленому чинним законодавством порядку, контроль за використанням таких ОІВ, що передаються на договірних засадах користувачам.

При створенні ОІВ на основі спільного фінансування (із залученням державних коштів, коштів юридичних і фізичних осіб), розподіл майнових прав на такі об'єкти визначається на пропорційній основі, якщо інше не вказано в договорах на державне фінансування. ♦

Список використаних джерел

1. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 року № 1977. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1977-12.
2. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 року № 143-V // Відомості Верховної Ради. — 2006. — № 45. — ст. 434.
3. Закон України «Про наукові парки» від 25.06.2009 року № 1563-VI // Офіційний вісник України. — 2009. — № 57. — С. 11.
4. Угода «Про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності» від 15.04.1994 року / Правові системи НАУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : http://zakon.nau.ua/doc/?code=981_018
5. Закон України «Про управління об'єктами державної власності» від 21.09.2006 року № 185 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=185-16.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Загальні вимоги до програмних продуктів, які закуповуються або створюються за замовленням державних органів» від 12.08.2009 року № 869 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : patent.km.ua/ukr/articles/i1296.
7. Закон України «Про інформацію» // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.
8. Закон України «Про науково-технічну інформацію» // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 33. — Ст. 345.
9. Закон України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності» // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 12. — Ст. 165.
10. Кохановська О. В. Правове регулювання у сфері інформаційних відносин : монографія / О. В. Кохановська. — К., 2001. — 212 с.
11. Орлюк О. П. Залучення у господарський оборот результатів науково-технічної діяльності: визначення пріоритетів та принципів державної політики / О. П. Орлюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tpaeiv/2008/4.pdf.

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У США

Володимир Дроб'язко,

*завідувач сектора суміжних прав інтелектуальної
власності НДІ інтелектуальної власності НАПрН
України, кандидат філологічних наук*

У США повноваження забезпечувати захист авторських прав у примусовому порядку мають Комісія США з міжнародної торгівлі (US International Trade Commission) і Митна служба США (US Customs Service).

Комісія з міжнародної торгівлі — це незалежний непартійний, квазісудовий федеральний орган, заснований Конгресом США в 1916 році як «Комісія США по тарифах» (Торгівельний акт 1974 року (Trade act of 1974) змінив її назву на Комісія США з міжнародної торгівлі). Ця Комісія як орган влади має широкі повноваження проводити розслідування з питань міжнародної торгівлі. Використовуючи свої повноваження, Комісія США з міжнародної торгівлі розслідує обвинувачення, пов'язані з використанням недобросовісної практики при імпорті товарів (які часто називаються процедурами Розділу 337, оскільки встановлені законодавством повноваження на проведення таких дій містяться в розділі 337 Акта про тарифи (Tariff Act)). Серед видів недобросовісної практики, що можуть оскаржуватися згідно з процедурами Розділу 337, названо і ввезення (імпорт) товарів, які порушують права на об'єкти авторського права в США. Якщо Комісія США з міжнародної торгівлі встановлює, що наявне право-порушення, то вона може винести рішення про недопущення імпорту товарів на територію США.

Провадження, що здійснюється в Комісії США з міжнародної торгівлі,

є судовими за своїм характером і передбачає відправлення повідомлення про скаргу, що надійшла, відповідним сторонам, провадження щодо товарів у разі, коли сторони перебувають за межами юрисдикції Комісії, а також виявлення документальних доказів з метою отримання відомостей про заявлене правопорушення.

У Розділі 337 Акта про тарифи від 1930 року (19 частина, Розділ 337 Зводу законів США) описуються незаконні й недобросовісні способи конкуренції та недобросовісні дії при ввезенні та реалізації товарів у США, які загрожують або можуть як наслідок зруйнувати чи завдати значної шкоди національній економіці, перешкоджають розвитку промисловості й отримують або монополізують торгівлю в країні. Серед методів конкуренції, що є незаконними, називають незаконне ввезення до США товарів, що порушують права на об'єкти авторського права в США, а також помилкова або оманлива реклама, або порушення антимонопольного законодавства США. Якщо встановлено порушення прав на об'єкти авторського права в США, то не вимагається доводити завдання шкоди національній економіці.

Розслідування, відповідно до Розділу 337, ініціюється Комісією США з міжнародної торгівлі оперативним чином підставі одержання належним чином поданої скарги, в якій викладаються вимоги згідно із законодавством

та яка відповідає правилам, що регулюють виклад фактичного боку справи. У Федеральному реєстрі (Federal Register) робиться публікація про порушення провадження у справі. Після цього Комісія США з міжнародної торгівлі призначає суддю з адміністративних правопорушень (Administrative Law Judge), який головує на засіданнях і виносить попереднє рішення з приводу того, чи сталося порушення законодавства. Суддя з адміністративних правопорушень повинен бути неупередженим і виносить рішення на підставі доказів, наданих йому під час слухання. У процесі розгляду справи в Комісії США з міжнародної торгівлі сторони мають право на незалежне повідомлення, перехресний допит, подання доказів, подання заперечень, клопотань, висунення аргументів, а також наділені іншими правами, що мають суттєве значення для забезпечення справедливого слухання справи.

Після слухання справи по суті суддя з адміністративних правопорушень виносить своє попереднє рішення (Initial Determination) у письмовій формі. Його висновки повинні бути підтримані доказами, що були надані під час слухання, та положеннями законодавства. До винесення остаточного рішення (також у письмовій формі) сторони можуть подавати клопотання про перегляд справи. Якщо цим рішенням визнається факт правопорушення, засіб захисту прав полягає у рішенні, яким імпортер зобов'язується припинити свою незаконну діяльність й відмовитися від її здійснення в подальшому. В більшості випадків Комісія США з міжнародної торгівлі також наказує Митній службі США призупинити ввезення незаконних товарів. Митна служба США має повноваження призупинити ввезення будь-яких товарів, які підпадають під дію такого наказу. Член Комісії США з міжнародної торгівлі надсилає Митній службі

США супровідну документацію, що може допомогти ідентифікувати відповідні незаконні товари в процесі ввезення.

Свого часу нашої країні довелося докласти значних зусиль, аби домогтися зняття торговельних санкцій США до України через неефективність боротьби з контрафакцією та піратством у сфері авторського права й суміжних прав.

Митна служба США забезпечує дотримання авторських прав на митному кордоні США. Крім реагування на клопотання про допомогу з припинення введення контрафактних й піратських товарів, що є обов'язковою вимогою за ТРІПС, Митна служба США має також широкі *ex officio* повноваження. Ці повноваження надають їй можливість проводити власні розслідування, а також припиняти ввезення товарів за власною ініціативою.

Незалежно від того, чи діє Митна служба США на підставі заяви володільця авторських прав або в порядку *ex officio*, працівники митних органів часто працюють у тісному контакті з володільцями авторських прав для виявлення незаконних товарів. Митна служба США часто співпрацює зі службовими особами інших правоохоронних органів, які допомагають простежити рух незаконних товарів від митного кордону до місцевої мережі збуту. Так, відповідно до внутрішніх інструкцій, працівники митних органів повинні консультуватися з компетентними працівниками прокуратури у тих випадках, коли вони знаходять піратські копії, для того, щоб допомогти проведенню провадження у кримінальній справі щодо імпортерів та інших осіб причетних до збуту.

Для того щоб допомогти працівникам митних органів визначити законність товарів, які перетинають митний кордон, Митна служба США веде централізовану базу даних, що до-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

ступна для всіх підрозділів Митної служби у США. Ця база даних є одним з основних інструментів, використовуваних Митною службою США з метою забезпечення захисту авторських прав. На підставі цієї бази даних Митна служба США ставить за обов'язок володільцям авторських прав зареєструвати певні відомості про свої авторські права.

Після того, як об'єкти авторського права зареєстровані в Митній службі США та занесені в базу даних, Митна служба США має законні підстави припиняти ввезення незаконних, контрафактних або піратських товарів за участю чи без участі володільця авторських прав. Отже, працівник митного органу, що знає про зареєстровані об'єкти авторського права, може вжити правозастосовних заходів з власної ініціативи, виявити, затримати чи арештувати товари, які, на його думку, є незаконними, контрафактними або піратськими. Такі широкі повноваження ефективно перешкоджають проникненню незаконних товарів через митний кордон, допомагаючи зменшити кількість позовів і скарг, які розглядаються всередині країни з метою боротьби з порушенням авторських прав.

Митна служба США може призупинити обіг будь-яких товарів, які підозрюються в порушенні належних якійсь іншій особі прав на об'єкти авторського права. Таке призупинення можливе незалежно від того, чи діє Митна служба США за клопотанням володільця авторських прав або з власної ініціативи. Протягом 5 днів з дати такого призупинення митний орган повинен повідомити імпортера про своє рішення затримати товар. Протягом 30 днів імпортер може підтвердити, що ввезення здійснюються на законних підставах. 30-денний термін може бути продовжений, якщо для цього є серйозні підстави. З моменту надання товарів на митний огляд до моменту видачі пові-

домлення про затримання митний орган може довести до відома володільця авторських прав таку інформацію: дата ввезення; порт ввезення; опис товару; кількість товару; країну походження товару.

Після видачі повідомлення про затримання товарів митний орган повинен протягом 30 днів довести вищевказану інформацію до відома володільця авторських прав. Крім цього, після внесення володільцем авторських прав розумної застави, у будь-який момент після пред'явлення товарів на митний огляд, але до арешту, митний орган може надати зразок підозрілого товару володільцеві авторських прав для огляду або перевірки з метою визначення, чи ввезені товари є незаконними. Митний орган може вимагати повернення зразка товару в будь-який момент. Зразок повинен бути повернутий митному органу на вимогу чи після завершення огляду або тестування. У випадку пошкодження чи втрати зразка товару володільцем авторських прав він повинен підтвердити факт втрати або знищення.

Якщо митний орган вирішить, що товар є незаконним, він здійснює арешт товарів. Але арештовані та конфісковані товари, зазвичай, знищуються, якщо тільки володільць авторських прав не надасть дозвіл на реалізацію товарів іншим чином, наприклад, через благодійні організації. Крім арешту та знищення товарів, на імпортера можуть бути накладені великі грошові штрафи.

Під час проведення розслідування від володільця авторських прав може вимагатися внести заставу для того, щоб одержати зразок арештованих товарів для тестування. Крім цього, від нього можуть вимагати внести заставу в цілях продовження дії арешту затриманих товарів до моменту встановлення факту правопорушення. Ціль застави — гарантувати компенсацію імпортеру у разі неправомірного затримання товарів.

Митна служба США забезпечує захист прав у випадку незаконного ввезення товарів, які порушують авторське право, зокрема і піратських товарів. Митна служба США захищає, зазвичай, тільки ті об'єкти авторського права, що були зареєстровані в Митній службі США. Вимоги до реєстрації об'єктів авторського права є досить детальними. Реєстрація стосується одного об'єкта, діє 10 років і може бути продовжена. Плата за реєстрацію об'єктів авторського права сьогодні становить \$ 190 США за 1 об'єкт. Для об'єктів авторського права американських авторів потрібна попередня їх реєстрація у Відомстві з авторських прав США (US Copyright Office).

Для того щоб забезпечити захист авторських прав з боку Митної служби США, необхідно подати заявку з такими відомостями та сплатити відповідну плату за реєстрацію: найменування й повна юридична адреса володільця авторських прав; країни, в яких виробляються справжні звукозаписи чи інші об'єкти авторського права, які мають правову охорону; довідка з описом обставин фактичних або потенційних збитків, які завдані чи можуть бути завдані в результаті фактичного або передбачуваного ввезення зазначених вище звукозаписів або інших об'єктів авторських прав, що мають правову охорону; найменування кожної материнської чи дочірньої компанії, яка виробляє за кордоном справжні копії об'єктів авторського права, які мають правову охорону, а також її іноземна назва; найменування й основна юридична адреса кожної іноземної фізичної або юридичної особи, яким заявник

(правоволоділець) дозволив здійснювати виробництво за кордоном; щодо кожного виробника, зазначеного вище — документацію, що підтверджує згоду на виробництво; місцезнаходження та найменування компанії, від яких, згідно з відомостями, надходять несанкціоновані копії; у випадку із звукозаписами — імена артистів, які взяли участь у запису диску; якщо заяви про реєстрацію об'єктів авторського права подаються на підставі Бернської конвенції — пояснення, як застосовується Бернська конвенція; якщо заяви про реєстрацію об'єктів авторського права не подаються на підставі Бернської конвенції (зазвичай, це стосується об'єктів авторського права американських авторів) — свідоцтво про реєстрацію авторських прав, видане Відомством з авторського права США, з метою реєстрації відповідного об'єкта авторського права.

Угода ТРІПС не вимагає використання експортних засобів захисту авторського права з метою скорочення обігу незалежних товарів. Однак використання таких засобів дозволяється Угодою ТРІПС. Багато країн, і США також, забороняють вивезення незаконних товарів і надають Митній службі США повноваження з конфіскації таких товарів. Крім цього, з метою запобігання створенню піратських або контрафактних товарів на внутрішньому ринку багатьох країн дозволяють ввезення сировини, що використовується для створення оптичних носіїв тільки для тих осіб, які мають дозволи на створення законних товарів. ♦

Список використаних джерел

1. Лонг Доріс. *Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування : практичний посібник* / Доріс Лонг, Патриція Рей, В. О. Жаров, Т. М. Шевелева, І. Е. Василенко, В. С. Дроб'язко. — К. : К.І.С., 2007.

2. *Захист прав інтелектуальної власності: досвід Сполучених Штатів Америки* : зб. документів, матеріалів, статей. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003.
3. *Смит Майкл П. Роль Таможенної служби США в осуществлении права товарных знаков, авторских прав и патентов : материалы регионального семинара ВОИС — ЕПВ по осуществлению охраны прав на патенты и товарные знаки для судей и сотрудников таможенных и правоохранительных органов.* — Алма-Аты, 17–19 сентября 1997. — Мюнхен., 1998.
4. *Трейнер Тимати П. Принятие мер на границе в рамках Соглашения TRIPS : материалы к Международному семинару по вопросам охраны авторских прав в области кино- и телепродукции, программного продукта, программного продукта, издательского дела, звукозаписи.* — Москва, 21–23 июня 1994 г.

ЦІКАВО ЗНАТИ

GOOGLE NEWS — ПОРУШНИК АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Апеляційний суд Бельгії визнав сервіс Google News порушником авторських прав бельгійських газет.

Суд постановив, що компанія Google повинна видалити зі своєї пошукової бази всі дані бельгійських газет французькою та німецькою мовами. Якщо ця вимога не буде виконана, на компанію чекають штрафні санкції.

Суд проти сервісу Google News почався в країні ще в 2006 році. Ініціатором його стала громадська група Corièrpresse, яка представляла інтереси газет Валлонського регіону Бельгії.

У позовній заяві зазначалося, що сервіс компанії Google забирає відвідувачів у сайтів газет у результаті того, що на сайті новинного агрегатора публікуються фрагменти матеріалів бельгійських газет.

Того ж року бельгійський суд зажадав видалити всі статті бельгійських газет з Google News, проте в результаті апеляції компанія Google змогла домогтися того, що вона отримала право розміщувати зменшені тексти на сайті поруч із посиланнями на сайти газет.

Остаточне рішення Апеляційного суду Бельгії назвав компанію Google порушником авторського права і постановив видалити всі матеріали із сайту.

Раніше компанія Google намагалася монетизувати сервіс Google News, пропонуючи користувачам платний доступ до контенту.

За матеріалами:

<http://hi-tech.tochka.net/7631-v-belgii-opredelili-cto-google-news-narushaet-avtorskie-prava/?lang=ru>

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ МОВЛЕННЯ

Катерина Афанасьєва,
*завідувач сектора авторського права НДІ
інтелектуальної власності НАПрН України,
кандидат філологічних наук*

Договірна форма співробітництва в усіх сферах діяльності людини, безсумнівно, є ознакою цивілізованої держави. У діяльності ж організацій мовлення, чия робота щодня пов'язана з використанням інтелектуального продукту, її актуальність зростає ще більше. Однак нерідко розуміння важливості укладення договору між автором і користувачем або замовником зводиться до усвідомлення необхідності його підписання, але при цьому власне змісту угоди не приділяється достатньої уваги. Сторони керуються принципом: угода підписана — отже права захищені. Втім лише факт письмового закріплення домовленостей ще не є підставою вважати свої права захищеними. Адже змістова частина майбутньої угоди має бути ретельно проаналізована сторонами.

Класифікація договорів. Змістове наповнення

Договори, що укладаються між учасниками правовідносин в аудіовізуальній сфері можна умовно поділити на три групи:

- 1) договори із спонсорами проектів, організаторами зйомок, меценатів тощо;
- 2) договори із власниками авторських прав (авторський договір);
- 3) договори із власниками суміжних прав (договір із виконавцем, виробником фонограми, організацією мовлення та ін.).

Нас цікавлять останні дві групи договорів, які пов'язані зі створенням та використанням об'єктів інтелектуальної власності. Цивільний кодекс України (далі — ЦК України) чітко визначає типи договорів, на підставі яких здійснюється розпоряджання майновими права інтелектуальної власності. Згідно зі ст. 1107 ЦК України, до них належать:

- ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- ліцензійний договір;
- договір про створення на замовлення і використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності;
- інший договір щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності [1].

Далі розглянемо детальніше деякі з них.

Ліцензійний договір

Надання дозволу на використання аудіовізуального твору є основою теле-радіобізнесу. Це вигідно як власникам авторських прав на твір, які намагаються його продати, так і тим, хто купує вже готові програми, не бажаючи витратити великі кошти на їх виробництво. Зазвичай, надання дозволу здійснюється через видання ліцензій на використання аудіовізуаль-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

ного твору протягом певного періоду та на певній території. Основна відмінність ліцензійної угоди від договорів про передачу авторських прав полягає в тому, що ліцензія надає організації, яка її придбала права на використання твору певним способом, але авторські права та контроль над ними залишається у власника авторських прав. Цей різновид угоди поширений у сфері телебачення, де одноразовий продаж прав на телепродукт є не виправданою розкішшю. Адже популярний телеформат можна одночасно продати кільком телекомпаніям (наприклад, загальнонаціональній і регіональній) без шкоди для аудиторії та рейтингу обох. Важливими аспектами ліцензії є сфера її дії та територіальні обмеження. Так, можна одночасно передати права на трансляцію фільму на території України одній телекомпанії та дозволити його тиражування на DVD-дисках — іншій.

Розрізняють виключну, одиничну та невиключну ліцензії. Відповідно, за виключною ліцензією ліцензіар отримує ексклюзивні права на трансляцію аудіовізуального продукту на території, що обумовлена в документі. А ліцензіат не має права його використовувати у сфері, що обмежена ліцензією, та видавати ліцензії третім особам. Одинична ліцензія надає ліцензіару аналогічні до виключної ліцензії права, втім право ліцензіата самому використовувати твір у зазначеній сфері не обмежується. Невиключна ліцензія дозволяє компанії-виробнику продавати цей аудіовізуальний продукт третім особам — іншим телекомпаніям. За згодою ліцензіара, наданою у письмовій формі, ліцензіат може видати письмове повноваження на використання об'єкта права інтелектуальної власності іншій особі (субліцензію).

На щастя, часи, коли вітчизняні телеканали повністю ігнорували підписання необхідних угод із власника-

ми телепрограм і безперешкодно демонстрували їх у своєму ефірі вже пройшли. Та і сьогодні кабельні й регіональні канали дозволяють собі подібну недбалість. Приводами для судових позовів найчастіше стають порушення умов трансляції (кількісні, територіальні), порушення умов ретрансляції та порушення способу використання аудіовізуального твору.

Типовими складовими ліцензійної угоди є такі:

- обсяг переданих прав,
- термін дії ліцензії,
- гарантії сторін,
- використання імен, фотографій,
- невиконання обов'язків,
- форс-мажор.

Якщо ліцензійною угодою не обумовлений тип ліцензії, вважається, що вона є невиключною. Права на використання об'єкта права інтелектуальної власності та способи його використання, які не визначені в ліцензійному договорі, вважаються такими, що не надані ліцензіату. Предметом ліцензійного договору не можуть бути права на використання об'єкта права інтелектуальної власності, які на момент укладання договору не були чинними. У разі відсутності в ліцензійному договорі умови про територію, на яку поширюються надані права на використання об'єкта права інтелектуальної власності, дія ліцензії поширюється на територію України.

Ліцензійний договір укладається на строк, встановлений договором, який повинен спливати не пізніше ніж закінчиться термін чинності виключного майнового права на визначений у договорі об'єкт права інтелектуальної власності. У разі відсутності в ліцензійному договорі умови про строк договору він вважається укладеним на строк, який залишився до спливу строку чинності виключного майнового права на визначений у договорі об'єкт права інтелектуальної власності. Однак цей термін

не може перевищувати 5 років. Якщо за 6 місяців до спливу зазначеного п'ятирічного терміну жодна зі сторін не повідомить письмово іншу сторону про бажання розірвати угоду, договір вважається продовженим на невизначений час. Ліцензіар або ліцензіат можуть відмовитися від ліцензійного договору у разі порушення другою стороною інших умов договору або ж письмово повідомивши іншу сторону за 6 місяців до розірвання договору [2].

Договір замовлення

Залежно від способу використання твору в аудіовізуальній сфері можуть бути укладені договори як на використання літературних, музичних, аудіовізуальних та інших творів, так і на створення нових творів. Останні є за суттю договорами замовлення. За цими договорами автор зобов'язується створити та передати замовникові твір — об'єкт інтелектуальної власності. Водночас замовник повинен видати авторові аванс як частину авторської винагороди.

Загалом предметом замовлення можуть стати будь-які твори літератури, науки та мистецтва. Однак, аби у власність замовника не перейшли усі створені у майбутньому твори автора, в угоді слід чітко вказати обсяг, жанр, вид, сферу застосування й інші важливі ознаки твору, що є предметом замовлення.

За договором замовлення автор зобов'язується передати замовникові створений твір. Йдеться, передусім, про матеріальний носій (об'єкт), у якому втілено твір (касету із записом, відеофайл тощо). Його автор, зазвичай, передає у власність замовника, але зважаючи на електронний формат більшості сучасних аудіо- та відеотворів, передача у власність матеріального носія не настільки актуальна, адже твір може надаватися одночасно у кількох форматах

(приміром, на диску та в пам'яті комп'ютера).

Особливістю договору замовлення є те, що з боку виконавця замовлення суб'єктом договору може бути лише автор. Тож у разі його смерті, дія договору закінчується, а спадкоємці автора не несуть перед замовником жодних зобов'язань, незалежно від того, встиг автор завершити твір чи ні.

Під час створення творів зображального мистецтва, приміром, дизайну заставок телепрограм, декораций студій, часто виникає питання розмежування поняття договору замовлення як різновиду авторського договору та як договору підряду. Адже автор, порівняно з підрядником, перебуває у значно вигіднішому становищі: у разі виконання чи невиконання замовлення за ним залишаються немайнові авторські права на свій творчий доробок. Відомі й випадки, коли автор після дуже вдалого виконання роботи відмовлявся віддати твір замовникові. Мотивував відмову він саме наявністю в нього авторських прав. Договір художнього замовлення, що укладається у цих випадках, передбачає створення автором твору зображального мистецтва та передавання його оригіналу у власність замовника. Водночас майнові права на цей твір (якщо інше не передбачено угодою) належать авторові та замовникові спільно, тож замовник, використовуючи твір, все ж має дотримуватися прав автора.

Кінцевою метою обох договорів може бути лише результат — виконана робота. Однак, на відміну від авторського договору замовлення, результат роботи за договором підряду може не мати творчого характеру.

Сценарний договір

У сфері телебачення та радіо поширеними різновидами договору замовлення є сценарні договори. Значен-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

ня сценарних договорів сьогодні розширюється, адже потреба у сценарії є не лише для теле-, кінофільмів, а й для телевізійних шоу, концертів, масових заходів і радіопередач. Предметом такого договору є створення сценарію та регламентація прав щодо його використання. За сценарним договором автор зобов'язується створити сценарій і передати права на нього замовникові (кіностудії чи продюсеру). Важливими аспектами такої угоди є дозвіл на екранізацію сценарію, його адаптацію до режисерського задуму, можливість залучення до роботи над сюжетом співавторів.

Сценарій має відповідати вимогам і умовам замовника, що традиційно оговорюються у творчій заявці. У цьому документі, котрий є невід'ємною частиною договору, має бути викладена основна ідея, сюжетний задум і характеристика головних дійових осіб майбутнього сценарію. Заявку часто плутають із синопсисом або власне із сценарієм. Та, на відміну від останніх заявка не містить змісту твору, чіткого сюжету. Це радше літературно оформлена тема із зазначенням жанру, оригінального підходу до подання матеріалу чи погляду на проблему тощо. За цими вимогами, якщо ідея загалом зацікавила замовника, сценарист має подати до розгляду закінчений драматичний твір з повним, детальним та послідовним описом дій, діалогів, вчинків персонажів тощо.

Водночас, спираючись на практику поширену на телестудіях, можемо стверджувати, що написання діалогів і титрів часто не належить до компетенції сценаристів — цим займаються спеціально запрошені автори. Також сценарії можуть створюватись одним автором на основі затвердженого синопсису іншого. Взагалі залучення до написання сценарію співавторів є доволі поширеним явищем, однак слід мати на увазі, що сума гонорару сценариста при цьому не збільшу-

ється, а, навпаки, розподіляється між усіма співавторами. Крім цього, основний автор не має права заперечувати проти зазначення в титрах фільму поряд із його іменем імені другого сценариста як співавтора твору.

Важливим пунктом угоди є визначення дати, до якої автор має подати на розгляд сценарій. Адже саме від моменту завершення сценарію залежить встановлення термінів початку та завершення зйомок фільму. Однак потреба в редагуванні та внесенні відповідних змін у сценарій може неодноразово виникати навіть під час проведення зйомок. Зазвичай, сценарист згідно із умовами договору повинен внести необхідні зміни у сценарій, однак обсяги таких змін можуть бути обумовлені в угоді. Істотна переробка сценарію зі зміною його складових елементів, введенням додаткових персонажів, сцен діалогів, розглядається як нова редакція твору та здійснюється на підставі окремого договору. Водночас сценарист має право заперечувати проти введення до сюжетної канви твору нових дійових осіб і зміни концепції сценарію.

За необхідності сценарний договір може передбачати надання авторові певної грошової суми для збирання матеріалу, необхідного для сценарію (наприклад, оплата відрядження, професійних консультацій у різних сферах знань, придбання довідкової літератури тощо). Автор також може брати участь у розробці режисерського сценарію, зйомках, монтажі й озвученні фільму. Терміни роботи сценариста у знімальній групі після запуску сценарію у виробництво та розміри винагороди за таку роботу мають визначатись у додатковій угоді.

Обов'язковим є у разі затвердження сценарію продюсером, передання сценаристом комплексу прав, необхідних для подальшої реалізації проекту, а саме права на відтворення (на всіх видах носіїв), права на поширення (й імпорт), права на публічний показ

(прокат), право на трансляцію по телебаченню (у тому числі кабельному), право на дублювання, субтитрування чи закадрове озвучення фільму будь-якою мовою. Натомість права на інші види використання сценарного твору, як то опублікування у періодичному виданні або постановка на театральній сцені, можуть бути залишені за його автором.

Зазначені права є для автора сценарію дуже важливими та можуть дати реальний прибуток. Адже сценарій, як і будь-який драматичний твір, може бути виданий окремим виданням і знайти чимало своїх читачів. Більше того, популярність друкованої версії сценарію лише додає популярності його екранізації. Прикладами успішних проектів з опублікування кіносценаріїв можуть бути видання однойменних із популярними серіалами книг «Тетянин день», «Солдати», «Моя прекрасна няня» та ін. Видання сценарію телесеріалу під час його демонстрації по телебаченню зовсім не створює конкуренції фільму, оскільки не може замінити враження, що їх отримує глядач під час його перегляду. Водночас можливість уже дізнатися чим закінчиться серіал, показ якого планується в наступні півроку не може не приваблювати палких прихильників мильних опер.

Постановний договір

Із автором твору, основним способом майбутнього використання якого є його публічне виконання, традиційно укладають постановний договір. Предметом такого договору є твори, спеціально підготовлені для виконання на сцені — театральні вистави, пантоміми, хореографічні твори тощо. За договором режисер-постановник має створити та передати замовникові оригінальний драматичний, музично-драматичний, музичний, пантомімний або хореографічний твір. Договір також може бути

укладений для інсценізації літературного твору.

Мистецтво театру кардинально відрізняється від кінематографу, а тому театри більше зацікавлені в тому, щоб драматичний твір автора, на основі якого створено виставу, не був опублікований до відкриття сезону показів. До того ж цікаві сценічні твори завжди привертають увагу кінорежисерів. Наприклад, легендарна радянська постановка «Любов та голуби» тривалий час була пересічною виставою одного з московських театрів, але справжню всенародну популярність вона здобула лише в однойменному фільмі О. Меньшова. Можливий інший варіант, коли опублікований сценічний твір здобуває прихильників серед читачів, а вже потім стає відомим кінофільмом. Так сталося, наприклад, із кінострічкою «Бережись автомобіля», яку її майбутній режисер Е. Рязанов разом із сценаристом спеціально опублікували, щоб привернути до неї увагу публіки.

За своїм змістом постановний договір близький до сценарного, але рівень захисту сценарного твору значно вищий. Адже сценічний твір можна легко віднести до категорії літературних творів, в той час як описати особливості постановки та відповідно захистити її від копіювання значно важче.

Постановний договір може бути укладений щодо твору, який уже створений або який лише буде створюватися відповідно до цієї угоди. Тож він може мати як форму договору замовлення так і передання прав на твір. Часто на постановку музично-драматичного твору укладаються одразу два договори: із автором музики (балету, опери тощо) та з автором лібрето сценічного твору. Однак їхня діяльність тісно пов'язана. Адже музичний твір та лібрето переважно створюються на основі один одного. Наприклад, відомий композитор П. Чайковський популярністю ба-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

гатьох своїх опер завдячує своєму молодшому брату Модесту. Той не лише був автором лібрето до найвідоміших творів композитора, як то «Пікова дама», «Іоланта», а й вносив корективи у нотну партитуру брата. Безумовно, таке співробітництво виявляється дуже плодотворним, але за умови повного порозуміння та відсутності суперечок. Повертаючись до договорів, у разі тісної співтворчості з авторами може бути укладений один договір на умовах співавторства, але слід розуміти, що така позиція лише заостристь взаємозалежність авторів.

Постановним договором має бути передбачений розмір авторської винагороди, що однак, не може бути меншою за ту, що встановлена Кабінетом Міністрів України. Відповідна постановка встановлює розмір винагороди за використання цих творів залежно від типу твору [3]. До категорії музично-драматичних творів належать: опера, балет, оперета, музична комедія та популярний сьогодні мюзикл. Літературними творами, призначеними для виконання на сцені є: п'єси, інсценізації, лібрето опер, балетів, оперет, ораторій. Творами естрадно-циркового мистецтва слід вважати: пантоміму, феєрію, сюжетний атракціон, театралізовані новорічні ялинкові вистави з наскрізним сюжетом.

Авторський договір

Варто одразу сказати, що в Цивільному кодексі України такий різновид цивільно-правового договору, як авторський договір, не передбачений. Та за правовою традицією договори про передавання прав автора називаються авторськими. В аудіовізуальній сфері такі угоди дуже популярні й укладаються, переважно, між організаціями (телерадіокомпаніями та ін.) та авторами. Предметом такого договору стає передавання виключних або невиключних майнових прав. У разі передавання невиключних

майнових прав, правонаступник може передати отримані права третім особам. Однак, якщо договором передбачене передавання різних видів об'єктів інтелектуальної власності, то на одні з них права можуть бути передані частково, а на інші — у повному обсязі. Обсяг, у якому передані права особливо важливий ще й тому, що сьогодні на ринку інтелектуальної власності з'являється все більше посередників, які є сполучною ланкою між авторами та користувачами та мають на меті саме переуступку авторських та суміжних прав.

Часто за умовами договору телекомпанії змушують авторів не створювати подібних творів для інших замовників або ж зобов'язують автора не працювати в тій чи тій сфері діяльності протягом певного часу, аби не створювати конкуренцію замовникові. У цій ситуації слід пам'ятати, що згідно з українським законодавством, умови договору, які погіршують становище автора порівняно з правами, передбаченими законодавством, а також умови, що обмежують його права займатися творчістю та створювати інші об'єкти інтелектуальної власності, вважається недійсним [4].

Короткостроково автор співпрацює з організацією мовлення в межах авторського договору, проте остання може потребувати його послуг і протягом тривалішого часу. Тоді між ним і роботодавцем укладається трудовий договір. Твори створені працівником у порядку виконання службових обов'язків і відповідно до службового завдання вважаються службовими, а майнові права на них за загальним правилом належать їм спільно. Оскільки роботодавець щомісячно платить авторові заробітну платню, його закономірною вимогою є передавання автором усіх прав на створені ним за цей час твори. Однак слід пам'ятати, що, по-перше, передати можна лише майнові права, тож немайнові

права все ж залишаться в автора й даватимуть йому можливість певним чином впливати на подальшу долю його авторського твору та особливості його використання. По-друге, лише твори, що безпосередньо пов'язані зі службовими обов'язками працівника, можуть бути визнані службовими. По-третє, перехід майнових прав до роботодавця відбувається на підставі укладеного цивільно-правового договору. Тож власне факт підписання трудового договору, в якому не врегульовано питання володіння майновими правами, не є підставою для переходу цих прав до роботодавця. Втім сьогодні роботодавці все частіше залучають до трудових угод елементи авторського договору. Чітко зазначаючи, що зарплата сплачується працівникові саме за створення ним і подальше використання роботодавцем створених творів. А моментом передавання прав на новостворений твір є дата підписання обома сторонами

акта прийомки твору, примірника твору, носія інформації (диску тощо).

Деякі замовники, що намагаються уникнути додаткового оподаткування, замість авторських укладають з авторами договори купівлі-продажу. Результатом такого договору стає придбання замовником в повну власність авторських творів, аудіозаписів, відеокліпів або дизайн-макетів. Однак у такому разі вони отримують лише матеріальні об'єкти, проте авторські права на ці твори залишаються за їхніми авторами. У разі використання телекомпаніями таких об'єктів у своїй роботі, автори можуть висувати претензії щодо неправомірного використання їхніх творів і вимагати виплати компенсації. ♦

Список використаних джерел

1. Див. Ст. 430 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 року зі змінами. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.
2. Див. Там само, ст. 1110.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав» від 18.01.2003 року № 72 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=72-2003-%EF>.
4. Див. п. 9 ст. 39 Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону «Про авторське право та суміжні права» від 11.07.2001 року зі змінами [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=2627-14>.

РОЗМІЩЕННЯ ТВОРУ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ЯК СПОСІБ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

Людмила Мамчур,

*завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу
Чорноморського державного університету імені Петра Могили,
кандидат юридичних наук, доцент*

Поява та стрімкий розвиток новітніх комп'ютерних технологій істотно змінили фізичні умови передання інформації. Інтернет як особлива, початково саморегульована та незалежна від держави інформаційна структура, що сформувала на планеті нематеріальну, «віртуальну» реальність, змушує наново осмислювати ті процеси, котрі зараз відбуваються в інформаційному суспільстві, й переглядати усталені підходи до регулювання відповідних відносин у економіці та законодавствах сучасних держав, особливо у сфері створення, розповсюдження і використання об'єктів інтелектуальної власності.

Основним завданням Інтернету як глобальної комп'ютерної мережі було забезпечення максимально швидкого доступу його користувачів до різноманітної інформації для забезпечення їхніх законних комерційних і приватних інтересів, але водночас були створені можливості для появи нових форм та методів вчинення протизаконних діянь.

Інформаційна (нематеріальна) природа творів¹ як об'єктів інтелектуальної власності й те, що їх правова охорона виникає і здійснюється за фактом створення, без жодних обов'язкових юридичних формальностей, а охороняється лише форма, але не

зміст, тож значне відставання правового регулювання Інтернет-відносин від ступеня їхнього розвитку в суспільстві (правова невизначеність) визначають необхідність спеціального дослідження особливостей існування творів у цифровому середовищі та розробки правового підґрунтя для подолання проблем, які виникли нещодавно. Зокрема, вже сьогодні об'єктивно існують такі проблеми [1]:

- велика кількість об'єктів авторського права поширюються в Інтернеті безкоштовно: матеріали друкованих ЗМІ, телебачення й інших електронних ЗМІ, а також програмне забезпечення;
- багато юридичних осіб веде свою підприємницьку діяльність винятково через Інтернет, при цьому іноді продукція (зокрема й твори як об'єкти авторського права) передається безпосередньо через Інтернет;
- об'єкти авторсько-правової охорони безконтрольно (з позицій автора та правовласників) поширюються в глобальному масштабі мережі Інтернет.

До правового регулювання відносин у віртуальному світі складно застосовувати національне законодавство з його територіальною природою. Та саме у віртуальному світі — мере-

¹ Під твором тут і далі маємо на увазі також записи виконання (фонограми, відеограми) та програми (передачі) як об'єкти суміжних прав.

жі Інтернет — відкриваються нові, з традиційного погляду, необмежені можливості використання творів, і в комерційних цілях також:

- будь-який твір може бути миттєво відтворений у будь-якій точці земної кулі;
- відстежити кількість копій, створених автором або третіми особами — неможливо [2].

Законодавець не визнає сьогодні Інтернет-середовище своєрідним винятком із сфери дії норм законодавства про авторське право та суміжні права. Закон України «Про авторське право і суміжні права» [3] (ст. 3) визначає, що норми закону поширюються на всі випадки оприлюднення твору громадянами України чи особами, що мають постійне місце проживання в Україні, або оприлюднення, здійснене в Україні вперше чи протягом 30 днів після першого оприлюднення за кордоном; у решті випадків правова охорона творам надається відповідно до міжнародних договорів України. Очевидним є територіальний характер охорони твору українським законом; щодо інших випадків, то приєднання України до Бернської конвенції та Договору ВОІВ про авторське право, фактично, означають забезпечення будь-якому твору охорони у транскордонному масштабі.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» [3] (ст. 8) визнає об'єктами авторського права твори в галузі науки, літератури та мистецтва, як оприлюднені, так і не оприлюднені, як завершені, так і не завершені, не залежно від їхніх призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо), та поширює правову охорону тільки на форму вираження твору й не поширює на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи,

процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі.

Частина твору, що може використовуватися самостійно, зокрема й оригінальна назва твору, теж є твором у трактуванні ст. 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Закон України «Про авторське право і суміжні права» зазначає, що твір може бути виражений у будь-якій об'єктивній формі, при цьому не деталізує можливих форм його фіксації. Це зайвий раз підкреслює, що дія цього Закону поширюється, зокрема, і на відносини щодо творів у цифровій формі. Ця позиція підтверджена в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 04.06.2010 року № 5, п. 18: «Твір вважається створеним з моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми з урахуванням суті твору (зокрема, письмової форми, електронної форми, речової форми)» [4].

На противагу традиційним² формам фіксації твору, цифрова форма з'явилася недавно, суть її у викладенні змісту новоствореного чи перекодуванні вже наявного твору через перетворення інформації, що в ньому міститься, за допомогою відповідного програмного забезпечення у спеціальний двійковий (бінарний) код, який може бути зчитаний лише комп'ютером, на якому встановлені відповідні програми.

Твори, що циркулюють у сучасному суспільстві, можуть бути класифіковані на такі різновиди:

- твори у традиційній формі — письмовій або речовій (рукописи, друковані, втілені в камені, іншо-

² Надалі з метою визначення особливостей існування творів у цифровій (електронній) формі, інші можливі форми фіксації твору, що давно та добре відомі й активно регламентуються правом, називатимемо поняттям «традиційна форма».

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

му скульптурному матеріалі, картини олією на полотні тощо). Таких творів — більшість;

- твори в цифровій формі, як новостворені, так і ті, що отримали цифрову форму в результаті оцифрування. Перші такі твори з'явилися наприкінці минулого століття.

Розміщення в мережі Інтернет можливе лише для творів другої групи (тобто для тих, які мають цифрову форму). Серед них є твори, що отримують матеріальну фіксацію відразу в цифровій формі (3D-дизайн, електронна книга, цифровий запис виконання тощо), і їх розповсюдження може бути «заплановане» автором через Інтернет. І навпаки, власне факт існування твору в електронній формі ще не означає, що його автор має намір розмістити цей твір в Інтернеті. Часто електронна форма відіграє роль підготовчої для випуску твору у світ (опублікування) саме в одній з традиційних форм (наприклад, стаття в електронній формі, що пізніше буде надрукована в науковому збірнику).

Проміжним і підготовчим етапом до розміщення решти творів (початково виражених у традиційній формі) в мережі Інтернет є оцифрування, тобто особливий і початковий вид комп'ютерної обробки твору, первинно зафіксованого у традиційній формі, що забезпечує отримання вихідного бінарного коду для подальшого його відтворення та використання з допомогою комп'ютера, зокрема й у мережі Інтернет. Воно полягає у вчиненні користувачем комп'ютера, що володіє необхідними знаннями, комплексу дій, які забезпечуються використанням основного комп'ютера з операційною системою, приєднаних до нього спеціальних комп'ютерних пристроїв зчитування інформації (наприклад, сканера) та /або загального (MS Word, Adobe Reader, DjVu) і спеціального (наприклад, FineReader) програмного забезпечення. Процес оцифрування складається з двох етапів.

На першому етапі дії користувача комп'ютера (сканування, набір тексту на комп'ютері, фотографування текстового чи художнього твору цифровим фотоапаратом зі збереженням файлу в одному з цифрових форматів) подібні до добре відомого авторському праву набору тексту на друкарській машинці. На другому етапі дії користувача спрямовані на розпізнавання об'єкта авторського права комп'ютером («вичитка» тексту) і збереження його в пам'яті комп'ютера.

За своєю правовою природою оцифрування є сукупністю вмотивованих технічних дій, що не містять якихось елементів творчості. Тож твір у цифровій формі, на нашу думку, не може розглядатись як новий, а користувач комп'ютера, що здійснив зміну форми твору — як співавтор чи автор нового твору, й авторське право в нього не виникає.

Оскільки оцифрування означає зміну форми матеріальної фіксації твору, то така дія, підпорядковуючись загальному правилу, висловленому В. Калятіним [5, 64], вимагає згоди автора на особливий вид використання твору, належним чином оформленої. Безпосередньо оцифрування не може трактуватись як переробка твору (бо зміст твору залишається незмінним), хоча оцифрований твір надалі може бути змінений, тобто перероблений, що буде вимагати окремої згоди автора. Крім цього, при зміні форми твору з традиційної на цифрову, може виникнути проблема збереження цілісності твору, особливо у тих випадках, коли формати отриманих файлів дають можливість мінімізувати розмір файлу за рахунок якості (запису, зображення твору тощо).

Отже, оцифрування твору, що початково мав традиційну матеріальну форму (запис на папері від руки, друковану, усну, запис на плівці тощо), є дією, що має ознаки використання, і якщо вона не дозволена, то порушує права автора. Тож з-поміж немаймо-

вих прав автора варто визнати право обирати не тільки ім'я (псевдонім, анонім), але й форму фіксації твору. Тоді стане очевидним, що зміна форми фіксації твору без отримання належної згоди правовласника порушує авторське право в частині особистих немайнових прав.

Підтвердженням цієї думки є висловлене в доктрині цивільного права міркування, що оцифрування творів без згоди правовласників одним користувачем надає можливість різним авторам об'єднати власні інтереси та використати інститут процесуальної співучасті для подання групового позову до порушника [6, 70].

Одним із традиційних способів розміщення твору в мережі Інтернет є розміщення твору для ознайомлення на сайті (веб-сторінці). Одночасно такий твір зберігається на сервері та доступ до нього мають усі особи, що звертаються до відповідного сайту. Збереження копії цього твору на комп'ютері користувача сайту є проблемою (бо вимагає додаткових технічних дій), а ознайомлення з ним можливе лише в режимі он-лайн.

Другий спосіб — розміщення на сайті не власне твору у формі, доступній для сприйняття людиною, а посилання (лінку) на файл із твором. Попередньо користувач мережі завантажує цифровий файл із твором з власного комп'ютера на сервер для зберігання. Із сервера в подальшому відбувається копіювання твору, тобто завантаження відповідного файлу з примірником твору потенційними користувачами та його запис у пам'ять комп'ютера користувача. Потенційними — тому що вони можуть безпосередніми користувачами не стати, тобто за наявності певних технічних проблем у комунікаційних мережах, файл на комп'ютері користувача зберегти не вдасться. Такий спосіб розміщення дає змогу кінцевому користувачу використовувати збережений файл з твором без підключення до мережі.

Більш новим підвидом другого способу обміну файлами в Інтернеті є використання технології p2p (peer to peer), що дає можливість ділити файл на певну кількість дрібних цифрових шматочків і пересилати їх зі звичайного комп'ютера на інший такий самий комп'ютер (омінаючи сервер) та об'єднувати в ідентичний файл на комп'ютері кінцевого користувача. Сервер використовується для зберігання відсильного (торрент) файлу, що робить можливим встановлення та підтримання зв'язку між обома комп'ютерами аж до повного завантаження файлу. Як і в попередньому випадку, посилання на файл з твором розміщується на сайті, а використання завантаженого файлу кінцевим користувачем можливе без підключення до мережі Інтернет.

З метою ознайомлення зі змістом твору, посилання на файл з твором на сайті, зазвичай, супроводжується розміщенням назви твору, авторської чи укладеної власником сайту анотації та/або несамоїсної частини твору, наприклад, змісту.

Розміщення твору в Інтернеті означає появу нового виду ідентифікації твору та його автора — за допомогою розгорнутої Інтернет-адреси, що веде на сервер, де зберігається твір, і IP-адреси комп'ютера користувача Інтернету.

Особливістю та основною характеристикою Інтернету є приватність (анонімність) його користувачів. Повідомлення (тобто, самостійні інформаційні блоки) в Інтернеті можуть бути загальнодоступними, частково особистими та приватними [7]. Такі повідомлення можуть бути визнані об'єктами авторського права; тоді таким чином автор реалізує своє право на оприлюднення твору, використовуючи саморегулятивні можливості Інтернету.

Оцифрування та розміщення (публікація) твору в Інтернеті розглядається як типове відтворення чи пере-

робка початкового твору [8]; при цьому варто уточнити, що при оцифруванні справді може відбуватися переробка авторського тексту, малюнка, програми (змінене форматування, оформлення, розбивка на сторінки чи структурні елементи, вилучені або додані ілюстрації, коментарі тощо), що є нелегальною без згоди автора чи правовласників.

Не викликає сумніву (адже основним призначенням мережі Інтернет є поширення інформації), що розміщення твору в цій мережі має на меті його сповіщення до наперед не визначеного кола осіб і забезпечує практично не обмежений (платний або безкоштовний) доступ до твору в тому вигляді, в якому він збережений у файлі. Тож ідеться про використання твору в сенсі ч. 9 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [3], тобто поданням твору до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця й у будь-який час за їхнім власним вибором. На цю дію поширюються виключні права автора, зокрема й право на отримання винагороди за комерційне використання твору.

Тож, як зазначає І. Чижевська, у віртуальному світі Інтернету виникає парадокс, який неможливий при законному реальному (традиційному) розповсюдженні. Для отримання максимального прибутку, автор зацікавлений довести зміст твору у відповідній формі до відома максимально можливої за розміром аудиторії. Проте якщо форма фіксації твору є цифрова та розповсюдження відбувається в мережі Інтернет, віртуальна аудиторія якої практично необмежена, — автору надзвичайно складно контролювати сплату кожним користувачем, чий витрати на копіювання твору максимально мінімізовані, за факт використання твору [2].

Основна практична дилема, що виникає одразу за розміщенням якогось

твору в мережі — це, чи можна вважати таке розміщення використанням, навіть якщо безпосереднього завантаження та збереження примірника твору на конкретний приватний комп'ютер через посилання не відбулося, але він став доступний для широкої публіки із сервера? Тож, чи достатньо довести наявність факту розміщення, щоб можна було переслідувати особу, що розмістила твір, як порушника авторських прав, чи слід також доводити факт наявних завантажень твору в цифровій формі?

Практика показує, що національні суди неоднозначно трактують суть розміщення твору в Інтернеті. Зокрема, свого часу ще Постановою Вищого арбітражного суду України «Про питання захисту авторського права в Інтернеті» від 05.06.2000 року визначалося, що розміщення творів у мережі Інтернет у вигляді, доступному для публічного споживання, є їх відтворенням [9].

Вищий господарський суд України в Оглядовому листі «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про інтелектуальну власність» від 14.01.2002 року № 01-8/31 в п. 1 зазначає, що розміщення в мережі Інтернет твору у вигляді, доступному для публічного використання, є його відтворенням і потребує дозволу особи, що має авторське право. На підставі цього, Вищий господарський суд України дійшов висновку про неправильне застосування норм Закону України «Про авторське право і суміжні права» судом попередньої інстанції [10].

Президія Вищого господарського суду України в Рекомендаціях «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 10.06.2004 року (п. 29) у черговий раз підтвердила, що розміщення творів у мережі Інтернет у вигляді, доступному для публічного використан-

ня, є відтворенням і на нього поширюється дія ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [3]. Якщо порушені майнові права, то правовласник може вдатися до заходів захисту, передбачених ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Також Рекомендаціями передбачено обов'язок суду встановити, чи перебуває веб-сайт і розміщена на ньому інформація в розпорядженні особи, якій пред'явлено позовні вимоги, а також чим підтверджується факт порушення нею авторського права [11].

У вже згаданій Постанові Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав», п. 31, уточнюється: «Розміщення творів у мережі Інтернет у вигляді, доступному для публічного використання, є поданням творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором» [4].

На нашу думку, пропозиція «завантажити», навіть без можливості ознайомитися «наперед» зі змістом твору, якщо ця пропозиція дає змогу ідентифікувати твір за назвою (вказує назву точно, в обсязі чи формі, достатній для ідентифікації), і посилання «виводить» відповідний файл для скачування, слід розглядати як перший етап використання, як дію, що уможливило подальше використання й отримання згодом комерційного ефекту від використання, робить твір доступним (доступнішим) для широкої публіки та порушує авторські права. Тож пропозиція завантажити твір теж повинна вважатися використанням твору.

Отже необхідно передбачити в чинному законодавстві норми, що дозволять регламентувати розміщення твору в мережі Інтернет і чітко класифікуватимуть його як спосіб використання твору.

З метою дотримання права автора на ім'я слід встановити необхідність точної вказівки веб-адреси як додаткового ідентифікатора твору при посиланні на твір, який існує в цифровому форматі.

За нелегальним розміщенням і подальшим розповсюдженням творів, на нашу думку, мають стежити адміністратори безкоштовних порталів і видаляти посилання чи власне твір, попереджати, обмежувати, аж до повної заборони на спілкування у відповідному порталі для користувача-порушника. Особливістю притягнення винних користувачів до відповідальності є те, що не обов'язково знати справжнє ім'я фізичної особи, для ідентифікації порушника та застосування до нього відповідних санкцій достатньо того імені (скороченого чи вигаданого), яким фізична особа себе назвала в мережі.

У переліку особистих немайнових прав автора потрібно визначити та законодавчо закріпити право обирати не тільки ім'я (псевдонім, анонім), але й форму фіксації твору. Тоді стане очевидним, що зміна форми фіксації твору без отримання належної згоди правовласника порушує авторське право в частині особистих немайнових прав. ♦

Список використаних джерел

1. Кобелев Ю. Авторское право и Интернет [Електронний ресурс] / Ю. Кобелев. — Режим доступа к ресурсу : <http://www.russianlaw.net/law/ip/copyright/a142/>.

2. Чижевская И. Интеллектуальная собственность в Сети [Електронний ресурс] / Ирина Чижевская. — Режим доступа к ресурсу : www.nestor.minsk.by/kg/2002/08/kg20814.html.
3. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 року № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 13. — Ст. 64.; у ред. Закону від 11.07.2001 року № 2627-III, із зм. і доп. // ВВР. — 2001. — № 43. — Ст. 214.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 04.06.2010 року № 5 // Вісник господарського судочинства. — 2010. — № 5. — Ст. 15.
5. Калятин В. О. Структура авторского права использования произведения: актуальные проблемы / Калятин В. О. // Журнал российского права. — 2000. — № 2. — С. 60–70.
6. Гадомський Д. Інститут групових (класових) позовів як інструмент захисту порушених або оспорюваних прав / Гадомський Д. // Юридичний журнал. — 2006. — № 10. — С. 68–73.
7. Романов Р. Інтернет в Україні в контексті відносин людини, суспільства та держави [Електронний ресурс] / Роман Романов. — Режим доступу до ресурсу : www.khpg.org/ru/index.php?id=1039006572.
8. Барышников А. Интеллектуальная собственность и авторское право в Интернете. [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу : www.softkey.info/reviews/review22.php, станом на 18.05.2011 р.
9. Про питання захисту авторського права в Інтернеті. Постанова Вищого арбітражного суду України № 04-1/5 — 7/82 від 05 червня 2000 року // Вісник господарського судочинства. — № 2. — 2001 р. — Ст. 8.
10. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про інтелектуальну власність. Оглядовий лист Вищого господарського суду України № 01-8/31 від 14 січня 2002 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу : <http://www.arbitr.gov.ua/news/387>, станом на 15.05.2011 р.
11. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності. Рекомендації Президії Вищого господарського суду України від 10 червня 2004 року, із зм. і доп. [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v1107600-04>, станом на 15.05.2011 р.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ «АУДІОВІЗУАЛЬНИЙ ТВІР» В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Олена Яремчук,
*аспірант Науково-дослідного інституту
інтелектуальної власності НАПрН України*

Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 року регулює сферу аудіовізуального бізнесу всього лише двома статтями: 1 та 17. У ст. 1 вищенаведеного Закону, що має назву «Визначення термінів» наводиться таке поняття аудіовізуального твору — це твір, що фіксується на певному матеріальному носії (кіноплівці, магнітній плівці чи магнітному диску, компакт-диску тощо) у вигляді серії послідовних кадрів (зображень) чи аналогових або дискретних сигналів, які відображають (закодовують) рухомі зображення (як із звуковим супроводом, так і без нього), і сприйняття якого є можливим виключно за допомогою того чи іншого виду екрана (кіноекрана, телевізійного екрана тощо), на якому рухомі зображення візуально відображаються за допомогою певних технічних засобів. Видами аудіовізуального твору є кінофільми, телефільми, відеофільми, діафільми, слайд-фільми тощо, які можуть бути ігровими, анімаційними (мультиплікаційними), неігровими чи іншими. А ст. 17 говорить нам про авторське право на аудіовізуальний твір. Ось, практично, весь перелік чинного законодавства України, що стосується сфери аудіовізуального бізнесу.

Наталія Безсмертна,
*студент Київської державної академії водного
транспорту імені Петра Конашевича-Сагайдачного*

За роки незалежності в Україні не створено жодного більш-менш систематизованого законодавчого акту, який би міг регулювати відносини в аудіовізуальній сфері. 13.01.1998 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про кінематографію», що, на думку наших посадовців, мав би:

- врегулювати всі спірні питання, які виникають у сфері виробництва аудіовізуальної продукції в цілому, зокрема, у кінематографі;
- заповнити прогалини в законодавстві, які стосуються кіно та допоміг би, нарешті, вийти українському кінематографу з глибокої кризи.

Проте аналіз цього Закону говорить нам про зовсім інше, а саме, що аудіовізуальна сфера в Україні є, практично, незахищеною та кінематограф, на жаль, перебуває у занепаді.

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

Отже, як уже було зазначено доробок українського законодавства в аудіовізуальній сфері є незначним. Для порівняння звернемося до досвіду інших країн. Наприклад, польський Закон «Про авторське право та суміжні права» [2] надає поняттю аудіовізуального твору особливе місце, присвячуючи його захисту окремий шостий розділ. Таке ставлення до аудіовізуальних творів в конструкції Закону визначається особливою роллю, котру ці твори виконують у формуванні сучасної культури, основним твором якої є образ.

Поміж об'єктів аудіовізуальної сфери у світі, науковці називають фільми (німі і зі звуком), телебачення (в різних його формах), відеограми, аудіовізуальні компакт-диски, відеоігри, теле-тексти, комп'ютерні сітки, віртуальну реальність тощо. Аудіовізуальна сфера змінюється так швидко, що за її темпом перетворень не встигають дослідники: сьогодні вони лише намагаються систематизувати різноманітні явища аудіовізуальної культури.

Подані вище елементи аудіовізуальної сфери, безперечно, не претендують на вичерпність і логічність поділу. Також не є досить зрозумілим, які нові медіа виконують функцію лише носія чи каналу комунікації (публікації твору), а які можна визнати новим видом твору. Невідомо також, які об'єкти є тільки технічно новою версією відомих раніше творів, а які своєю появою визначають новий напрям розвитку культури. Ці питання, сформульовані на початку вивчення та аналізу проблеми, показують складність юридичного визначення поняття «аудіовізуальний твір».

Введення в юридичний словник терміна «аудіовізуальний твір» відбулося тоді, коли використовуваний раніше термін «кінематографічний твір» став надто вузьким, аби вмістити всі елементи аудіовізуальної сфери, що з'явилися в результаті розвитку

телебачення і відеотехнологій. Після того як нове поняття почало домінувати в юридичних словниках, з'явилися аудіовізуальні компакт-диски, мультимедійні комбінації, телебачення з високою роздільною здатністю, інформаційні сітки. Та постало питання, чи поняття «аудіовізуальний твір» здатне охопити такі різні об'єкти, чи краще запровадити в аудіовізуальну сферу більш детальну диференціацію і його частину (передусім об'єктів у цифровій формі) охопити субкатегоріями. Ці питання останнім часом часто та жваво обговорюються в доктрині авторського права.

Поняття «аудіовізуальний твір» використовується в законодавствах деяких країн уже протягом 20 років, замість або одночасно з поняттям «кінематографічний твір» або «фільм».

Назва «аудіовізуальний твір», хоча й здається передає єдність аудіо- та візуальної матерії твору, часто інтерпретується в спосіб, який навіює, радше, окремість образу та звуку, ніж їх поєднання. У визначеннях аудіовізуального твору помічаємо формулювання, які вказують на можливість звукової складової (як із звуковим супроводом, так і без нього — як в українському Законі [1] ст. 1) — альтернативність появи твору зі звуком і просто образу без звукового супроводу. В літературі [3] домінує думка, що дефініція аудіовізуального твору повинна бути побудована виключно на належності його до сфери образів.

Якщо на формулювання ст. 1 Закону України «Про авторське право та суміжні права», дивитися через призму останнього припущення, то охорону звукової складової аудіовізуального твору потрібно було б визнати як цілком необґрунтовану. Однак, виникає проблема, чи слід застосовувати два окремих правових режими в ситуації, коли радіореклама реалізується тим самим виробником, в колі тих самих авторів і, часто, в той самий час, що й реклама телевізійна?

Між ними все ж таки існує подібність процесу формування твору, що полягає в спільній творчості багатьох осіб, які виконують певні завдання під керівництвом режисера.

Аналізуючи текст чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права» [1], серед аудіовізуальних творів, насамперед, виділимо:

- кінематографічні твори (художній фільм);
- телевізійні твори;
- відеограми.

Однак виникають певні сумніви щодо того, чи поняття «аудіовізуальний твір» може стосуватися до телевізійних програм, які транслюються в прямому ефірі (live TV), оскільки вони не відповідають вимозі фіксування на фізичному носії, хоча науковці і схиляються до того, щоб такі твори визнавати аудіовізуальними. У науковців [3] немає сумнівів, що визначення «аудіовізуальний твір» охоплює всі телевізійні твори, навіть ті, які транслюються в прямому ефірі. Незважаючи на певні труднощі, слід визнати, відповідно до тенденцій сучасного українського законодавства, що перераховані, три групи аудіовізуальних продуктів можуть розглядатись як типові твори, що наповнюють суть поняття «аудіовізуальний твір».

Тож з впевненістю можна стверджувати, що українське законодавство є недосконалим і не достатньо допрацьованим в аудіовізуальній сфері. Весь здобуток України в цій сфері — це всього дві статті Закону України «Про авторське право і суміжні права». Тож ця проблема потребує якнайшвидшого вирішення на законодавчому рівні, після подолання Україною світової економічної кризи.

Науковий прогрес не стоїть на місці, аудіовізуальна сфера перебуває в постійному розвитку, в результаті чого створюються нові об'єкти в цій сфері, що потребують захисту. Тому українським законотворцям потрібно мобілізувати свої сили в даному питанні та прийняти єдине, правильне рішення, що допоможе вітчизняному законодавству відповідати усталеним, світовим нормам. ♦

Список використаних джерел

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» (в редакції Закону України від 11.07.2001 року № 2627-III, з подальшими змінами та доповненнями) від 23.12.1993 року № 3792-XII.
2. Закон Республіки Польща «Про авторське право і суміжні права», прийнятий Польським Парламентом 04.02.1994 року.
3. Коноваленко В. Авторское право и смежные права / Владимир Коноваленко. — Х. : Фактор, 2006.

ТРЕТЕЙСЬКЕ СУДОЧИНСТВО ЯК ДОГОВІРНИЙ АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТУ У СФЕРІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Олена Штефан,

*завідувач відділу авторського права і суміжних прав
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України,
кандидат юридичних наук, доцент*

Сучасний світ переживає фундамен-
тальні та динамічні зміни, пов'язані
з бурхливим розвитком сучасних тех-
нологій. В економіках розвинених дер-
жав світу з кожним роком збільшу-
ється питома вага галузей виробництва
інтелектуальних продуктів, зокрема
об'єктів авторського права. В Україні
на державному рівні проголошено
стратегічний курс на формування інте-
лектуально орієнтованої економіки,
зокрема збільшення обсягів надання
високотехнологічних послуг. Це під-
вищує роль авторського права як галу-
зі, що забезпечує правову охорону ре-
зультатів творчої діяльності.

Реалізація авторських прав зде-
більшого здійснюється через укла-
дження авторських договорів про ви-
користання певного виду творів, ос-
кільки договірна форма найбільш
прийнятна для забезпечення реаліза-
ції та охорони особистих і майнових
прав автора.

Згідно із ч. 1 ст. 15 Закону України
«Про авторське право і суміжні права»
від 23.12.1993 року № 3792-ХІІ, май-
нові права автора (чи іншої особи,
що має авторське право) можуть бути
передані (відчужені) іншій особі, після
чого ця особа стає суб'єктом автор-
ського права. А у ч. 1 ст. 31 цього ж
Закону уточнюється, що передання
майнових прав автора (чи іншої особи,
яка має авторське право) оформлюєть-
ся авторським договором.

Згідно із законодавством у сфері
авторського права, авторський договір

повинен містити обов'язкові (істотні)
умови:

- предмет договору;
- умови, що визначені законодав-
ством як істотні або є необхідни-
ми для договору певного виду;
- умови, щодо яких за заявою хоча
б однієї зі сторін має бути досяг-
нуто згоди.

Беручи до уваги положення статей
31-34 Закону України «Про авторське
право і суміжні права» та статей
1109, 1110 ЦК України до обов'язко-
вих (істотних умов) договору у сфері
авторського права, належать:

- вид ліцензії;
- конкретні права, що надаються за
договором;
- спосіб (способи) використання
об'єкта авторського права та су-
міжних прав;
- строк дії договору;
- територія, на яку поширюється
право, що передається;
- розмір, порядок і строки виплати
винагороди за використання об'єк-
та авторського права і суміжних
прав.

До інших умов договору, нале-
жать:

- визначення термінів, які викори-
стовуються в договорі, якщо вони
мають особливості практичного
застосування;
- передбачення відповідальності
сторін договору;
- порядок і спосіб врегулювання
спірних проблемних питань,

пов'язаних з договірними відносинами;

- визначення тиражу виготовлення примірників твору (щодо видавничого договору);
- дії сторін у разі виникнення форс-мажорних обставин;
- інші необхідні умови, визначені на розсуд сторін договору.

Як бачимо, серед інших умов договору про використання об'єктів авторського права сторони договору можуть передбачити способи врегулювання спірних проблемних питань.

Згідно із ч. 1 ст. 16 ЦК України кожна особа, також й суб'єкт авторських правовідносин, має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового чи майнового права та інтересу. Водночас, заінтересовані особи можуть захистити свої права не лише в суді, а й альтернативним способом захисту — третейським.

Юридичні та фізичні особи мають право передати на розгляд третейського суду будь-який спір, який виникає з цивільних або господарських правовідносин, окрім випадків, передбачених законом. Спір може бути переданий на розгляд третейського суду за наявності між сторонами третейської угоди. Спір може бути переданий на вирішення третейського суду до прийняття компетентним судом (місцевий загальний суд чи місцевий господарський суд за місцем розгляду справи третейським судом) рішення у спорі між тими ж сторонами, з того ж предмета і з тих самих підстав (ст. 5 Закону України «Про третейські суди»).

Потреба у третейському розгляді справ визначається кількома чинниками, до яких належать:

- потреба в розвантаженні судів загальної юрисдикції та господарських судів;
- необхідність у забезпеченні заінтересованим особам найбільш кваліфікованого вирішення їхньої справи по суті;

- необхідність щодо скорочення строків розгляду справ та, пов'язаних із цим витрат;
- потреба в забезпеченні збереження комерційної таємниці й таємниці особистого життя заінтересованих осіб при розгляді цивільної справи [1];
- потреба у збереженні співробітництва контрагентів [2].

Існує кілька визначень поняття «третейський суд», зокрема, законодавче та доктринальне.

Так, законодавець під терміном «третейський суд» розуміє недержавний незалежний орган, який утворюється за угодою чи відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб для вирішення спорів, які виникають із цивільних й господарських правовідносин (ст. 2 Закону України «Про третейські суди»).

Доктринальний підхід до визначення цього терміна ставить на меті розкрити сутність цього поняття та показати його особливості й специфіку.

Тож, третейський суд визначається як альтернатива державній юстиції, суд третьої особи, що обирається безпосередньо особами із протилежними вимогами, якому вони добровільно довіряють ухвалення рішення у своїй справі та заздалегідь зобов'язуються виконати це рішення [3]. Третейський суд розглядається як найбільш адекватна ринковим відносинам форма юрисдикції, оскільки передбачає широкий вибір третейських суддів з-поміж незалежних кваліфікованих спеціалістів за ініціативою учасників конфлікту, йдеться про індивідуальний підхід до кожної конкретної справи [4].

Метою третейського вирішення справ є врегулювання конфліктів і забезпечення добровільного виконання зобов'язань. Своєю чергою, завданням третейського суду є захист майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних

ЗАХИСТ ПРАВ

або юридичних осіб завдяки всебічному розгляду та вирішення спорів відповідно до закону (ст. 3 Закону України «Про третейські суди»).

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про третейські суди», третейським судам підвідомчі будь-які справи, що виникають із цивільних й господарських правовідносин, за винятком:

- 1) справ у спорах про визнання недійсними нормативно-правових актів;
- 2) справ у спорах, які виникають при укладенні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб;
- 3) справ, пов'язаних з державною таємницею;
- 4) справ у спорах, які виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають зі шлюбних контрактів (договорів);
- 5) справ про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом;
- 6) справ, однією зі сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт під час здійснення ним владних управлінських функцій на основі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень, державна установа чи організація, казенне підприємство;
- 7) справ у спорах щодо нерухомого майна, також і земельних ділянок;
- 8) справ про встановлення фактів, які мають юридичне значення;
- 9) справ у спорах, що виникають з трудових відносин;
- 10) справ, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством і його учасником (засновником, акціонером), зокрема і учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, пов'язаних зі створенням, діяльністю, управ-

лінням і припиненням діяльності цих товариств;

- 11) інших справ, які, відповідно до закону, підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України;
- 12) справ, коли хоча б одна зі сторін спору є нерезидентом України;
- 13) справ, за результатами розгляду яких виконання рішення третейського суду потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими чи службовими особами та іншими суб'єктами під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, зокрема й на виконання делегованих повноважень.

Як бачимо, законодавець дозволяє врегульовувати спірні відносини, що можуть виникнути у сфері реалізації авторських прав, третейським судочинством.

Закон України «Про третейські суди» ст. 7 встановлює два види третейських судів:

- 1) постійно діючі третейські суди;
- 2) третейські суди для вирішення конкретного спору (суди *ad hoc*).

Різниця між ними полягає в тому, що при переданні спору на розгляд третейського суду, створеного для розгляду конкретного спору, сторони повинні самостійно визначити порядок його формування та процедуру розгляду спору. Так, згідно зі ст. 12 Закону України «Про третейські суди», третейська угода може бути укладена у формі третейського застереження в договорі, контракті чи як окрема письмова угода. Третейська угода може містити як вказівку на конкретно визначений третейський суд, так і просте посилання на вирішення відповідних спорів між сторонами третейським судом.

Склад третейського суду формується призначенням чи обранням тре-

тейських суддів (третейського судді). Третейський суд може розглядати справи в складі одного третейського судді або в будь-якій непарній кількості третейських суддів. У третейському суді для вирішення конкретного спору сторони на свій розсуд можуть домовитися про кількісний і персональний склад третейського суду. За всіх умов третейський суд може розглядати справи в будь-якій непарній кількості третейських суддів. Якщо сторони не погодили кількісний склад третейського суду в третейському суді для вирішення конкретного спору, то третейський розгляд здійснюється у складі трьох суддів. Водночас у постійно діючому третейському суді кількісний та персональний склад третейського суду визначається за правилами, встановленими регламентом третейського суду (ст. 16 Закону України «Про третейські суди»). Повноваження складу третейського суду, яким вирішувався спір, припиняються після прийняття ним рішення по конкретній справі (ч. 3 ст. 21 Закону України «Про третейські суди»). Постійно діючий третейський суд підлягає державній реєстрації. Державна реєстрація постійно діючого третейського суду здійснюється Міністерством юстиції України, Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласними, Київським, Севастопольським міськими управліннями юстиції. Постійно діючий третейський суд визнається утвореним з моменту його державної реєстрації (ст. 9 Закону України «Про третейські суди»).

Постійно діючі третейські суди, згідно із ст. 8 Закону України «Про третейські суди» можуть утворюватися і діяти: при всеукраїнських громадських організаціях; всеукраїнських організаціях роботодавців; фондів і товарних біржах, саморегульованих організаціях професійних учасників ринку цінних паперів; торгово-про-

мислових палатах; при всеукраїнських асоціаціях кредитних спілок, Центральній спілці споживчих товариств України; об'єднаннях, асоціаціях суб'єктів підприємницької діяльності — юридичних осіб, зокрема банків.

Постійно діючі третейські суди не можуть утворюватися та діяти при органах державної влади й органах місцевого самоврядування.

До постійно діючих третейських судів належать Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України та Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України. Створення й діяльність зазначених третейських судів врегульовується Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 року № 4002-XII.

Одні третейські суди призначені розглядати справи щодо спорів між фізичними і юридичними особами резидентами України, а інші здійснюють розгляд і вирішення справ у сфері міжнародних економічних відносин (міжнародний комерційний арбітраж).

Зазвичай, рішення третейського суду є остаточним і оскарженню не підлягає. Водночас, законодавцем встановлені випадки, коли рішення третейського суду може бути оскаржене сторонами до компетентного суду, третіми особами, а також особами, які не брали участь у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про їхні права і обов'язки (ст. 51 Закону України «Про третейські суди»).

Так, рішення третейського суду може бути оскаржене та скасоване лише за умови, якщо:

- 1) справа, за якою прийнято рішення третейського суду, не підвідомча третейському суду відповідно до закону;
- 2) рішення третейського суду прийнято у спорі, не передбаченому третейською угодою, або цим рішенням вирішені питання, що виходять за межі третейської угоди.

ЗАХИСТ ПРАВ

Якщо рішенням третейського суду вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди, то скасовано може бути лише та частина рішення, котра стосується питань, які виходять за межі третейської угоди;

- 3) третейську угоду визнано недійсною компетентним судом;
- 4) склад третейського суду, яким прийнято рішення, не відповідав вимогам закону;
- 5) третейський суд вирішив питання про права й обов'язки осіб, які не брали участь у справі (ч. 3 ст. 51 Закону України «Про третейські суди», ч. 2 ст. 389-5 ЦПК України).

Рішення міжнародного комерційного арбітражу може бути скасовано судом лише з підстав, передбачених міжнародним договором України та/або Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» (ч. 4 ст. 389-5 ЦПК України).

Так, арбітражне рішення може бути скасоване судом лише в разі, якщо:

- 1) сторона, що заявляє клопотання про скасування, подасть докази того, що:
 - одна зі сторін в арбітражній угоді була якоюсь мірою недієздатною; або ця угода є недійсною за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а в разі відсутності такої вказівки за законом України; або
 - її не було належним чином повідомлено про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд або з інших поважних причин вона не могла подати свої пояснення; або
 - рішення винесено щодо не передбаченого арбітражною угодою спору або такого, що не підпадає під її умови, або містить постанови з питань, що виходять за межі арбітражної угоди, проте, якщо постанови з питань, які охоплю-

ються арбітражною угодою, можуть бути відокремлені від тих, що не охоплюються такою угодою, то може бути скасована тільки та частина арбітражного рішення, яка містить постанови з питань, що не охоплюються арбітражною угодою; або

- склад третейського суду чи арбітражна процедура не відповідали угоді сторін, якщо тільки така угода не суперечить будь-якому положенню закону, від якого сторони не можуть відступати, або, за відсутності такої угоди, не відповідали закону; або

2) суд визначить, що:

- об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду за законодавством України; або
- арбітражне рішення суперечить публічному порядку України (ч. 2 ст. 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»).

Порядок оскарження рішення третейського суду до компетентного суду, розгляд компетентним судом заяв про скасування рішення третейського суду і постановлення ухвали про задоволення чи відмову в задоволенні заяви визначається цивільним процесуальним та господарсько-процесуальним законодавством.

У судах загальної юрисдикції провадження в такій категорії справ регламентується розділом VII-1 ЦПК України «Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих листів на примусове виконання», а в господарських судах — розділом XIV-1 ГПК України «Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих листів на примусове виконання». ♦

Список використаних джерел

1. Коршунов Н.М. Гражданский процесс : учебник / Н.М. Коршунов, Ю.Л. Марев. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Эксмо, 2007. — С. 732.
2. Учебник гражданского процесса / под ред. М.К. Треушникова. — М.: Спарк, 1996. — С. 451.
3. Гражданское процессуальное право России : учебник для вузов / П.В.Алексий, Н.Д.Эриашвили, В.Н.Галузо и др. ; под ред. проф. П.В.Алексия, проф. Н.Д.Амаглобели. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. — С. 395.
4. Воложанин В.П. Несудебные формы разрешения гражданско-правовых споров/ В.П.Воложанин ; науч. ред. Ю.К.Осипов. — Свердловск : Средне-Уральское книжное изд-во, 1974. — С. 14.

ВИЙШЛА З ДРУКУ

Петренко С. А.

Охорона комп'ютерної програми як об'єкта інтелектуальної власності : [монографія] / Петренко С. А. — К. : НДІВ НАПрНУ, 2010. — 190 с.

Пропонована монографія присвячена розгляду питань правової охорони комп'ютерної програми за сучасного стану розвитку інформаційних технологій її створення, а також шляхів удосконалення системи правової охорони зазначеного нетрадиційного об'єкта інтелектуальної власності. Зокрема, автором аналізується понятійний апарат та термінологічний ряд стосовно комп'ютерних програм, який використовується законодавцем не тільки в Україні, а й в інших розвинених країнах світу; досліджується можливість застосування різних режимів правової охорони об'єктів інтелектуальної власності як до комп'ютерної програми в цілому, так і до окремих її елементів. Віддзеркалені в роботі наробки як теоретичного характеру, так і за наслідками практичних досліджень, отриманими, зокрема, методами судово-експертних досліджень комп'ютерної програми, надали змоги сформулювати наукові висновки та пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України з питань правової охорони комп'ютерної програми, а також судово-експертної діяльності стосовно цього об'єкта інтелектуальної власності.

Для працівників сфери інтелектуальної власності, правоохоронних, судових органів, адвокатів, судових експертів, науковців, аспірантів, студентів.

ПРАВА НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В АСПЕКТІ ЦИВІЛЬНО- ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Віталій Микитин,

*викладач кафедри цивільного права та процесу
юридичного факультету Тернопільського національного
економічного університету, здобувач НДІ
інтелектуальної власності НАПрН України*

Постановка проблеми загалом і її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Більш ніж 200 років тому в економіко-правовий обіг увійшов новий вид об'єкта — результати інтелектуальної діяльності. До цього в ньому брали участь тільки матеріальні об'єкти — природні ресурси і результати матеріального виробництва. Правову основу їх економічного обороту становило право власності. На новому етапі об'єктом ринкових відносин став принципово новий об'єкт — нематеріальний.

Розвиток сучасних технологій привів до збільшення масштабів і різкого зростання інтенсивності використання об'єктів інтелектуальної власності, що поступово стає найважливішим фактором суспільного виробництва. Права на результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації набувають значення одного з основних об'єктів економічного обігу.

В останні десятиліття стала особливо актуальною проблема створення адекватного сучасним умовам юридичного забезпечення суспільних відносин, пов'язаних зі створенням і використанням об'єктів інтелектуальної власності. У деяких зарубіжних країнах ринок авторських прав приносить до 7 % валового національного продукту. Майже стільки ж у розвинених країнах приносить, так звана промислова власність. У все більшій кількості країн інтелектуальна власність забезпечує формування

більш ніж 1/6 частини державного бюджету.

Однією з найважливіших умов успішного розвитку культури, науки, промисловості, торгівлі й інших галузей діяльності є не тільки визнання за авторами об'єктів інтелектуальної власності та особами, що набули право на ці об'єкти, певних цивільних прав, а й забезпечення надійного їх захисту. Будь-який нормативно-правовий акт у сфері інтелектуальної власності містить положення, спрямовані на захист прав, які набуваються відповідно до такого акта. Власники прав повинні мати можливість здійснювати дії проти осіб, які порушують їхні права, щоб запобігти подальшому порушенню та компенсувати ті збитки, які були завдані внаслідок вказаного порушення, та спрямувати на користь власника прав прибутки одержані порушником прав. З огляду на це, система охорони прав інтелектуальної власності повинна містити ефективний діючий блок захисту прав, утворений відповідною нормативно-правовою базою. Без належного забезпечення як захисту прав, так і запобігання можливості набуття аналогічних прав іншими особами, система охорони інтелектуальної власності не має цінності. Захист прав на об'єкти інтелектуальної власності здійснюється в передбаченому законодавством порядку, тобто за допомогою застосування належної форми, засобів і способів захисту [16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Посилена увага до об'єктів інтелектуальної власності знайшла своє реальне відображення в значному збільшенні публікацій з цієї проблематики. Серед вітчизняних науковців, які досліджують об'єкти інтелектуальної власності в аспекті цивільно-правової відповідальності, варто згадати таких, як В. Д. Базилевич, В. А. Дозорцев, В. С. Дроб'язко, М. В. Паладій, О. А. Підпригора, О. О. Підпригора, Ю. С. Шемшученко, Р. Б. Шишка та ін. Слід зауважити, що в працях зазначених вище науковців деякі аспекти цієї проблематики розглядаються, та все ж, на наш погляд, важливо приділити особливу увагу розкриттю цивільно-правової відповідальності за порушення права на об'єкти інтелектуальної власності.

Формування цілей статті (постановка завдання).

Метою цієї статті є вивчення теоретичних матеріалів і цивільно-правових норм чинного законодавства України, що регулюють питання цивільно-правової відповідальності за порушення права на об'єкти інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

На сучасному етапі розвитку української держави проблема правової охорони інтелектуальної власності набуває все більшої значущості. Це факт. Підтвердження цьому можна виявити в усіх проявах юридичної дійсності:

- у правотворчості (Конституція України (статті 41 і 54); Кодекс законів про працю України (статті 42, 91, 126); Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 51-2, 164-3); Кримінальний кодекс України (статті

176, 177, 229); Господарський кодекс України (Глава 16 «Використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності», статті 154–162, ст. 32 «Недобросовісна конкуренція»); Цивільний кодекс України (далі — ЦК) (Книга четверта «Право інтелектуальної власності», ст. 418–508, ст. 1107–1114); Митний кодекс України (Глава 45 «Особливості переміщення через митний кордон України товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності»); підписані численні міжнародні угоди по боротьбі з інтелектуальним піратством та ін.);

- у правозастосовній діяльності (кількість цивільних, адміністративних і кримінальних справ, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності постійно зростає; ведеться систематична робота з виявлення, припинення виробництва та продажу контрафактної продукції),
- у науковій сфері (за останні роки було захищено чимало дисертацій, присвячених охороні та захисту права інтелектуальної власності).

Усе це свідчить про те, що феномен інтелектуальної власності легітимізований у суспільній свідомості, справедливо інституціоналізований нашою правовою системою та є реальною соціальною цінністю, що наявність цивільно-правових засобів, для охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності, є необхідністю зумовленою інтенсивним розвитком інформаційного суспільства [14].

Об'єкт права інтелектуальної власності — результати творчої діяльності як цілеспрямованої інтелектуальної діяльності людини, результатом якої є щось якісне нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю [21, 261; 22].

Як об'єкти права інтелектуальної власності Цивільний кодекс України

ЗАХИСТ ПРАВ

називає: твори науки, літератури і мистецтва; виконання творів; фонограми й відеограми; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компоновання (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [2].

Захист прав на об'єкти права інтелектуальної власності здійснюється згідно з відповідними законами України («Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [7], «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [10], «Про охорону прав на промислові зразки» [11] та ін.), а також з порядком, установленим адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством.

Так, відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення (ст. 512 «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності»), незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності (літературного чи художнього твору, їх виконання, фонограми, передачі організації мовлення, комп'ютерної програми, бази даних, наукового відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, знака для товарів і послуг, раціоналізаторської пропозиції, сорту рослин тощо), привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, — тягне за собою накладення штрафу від 10 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання й матеріалів, призначених для її виготовлення [4; 16].

Згідно з Кримінальним кодексом України (ст. 136 «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної влас-

ності»), незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності (літературного чи художнього твору, їх виконання, фонограми, передачі організації мовлення, комп'ютерної програми, бази даних, наукового відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, знака для товарів і послуг, раціоналізаторської пропозиції, сорту рослин тощо), привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення права на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, якщо це завдало матеріальної шкоди у великому розмірі, караються позбавленням волі на строк до 2 років, або виправними роботами на строк до 1 року, або штрафом від 200 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання й матеріалів, призначених для їх виготовлення. Ті самі дії, якщо їх вчинено повторно або за попереднім зговором групою осіб, або вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі, караються позбавленням волі на строк від 2 до 5 років, або виправними роботами на строк до 2 років, або штрафом від 1000 до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання й матеріалів, призначених для їх виготовлення [3; 18].

Певну відповідальність визначає й Митний кодекс України [5]. Так, згідно зі ст. 116, переміщення через митний кордон України товарів або предметів, виготовлених з порушенням прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, тягне за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від 1 до 500 офіційно встановлених на день вчинення порушення митних правил мінімальних розмірів заробітної плати з конфіскацією товарів, що є об'єктами правопорушення, а на службових осіб — від 10 до 1200 офіційно вста-

новлених на день вчинення порушення митних правил мінімальних розмірів заробітної плати з конфіскацією зазначених товарів.

Для нормального розвитку цивільного обігу характерно, що його учасники належним чином виконують зобов'язання. У тих же випадках, коли зобов'язання не виконано чи виконано неналежним чином, говорять про порушення зобов'язань. Порушення зобов'язань завдає шкоди не тільки праволодітельцеві, а й часто всьому громадянському суспільству загалом, адже порушення в одній ланці, як ланцюгова реакція, призводить до перебоїв у роботі всього механізму цивільно-правових відносин у суспільстві. З метою запобігання таким правопорушенням і усунення їхніх наслідків встановлюється цивільно-правова відповідальність за порушення зобов'язань у вигляді санкції за вчинене правопорушення.

Як слушно зауважує А. Піголкін, «під цивільно-правовою відповідальністю потрібно розуміти лише такі санкції, які пов'язані з додатковими обтяженнями для правопорушника, тобто є для нього певним покаранням за скоєне правопорушення. Ці обтяження можуть бути у вигляді покладання на правопорушника додаткового цивільно-правового обов'язку чи позбавлення належного йому суб'єктивного цивільного права» [19, 310].

За основу в нашому дослідженні візьмемо визначення запропоноване Є. Сухановим, котрий зазначає, що «під цивільно-правовою відповідальністю слід розуміти санкцію, що застосовується до правопорушника у вигляді покладання на нього додаткового цивільно-правового обов'язку чи позбавлення належного йому цивільного права» [12, 89].

Питання про поняття цивільно-правової відповідальності є спірним у юридичній науці. Деякі автори виділяють, так звану позитивну відповідальність, під якою розуміють не-

ухильне, суворе, гранично ініціативне здійснення всіх обов'язків. Щодо відповідальності у сфері зобов'язань така відповідальність фактично збігається з належним виконанням зобов'язань. Водночас належне виконання зобов'язань й цивільно-правова відповідальність підпорядковуються різним правилам і тому не можуть втілюватися в одних і тих же діях боржника. Поки наявне належне виконання зобов'язань, немає причин для відповідальності. І навпаки, настання відповідальності виключає належне виконання зобов'язань.

Невдалим видається визначення В. Тархова, який розуміє цивільно-правову відповідальність як регульований обов'язок дати звіт у своїх діях [20]. Обов'язок дати звіт у своїх діях може бути і тоді, коли немає правопорушення. Крім цього, закріплені в нормативних актах заходи цивільно-правової відповідальності зовсім не зводяться до звітів про свої дії, а втілюють в собі цілком реальні та конкретні негативні наслідки для правопорушника, як то відшкодування збитків, сплата неустойки, втрати завдатку.

С. Братусь під відповідальністю розуміє заходи державного чи громадського примусу, зокрема примушування боржника до виконання взятого на себе зобов'язання в натурі. Такий підхід призводить до ототожнення понять «санкція» та «відповідальність», адже на примусову силу держави спирається будь-яка санкція, передбачена в нормативному акті. Водночас необхідно розрізняти заходи цивільно-правової відповідальності й інші передбачені законом способи захисту цивільних прав, які доцільно йменувати заходами захисту цивільних прав. Під заходами захисту потрібно розуміти санкції, що спрямовані на запобігання правопорушенню чи його припинення, а якщо воно було вчинене, то на відновлення становища, яке існувало до правопорушення.

ЗАХИСТ ПРАВ

До таких заходів захисту належать: визнання права; присудження до виконання зобов'язання в натурі, визнання спірної угоди недійсною; відновлення становища, що існувало до порушення права, та припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення. Необхідність такого розмежування впливає хоча б з того факту, що застосування заходів цивільно-правової відповідальності допускається, згідно із загальним правилом, за наявності вини правопорушника, а інші заходи захисту можуть застосовуватися незалежно від вини правопорушника [12].

Існують дві форми захисту цивільно-правових прав на об'єкти інтелектуальної власності: юрисдикційна та неюрисдикційна.

Юрисдикційна форма захисту прав передбачає діяльність уповноважених державою органів щодо захисту порушених прав на об'єкти інтелектуальної власності або прав, що оспорується. Суть її полягає у зверненні особи, права та законні інтереси якої порушено неправомірними діями, за захистом до державних або інших компетентних органів, які уповноважені вжити необхідних заходів для відновлення порушеного права та припинення правопорушення [15, 68].

Юрисдикційна форма захисту прав поділяється на загальну та спеціальну форми здійснення передбачених законом засобів захисту.

Відповідно до загальної форми захист прав на об'єкти інтелектуальної власності здійснюється в судовому порядку.

Спеціальною формою захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності є адміністративний порядок захисту цих прав. Він застосовується лише у випадках, прямо визначених у законодавстві [16].

Неюрисдикційна форма захисту прав передбачає дії юридичних і фізичних осіб щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, що здійсню-

нюються ними самостійно, без звернення за допомогою до державних або інших компетентних органів [15, 103].

Способи захисту законних інтересів авторів і власників прав на об'єкти інтелектуальної власності у судовому порядку (в судах загальної юрисдикції, господарських судах) поділяються на цивільно-правові та кримінально-правові [17].

Стаття 16 ЦК України [2] передбачає способи захисту цивільних прав та інтересів авторів і власників прав на об'єкти інтелектуальної власності судом, серед яких виділяють: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, що порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. З огляду на те, що ч.2 п. 2 ст. 16 ЦК України зазначає, що суд може захистити цивільне право чи інтерес іншим способом, який встановлений договором або законом, наведений перелік способів захисту не є вичерпним.

Автори та власники прав на об'єкти інтелектуальної власності мають законне право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності відповідно до ст. 16 ЦК України і суд може постановити рішення, зокрема:

- про застосування негайних заходів для запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;
- зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорту чи експорту яких здійснюється

з порушенням права інтелектуальної власності;

- вилучення з цивільного обігу товарів, виготовлених або введених у цивільний обіг з порушенням права інтелектуальної власності;
- вилучення з цивільного обігу матеріалів і знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності;
- застосування разового грошового стягнення, замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності; розмір стягнення визначається відповідно до закону, беручи до уваги вину особи й інші обставини, що мають істотне значення;
- опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.

С. Литвин, посилаючись на диспозицію ст. 22 ЦК України [2], зазначає, що чинним цивільним законодавством України передбачено право авторів і власників прав на об'єкти інтелектуальної власності на відшкодування збитків, яких їм завдано в результаті порушення їхнього цивільного права. До збитки належать: втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням продукту інтелектуальної діяльності, а також витрати, котрі особа здійснила або мусить здійснити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, що їх особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [19].

Отож, підсумовуючи, зазначимо, що об'єкти інтелектуальної власності в аспекті цивільно-правової відповідальності потрібно розуміти як цивільно-правові наслідки за порушення у сфері правовідносин за участю об'єктів інтелектуальної власності, тобто

санкцію, що застосовується до правопорушника через покладання на нього додаткового цивільно-правового обов'язку або позбавлення належного йому цивільного права.

Висновки з дослідження та перспективи подальших пошуків у цьому напрямі.

Проаналізувавши актуальні аспекти правового регулювання майнових прав інтелектуальної власності, можна дійти певних висновків:

1. Об'єкт права інтелектуальної власності — результати творчої діяльності людини, результатом якої є щось якісно нове, що вирізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю.
2. Цивільно-правова відповідальність — вид юридичної відповідальності; встановлені нормами цивільного права юридичні наслідки невиконання чи неналежного виконання особою передбачених цивільним правом обов'язків, пов'язаних з порушенням суб'єктивних цивільних прав іншої особи. Цивільно-правова відповідальність полягає у застосуванні до правопорушника (боржника) на користь іншої особи (потерпілого, кредитора) чи держави встановлених законом або договором заходів впливу, які мають для нього негативні, економічно не вигідні наслідки майнового характеру — відшкодування збитків, сплату неустойки (штрафу, пені), відшкодування шкоди. Цивільно-правова відповідальність є майновою відповідальністю та має компенсаційний характер.

Цивільно-правова відповідальність поділяється на договірну й недоговірну (деліктну), часткову, солідарну (при множинності боржників) і субсидіарну.

3. Захист прав на об'єкти права інтелектуальної власності здійснюється згідно з кодексами України (Кримінальним, Цивільним, Гос-

ЗАХИСТ ПРАВ

подарським, Митним і Кодексом про адміністративні правопорушення) та відповідними законами України («Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на промислові зразки» тощо).

4. У судах загальної юрисдикції та господарських судах автори і власники прав на об'єкти інтелектуальної власності наділені правом (способами) захисту своїх прав на об'єкти інтелектуальної власності, що поділяються на цивільно-правові та кримінально-правові.
5. Відповідно до ст. 22 ЦК України [2] цивільно-правова відповідальність за порушення права авторів і власників на об'єкти інтелектуальної власності передбачає відшкодування збитків, зокрема: втрат, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням продукту інтелектуальної діяльності, а також витрат, що їх особа здійснила або мусить зробити для відновлення

свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Проведене дослідження доводить необхідність систематизації та впорядкування глибокого нагромадженого теоретичного та практичного матеріалу з метою вироблення напрямів удосконалення цивільно-правової відповідальності за порушення, пов'язані з об'єктами інтелектуальної власності. ♦

Список використаних джерел

1. Конституція України / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парламентське видавництво, 2007. — 64с.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року: Офіц. текст. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — 352с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. — Х.: Фоліо, 2008. — 640 с.
5. Митний кодекс України / Верховна Рада України: Офіц. вид. — К.: Парламентське видавництво, 2002. — 146с.
6. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 року № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 13. — Ст. 64.
7. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 року № 3687-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 7. — Ст. 32.
8. Косенко С. Судовий порядок захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності / С. Косенко // Юридичний журнал. — 2006. — № 4. — с. 23–25.

9. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 року № 3687-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 7. — Ст. 32.
10. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 року № 3689-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 7. — Ст. 36.
11. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.1993 року № 3688-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 7. — Ст. 34.
12. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность / С. Н. Братусь. — М., 1976. — С. 85.
13. Гражданское право : учебник / под ред. Е. А. Суханова. — 2-е изд. — М., 2004. — Т. 1. — 380 с.
14. Жаворонкова Г. В. Інтелектуальна власність в теорії власності: загальні положення та особливості / Г. В. Жаворонкова // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. — К., 2010. — Вип. 25. — С. 164–170.
15. Жаров В. О. Інтелектуальна власність в Україні: правові аспекти набуття, здійснення та захисту прав : монографія / В. О. Жаров. — К. : Ін Юре, 2000. — 188 с.
16. Запорожець І. Г. Деякі питання удосконалення адміністративно-правового захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності / І. Г. Запорожець // Вісник. — Х., 2007. — Вип. 39. — С. 281–286.
17. Крижний О. М. Еволюція кримінально-правової охорони прав на деякі об'єкти інтелектуальної власності / О. М. Крижний // Питання інтелектуальної власності. — К., 2008. — Вип. 6. — С. 180–187.
18. Литвин С. Й. Майнові права суб'єктів інтелектуальної власності як об'єкти цивільних прав : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми цивільного права та процесу». — Х., 2007. — С. 327–329.
19. Пиголкин, А. С. Теория государства и права : учебник / А. С. Пиголкин. — М. : Юрайт, 2006. — 613 с.
20. Тархов В. А. Ответственность по советскому гражданскому праву / В. А. Тархов. — Саратов, 1973. — С. 8.
21. Цивільне і сімейне право України : навчально-практичний посібн. / [Є. О. Харитонов, О. М. Калітенко, В. М. Зубар та ін.] ; за ред. Є. О. Харитонova, А. І. Дрішлюка — Х. : Одиссей, 2003. — 640 с.
22. Хвищук І. П. Об'єкти і види інтелектуальної власності як особливого нематеріального активу / І. П. Хвищук // Економічні науки. — Луцьк, 2007. — Вип. 4, ч. 2 (16) : Серія : Облік і фінанси. — С. 184–193.

ЕКВІВАЛЕНТНІ Й АЛЬТЕРНАТИВНІ ОЗНАКИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Алла Ромашко,

доцент кафедри конструювання верстатів та машин Національного технічного університету України «КПІ», кандидат технічних наук

Олександр Пивоваров,

магістр кафедри конструювання верстатів та машин Національного технічного університету України «КПІ»

Оксана Фоя,

асистент кафедри конструювання верстатів та машин Національного технічного університету України «КПІ»

Це дослідження стосується тих формул винаходу (корисної моделі), (далі — В (КМ)), які поділяються на обмежувальну та відмітну частину.

При аналізі ознак аналога, найближчого аналога (прототипу) можна використати перелік ознак, відображений у їхніх формулах (у разі наявності такої інформації), але з огляду на те, що не обов'язково всі суттєві ознаки були виділені попередніми винахідниками, а також, що технічний результат, який вирішується у цьому В (КМ) може бути іншим, доцільно виділяти ознаки кожного аналога і В (КМ) самостійно і, бажано, дотримуючись визначеного [1] переліку ознак для конкретного об'єкта.

При аналізі ознак потрібно брати до уваги термінологію (форму вираження ознаки [2]), використану у формулі та описі аналогів й прототипу та, в разі розбіжності тільки у формі вираження, потрібно вибрати одну з наявних форм вираження, якщо це можливо, більш загальну, засновуючи свій вибір на словниках, стандартах тощо.

Відомі приклади аналізу аналога, найближчого аналога (прототипу) та В (КМ) з виділенням суттєвих ознак [2], але без аналізу їхньої еквівалентності чи альтернативності. Поняття еквівалентності й альтернативності визначаються при виявленні сукупності ознак найближчого аналога [3]. Що стосується виявлених альтернативних ознак [3] (форма виконання ознак різна, і результат різний) або

еквівалентних ознак [3] (форма виконання ознак різна, а результат однаковий), то для таких ознак добирають найближче родове поняття. Наприклад, у найближчому аналогові для здійснення способу застосовують неон, у В (КМ) — аргон. Найближче родове поняття для неону та аргону — інертний газ.

Слід зауважити, що в [3] не зазначена можливість включення до відмітної частини формули В (КМ) відомої відмінності еквівалентної ознаки. Тож, якщо неон і аргон альтернативні ознаки, то у обмежувальній частині має бути зазначено «інертний газ», а в відмітній частині — конкретний газ «аргон». Якщо ж неон і аргон еквівалентні ознаки, то в обмежувальній частині має бути зазначено «інертний газ», а у відмітній частині інформація про конкретний газ має бути відсутня.

Позиція авторів зрозуміла адже у Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [4, ст. 28] зазначено, що «продукт визнається виготовленим із застосуванням запатентованого винаходу (корисної моделі), якщо при цьому використано кожну ознаку, включену до незалежного пункту формули винаходу (корисної моделі), або ознаку, еквівалентну їй». Трактуювання, викладене в попередньому абзаці, додатково захищає заявника (якщо він буде виготовляти продукт) від можливих претензій власника охоронного документа на більш раннє рішення.

Водночас потрібно зазначити, що поняття «еквівалентна ознака» відсутнє в Правилах складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель [1] та в Правилах розгляду заявки на винахід та заявки на корисну модель [5]. Та наведено визначення [1, п. 7.1.8], що ознака В (КМ) «може бути виражена як альтернатива за умови, що така ознака при будь-якому зазначеному в альтернативі виборі у сукупності з іншими ознаками забезпечує досягнення одного і того самого технічного результату». Таке визначення є відмінним від визначення альтернативності ознак, запропонованого науковцем [3, п. 2.2.2], а саме: «Якщо результати зумовлені відмінністю форм виконання, є різними, то констатують факт альтернативності ознак».

У зв'язку з появою декількох трактувань одних і тих же понять, проаналізуємо визначення понять [6] альтернатива, альтернативний і еквівалент, еквівалентність, а саме:

- альтернатива — необхідність вибору між двома можливостями, що виключають одна одну. Кожна з цих можливостей;
- альтернативний — який містить альтернативу;
- еквівалент — щось рівноцінне, рівнозначне, рівносильне; те, що повністю відповідає чому-небудь, може його замінювати чи виражати;
- еквівалентний — який повністю замінює щось у якому-небудь аспекті, є його еквівалентом.

Визначення альтернативи не передбачає будь-якої вказівки на результат — це просто дві можливості (два варіанти). Поняття еквівалент — це теж вибір з декількох варіантів, який передбачає рівноцінність (досягнення одного й того ж результату). Тож поняття альтернатива є ширшим поняттям і може передбачати вибір як між еквівалентними ознаками, так і між нееквівалентними ознаками.

Зіставлення наведених визначень [1; 3; 6] виявляє проблему різного

трактування одних і тих же понять, які зумовлені невизначеністю термінології [1, 4, 5].

Ще одна невизначеність полягає в тому, що, оскільки перевірку новизни [5, п.6.5.2.3] «здійснюють щодо всієї сукупності ознак, наведених у формулі винаходу», то питання щодо еквівалентності (альтернативності) ознак експерт, найімовірніше, не розглядає, а це означає, що ми маємо всі шанси отримати «слабкий» патент, як тільки ми почнемо ним користуватися наш продукт [4, ст. 28] може бути визнаним виготовленим із застосуванням запатентованого В (КМ).

Повертаючись до вищенаведеного формулювання щодо визнання продукту виготовленим з застосуванням запатентованого В (КМ) [4, ст. 28] маємо зауважити, що це положення може призвести до судових спорів, адже можна заявити претензії, щодо еквівалентної ознаки, яка не була відома на час створення винаходу як еквівалентна. Та при цьому не береться до уваги, що «рівень техніки включає всі відомості, що стали загальнодоступними в світі до дати подання заявки до Держдепартаменту, або, якщо заявлено пріоритет, до дати її пріоритету» [5, п. 6.5.2.1]. Тож якщо еквівалентна ознака не була рівнем техніки до «дати подання заявки до Держдепартаменту, або... дати її пріоритету», то її застосування, на думку, авторів статті, не повинно вважатися застосуванням запатентованого винаходу.

Слід зазначити, що таке трактування не збігається з трактуванням патентного законодавства Російської Федерації [7], бо В (КМ) «визначаються використаними в продукті чи способі, якщо продукт містить, а у способі використана кожна ознака винаходу чи корисної моделі, наведена у незалежному пункті патентної формули винаходу чи корисної моделі, або ознака, еквівалентна їй та яка стала відома як така у певній галузі техніки до застосування до відповідного продукту чи спо-

собу дій, передбачених пунктом 2 цієї статті», а такими діями визнаються дії не на дату подання заявки, а на дату ввезення на територію Російської Федерації, виготовлення, застосування, пропозиції до продажу, продаж та ін. продукту і, як зазначає в своїй статті В. Джермакян [8], у випадку судових спорів потрібно доказувати не еквівалентність ознак, як це було раніше, а відомість еквівалентності ознак.

Аналіз вищенаведеного приводить до необхідності внесення до законодавства України змін пов'язаних:

- з формулюванням чітких визначень понять альтернативності та еквівалентності;
- деталізацією порядку здійснення експертизи на новизну;
- чітким розмежуванням застосування еквівалентних ознак, які належать або не належать до рівня техніки на дату «подання заявки

до Держдепартаменту, або... пріоритету» [5, п. 6.5.2.1].

З огляду на те, що законодавство України «у сфері інтелектуальної власності має розвиватися шляхом імплементації сучасних міжнародних норм та усунення розбіжностей, які існують у чинних редакціях спеціальних законів України, кодексах України та актах міжнародного законодавства, включаючи норми директив Ради ЄС та Європейського Парламенту...» [9], автори мають надію, що найближчим часом будуть внесені відповідні зміни до національного законодавства, які б допомогли і винахідникам і спеціалістам з інтелектуальної власності одинаково трактувати положення стосовно еквівалентності й альтернативності. ♦

Список використаних джерел

1. Правила складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель від 22.01.2001 року № 22 / Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0173-01&print=1>.
2. Кузнєцов Ю. М. Винаходи: створення, набуття, реалізація та захист прав: навч. посібн. / Кузнєцов Ю. М., Ромашко А. С., Гуменюк О. А. — К. : ЗМОК — Гнозис, 2006. — 253 с.
3. Марчевська Т. Г. Складання заявки на винахід / Марчевська Т. Г., Рачинський Ф. В., Міляєва В. П. — 3-тє вид., випр. і допов. — К. : 2007. — 64 с.
4. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» / Верховна Рада України [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3687-12>.
5. Правила розгляду заявки на винахід та заявки на корисну модель від 15.03.2002 року № 197 / Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0364%2D02&p=1111410261307734>.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К.; Ірпінь: Перун, 2002. — 1440 с.
7. Гражданский кодекс РФ [Електронний ресурс] — Режим доступу к ресурсу : http://www.rupto.ru/norm_doc/sod/kodeks/gk/gk_gl72.html.
8. Джермакян В. Ю. Какие признаки считают эквивалентными? [Електронний ресурс]. — Режим доступу к ресурсу : <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1247223>.
9. Програма розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні на 2010–2014 роки. Схвалено рішенням Колегії Державного департаменту інтелектуальної власності (Протокол від 14.12.2009 року № 14).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВОГО ОБЛІКУ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Надія Загрішева,
*аспірант Інституту економіко-правових досліджень
НАН України*

Прийняттям Податкового кодексу України (далі — ПК) законодавець зробив спробу наблизити податковий облік до бухгалтерського. Пропонуємо дослідити правове регулювання податкового обліку нематеріальних активів (податок на прибуток) з урахуванням пропозицій, які були внесені щодо вдосконалення бухгалтерського обліку нематеріальних активів [6, 46].

Метою цієї статті є аналіз правового регулювання нематеріальних активів за розділом III «Податок на прибуток підприємств» ПК України. Предметом аналізу цієї статті є об'єкти інтелектуальної власності, що належать до групи 4 нематеріальних активів — «Права на об'єкти промислової власності».

Актуальність обраної теми ґрунтується на збільшенні кількості суб'єктів господарювання, що під час здійснення господарської діяльності самостійно створюють об'єкти промислової власності, набувають майнових прав промислової власності та/або використовують майнові права промислової власності, здійснюють подальше відчуження майнових прав промислової власності як товару.

На думку В. Дозорцева, термінологія завжди умовна, але термін повинен відповідати декільком умовам. А саме: повинен бути коротким, таким, що не переходить в опис, краще одно- чи двоскладним; повинен виражати основне спрямування існуючого поняття, в будь-якому випад-

ку не містить дезінформації; важливо, щоб з використанням цього терміну можна було проводити диференціацію загального поняття; термін може мати деякі філософські недоліки; стабільність термінології — її заміна без обґрунтованих умов може призвести лише до непорозумінь. Однак стабільність має свої межі, і від неї слід відмовлятися, коли вона призводить до неправильного уявлення про сутність категорії чи навіть до перекручень: це може спостерігатися, коли невідповідність терміна виявляється під час розвитку відносин або вирастає з їхнього розвитку [4, 55–56].

Відповідно до п. 14.1.120 ПК України, нематеріальні активи — це право власності на результати інтелектуальної діяльності, зокрема промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном і майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, й набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами також, майном та майновими правами.

Законодавець виокремлює три основні критерії, за якими результат інтелектуальної, творчої діяльності людини належить до нематеріальних активів: право власності, право користування, набуття права користування.

Насамперед у дефініції «нематеріальні активи» виділяється право влас-

ності на результати інтелектуальної діяльності, зокрема й промислової власності. У цій частині визначення міститься, примаймні два критерії, які є хибними.

1. Окремо підкреслюються/виділяються результати промислової власності: «...у тому числі промислової власності...». За даними Державної служби інтелектуальної власності з 1992 по 2011 роки було подано 536 817 заявки з метою отримання охоронного документа на об'єкти промислової власності¹, охоронних документів було видано — 313 446². Може така величезна кількість об'єктів промислової власності, що потребують правової охорони, стала підставою для підкреслення цього терміна у визначенні? Проаналізуємо це припущення. Відповідно до Конвенції про створення ВОІВ частиною інтелектуальної власності є власність промислова. У листі Державної податкової адміністрації України від 17.04.2009 року № 8177/15-0517 зазначено, що поняття «промислова власність» чинним законодавством України не передбачено, Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» під нематеріальним активом визнає права, що мають бути аналогічні правам інтелектуальної власності. Варто зазначити, що визначення сформульоване в згаданому вище законі було використано в ПК України, але з доповненнями. Отже, включення до дефініції «нематеріальні активи» поняття промислова власність є не більш ніж копіюванням норми законодавства, що діяло з 1997 року, замість спроби з'ясувати та відобразити в ПК України сучасні підходи до визначення інтелектуальної власності та її результатів. Пропонуємо внести зміни до цієї частини дефініції через використання словосполучення «...у тому числі промислової власності...».

2. Маємо пам'ятати, що термін «інтелектуальна власність» не є універсальним, про це зазначають вчені світу [1; 6, 46]. Тож у визначенні нематеріальних активів бажано було б відобразити сучасні підходи до інтелектуальної власності з поділом на групи: майнові права промислової власності, майнові права авторського та суміжного прав, майнові права комерційних позначень. Проте внесення змін до дефініції в умовах сьогодення призведе до плутанини під час класифікації об'єктів або майнових прав на них до нематеріальних активів серед суб'єктів господарювання. Тож згодом, за умови поширення підходу щодо скасування дефініції «інтелектуальна власність», вона може бути змінена на іншу запропоновану та більш вдалу дефініцію у визначенні «нематеріальні активи».

Відповідно до ПК України, майно тлумачиться як дефініція приведена у Цивільному кодексі України (далі — ЦК України), то ж інші терміни можна брати за основу саме в цьому значенні, за умови, що в ПК України не наведено інше їх визначення. Ст. 419 ЦК України підкреслює «...право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності...». Право власності на об'єкти інтелектуальної власності означає, що особі належать правомочності володіння, розпоряджання та користування.

Крім того, ПК України зазначає, що нематеріальні активи можуть належати особі на правах користування майновими правами та набуті права користування майновими правами. Звісно, що в першому випадку мова йде про тимчасовий (строковий) перехід майнових прав інтелектуальної власності, наприклад, за ліцензійним договором (ст. 1109 ЦК України). А у другому — йдеться про набуття майнових прав інтелектуальної власності,

¹ http://sdip.gov.ua/ua/statistic_nadход.html.

² <http://sdip.gov.ua/ua/vsјog08>.

наприклад, за договором про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності (ст. 1113 ЦК України)³. Зазначене припущення прямо не впливає із суті зазначеної норми Кодексу. В першому випадку тимчасовий перехід майнових прав властивий поняттю роялті: коли до користувача не переходить право розпоряджання, а лише можливість строкового користування майновими правами промислової власності за умови сплати винагороди. У цьому випадку об'єкт не може бути визнаний нематеріальним активом, хоча за своєю юридичною природою належить до результатів інтелектуальної, творчої діяльності людини.

Підставами такого дуалістичного підходу до визначення нематеріальних активів в податковому обліку стало поєднання в національному законодавстві двох теорій інтелектуальної власності: пропрієтарної та виключних прав [2, 363–372; 7, 139–146].

У ПК України назва групи, яка містить у своєму складі об'єкти проми-

слової власності, має назву «Права на об'єкти промислової власності» і в подальшому розшифровується як: «...право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин...». З положень Цивільного й Господарського кодексів України та інших нормативно-правових актів України, впливає, що суб'єкт господарювання може бути або власником прав на об'єкт інтелектуальної власності (якщо об'єкт промислової власності створено фізичною особою під час виконання нею трудових обов'язків), або здійснювати користування майновими правами інтелектуальної власності (за договором). Зазначена норма не відображена в назві групи 4 нематеріальних активів. Доцільно змінити назву групи на «Право власності або майнові права промислової власності» та у складі групи, унікаючи словосполучення «...право на...», навести перелік об'єктів промислової власності, до неї належних.

Згідно з п. 14.1.3, амортизація систематичний розподіл вартості основ-

Таблиця 1. Класифікація груп основних засобів та інших необоротних активів і мінімально допустимих строків їх амортизації зазначена у п. 145.1 ПК України (фрагмент)

Групи	Мінімально допустимі строки корисного використання, років
Група 4 — машини та обладнання	5
З них: електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), інші ... вартість яких перевищує 2500 гривень	2

³ Цивільний кодекс України Розділ 75 «Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності», Розділ 76 «Комерційна концесія» та Закон України «Про державне регулювання трансферу технологій» від 14.09.2006 року № 143 передбачають різні види договорів у сфері інтелектуальної власності, наприклад: ліцензія на використання, ліцензійний договір, договір про передавання виключних майнових прав, комерційна концесія тощо.

них засобів, інших необоротних і нематеріальних активів, які амортизуються, протягом строку їх корисного використання (експлуатації).

Класифікація груп основних засобів та інших необоротних активів і мінімально допустимих строків їх амортизації зазначена у п. 145.1 ПК України (див. Табл. 1).

Відповідно до п. 145.1.1 ПК України нарахування амортизації нематеріальних активів здійснюється із застосуванням методів, визначених у пп. 145.1.5 п. 145.1 ст. 145, протягом визначених строків (див. Табл. 2):

Облік амортизованої вартості нематеріальних активів ведеться за кожним з об'єктів, належним до складу окремої групи.

На думку А. Василенко, склад груп у податковому та бухгалтерському

обліку нині збігаються [3, 5–21]. Значимо, що є неприпустимою ситуація, що склалася навколо об'єкта нематеріальних активів — комп'ютерної програми. Відповідно до Господарського та Цивільного кодексів України, Закону України «Про авторське право та суміжні права», міжнародних правових актів, комп'ютерна програма належить до результатів інтелектуальної, творчої діяльності людини. За ПК України вона належна і до складу основних засобів (група 4), і до складу нематеріальних активів (5 група). Пропонуємо виключити із складу основних засобів комп'ютерну програму як об'єкт, який за своїми критеріями не підпадає під поняття матеріальних активів, а саме основних засобів, у зв'язку з тим, що він є результатом інтелектуальної, творчої

Таблиця 2. Строки амортизації нематеріальних активів

Групи	Строк дії права користування
група 3 — права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;	відповідно до правовстановлюючого документа
група 4 — права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, в тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо) крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;	відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як 5 років
група 5 — авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо) крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;	відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як 2 роки
група 6 — інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо)	відповідно до правовстановлюючого документа

діяльності людини [5, 46]. Це підтверджується п. 14.1.111 ПК України, відповідно до якого: матеріальні активи основні засоби й оборотні активи в будь-якому вигляді (електрична, тепла та інша енергія, газ, вода) також, що не є коштами, цінними паперами, деривативами та нематеріальними активами. До цієї думки ми схилиємося, уважно проаналізувавши визначення: і право власності, і право користування майновими правами, і набуття права користування майновими правами, дають нам підстави класифікувати майнові права комп'ютерної програми як об'єкт права інтелектуальної власності — нематеріальний актив. Наступною зміною, що пропонується є виключення комп'ютерної програми із складу групи «Авторське право і суміжні з ним права». За своєю юридичною природою комп'ютерна програма не може належати до кола об'єктів авторського права та суміжних прав, а має належати до об'єктів промислової власності.

Отже, всі права, що виникають при створенні чи використанні такого результату інтелектуальної діяльності людини, як комп'ютерна програма, пропонуємо об'єднати та включити до складу нематеріальних активів групи 4 «Майнові права промислової власності».

Відповідно до п. 145.1.2 ПК України нарахування амортизації здійснюється протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єкта, який встановлюється наказом по підприємству при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс), але не менше ніж визначено в п. 145.1 ПК України (для ОПВ — 5 років) і призупиняється на період його виведення з експлуатації (для реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання, консервації та інших причин) на підставі документів, які свідчать про виведення таких основних засобів з експлуатації). При визначенні строку корисного використання (експлуа-

тації), згідно з п. 145.1.3 ПК України слід брати до уваги:

- очікуване використання об'єкта підприємством з урахуванням його потужності або продуктивності;
- передбачуване фізичне і моральне зношення;
- правові чи інші обмеження щодо строків використання об'єкта й інші фактори.

Для груп об'єктів промислової власності цей строк встановлений на рівні 5 років. Законодавцем не надано юридичного чи економічного обґрунтування строку корисного використання. Дослідимо цю норму. Для об'єктів, які найчастіше застосовуються у сфері промисловості та потребують значних капіталовкладень і часу для впровадження у виробництво, таких як: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування інтегральної мікросхеми — цей строк є економічно обґрунтованим. Юридично це базується на значному терміні правової охорони — до 20 років. Для інших галузей народного господарства, наприклад, агропромислового комплексу, й об'єкта, який найчастіше застосовується в цій галузі — сорту рослин, доцільно встановити менший строк дії користування — 2 роки. Отже, пропонуємо встановити строк дії права користування нематеріальними активами групи 4 «Майнові права промислової власності» на мінімальному рівні, прийнятному для всіх майнових прав промислової власності — 2 роки.

При цьому необхідно зауважити, що нематеріальні активи групи 3 «Права на комерційні позначення» також потребують зміни, а саме: зміни назви групи та встановлення мінімального граничного терміну використання майнових прав на комерційні позначення. Ця умова впливає із загальної юридичної природи використання майнових прав на об'єкти цієї групи: вони проходять процедуру державної реєстрації права власності

на торговельну марку, комерційне найменування. В межах цієї статті це зауваження розглядати недоцільно, оскільки воно є самостійним об'єктом правового аналізу.

Висновки

1. Внести зміни до дефініції «нематеріальні активи» через виключення словосполучення «...у тому числі промислової власності...».
2. Змінити назву групи 4 нематеріальних активів на «Право власності або майнові права промислової власності». У складі групи навести виключно перелік об'єктів промислової власності, належних до неї.
3. Виключити з групи 4 «Машини та обладнання» основних засобів та з групи 5 «Авторське право та суміжні с ним права» нематеріальних активів комп'ютерну програму, з огляду на те, що вона є об'єктом права промислової власності. Включити об'єкт «комп'ютерна програма» до групи 4 «Право власності або майнові права промислової власності» нематеріальних активів.
4. Встановити строк дії права користування для групи 5 «Майнові права промислової власності» на рівні не менше ніж 2 роки. ♦

Список використаних джерел

1. Stallman R. Did You Say «Intellectual Property»? It's a Seductive Mirage [Electronic resource] / Stallman R. — Access mode : <http://www.gnu.org/philosophy/not-ipr.shtml>.
2. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / В.Д. Базилевич, В.В. Ільїн. — К. : Знання, 2008. — С. 363–372.
3. Василенко А. Амортизация в Налоговом кодексе: изучаем новые правила / А. Василенко // Все о бухгалтерском учете. — 2011. — № 22. — С. 5–21.
4. Дозорцев В.А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации : сб. статей / Исслед. центр частного права. — М. : Статут, 2005. — 416 с.
5. Загрішева Н. В. Правове регулювання бухгалтерського обліку нематеріальних активів. / Н. Загрішева // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2010. — № 6. — С. 46.
6. Загрішева Н. В. Щодо сучасних підходів використання прав інтелектуальної власності. / Н. В. Загрішева // Збірник Тез XII Науково-практичної конференції «Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку» — м. Київ, 31.03.2011 року. — С. 46.
7. Шишка Р.Б. Охорона прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України: дис. док. юрид. наук / Р.Б. Шишка / Національний університет внутрішніх справ. — Харків, 2004. — С. 139–146.

КЛАСИФІКАЦІЯ БЮДЖЕТНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Оксана Музика-Стефанчук,

*доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук*

Бюджетні правовідносини є урегульованими нормами права суспільні відносини економічного та матеріального характеру, що виникають, змінюються і припиняються у сфері бюджетної діяльності органів публічної влади та спрямовані на задоволення публічного інтересу.

Питанням правовідносин присвячено численні наукові праці вчених-теоретиків. Примітно, що й у фінансово-правовій науці є спеціальні дослідження. Варто згадати праці, наприклад, В. Чернадчука [1], О. Дмитрик [2], О. Семчик [3], М. Карасьової [4], Ю. Крохіної [5], Т. Єрмакової [6], які розглядають фінансово-правові та бюджетно-правові відносини.

Мета нашої статті полягає в тому, щоби проаналізувати доктринальні підходи до класифікації бюджетних правовідносин, розглянути їхнє практичне значення.

Цікавою з наукового та практичного погляду видається трирівнева класифікація бюджетних правовідносин, запропонована В. Чернадчуком, де на першому рівні виокремлюються основні та допоміжні бюджетні правовідносини; на другому — основні поділяються на правовідносини виконання державного та місцевих бюджетів, а допоміжні — на нормотворчі бюджетні правовідносини, контрольно-бюджетні й охоронні бюджетні правовідносини. На третьому рівні бюджетні правовідносини другого рівня поділяються таким чином: 1) право-

відносини виконання бюджету поділяються на бюджетоформувальні, бюджеторозподільчі та бюджетні трансфертні (міжбюджетні) правовідносини; 2) нормотворчі бюджетні правовідносини поділяються на правовідносини бюджетного планування та правовідносини бюджетної нормотворчості; 3) контрольно-бюджетні правовідносини поділяються на превентивні (попередні), поточні та підсумкові (наступні) контрольно-бюджетні правовідносини; 4) охоронні бюджетні правовідносини поділяються на бюджетно-деліктні правовідносини, правовідносини провадження у справі про бюджетне правопорушення та правовідносини бюджетної відповідальності [1, 96].

Класифікувати бюджетні правовідносини Ю. Крохіна пропонує за такими підставами (критеріями) [7, 73–74]:

- 1) структура бюджетної системи, згідно зі ст. 5 БК України та відповідно до державного устрою України, за цим критерієм бюджетні правовідносини можна поділити на відносини щодо державного бюджету та відносини щодо місцевих бюджетів;
- 2) державний устрій, за цим критерієм бюджетні правовідносини поділяються на вертикальні (опосередковують зв'язок між державою загалом та її адміністративно-територіальними одиницями на основі субординації) та горизонтальні (відображають зв'язок

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

між рівноправними за своїм правовим статусом територіями);

- 3) кількісний склад учасників як критерій класифікації дає можливість виділити двосторонні та багатосторонні бюджетні правовідносини;
- 4) об'єкт правового регулювання дозволяє виділити майнові та немайнові, а також віддільні та невіддільні від матеріального змісту бюджетні правовідносини.

Зазначимо, що окремі наведені вище критерії подібні до критеріїв класифікації фінансових правовідносин, запропонованих, зокрема М. Карасьовою [8, 139–147], що розглядаються нами нижче. Так, беручи за основу класифікацію фінансових правовідносин, можна виділити різні види бюджетних правовідносин.

На підставі основних функцій права, виділяють такі бюджетні правовідносини:

- *охоронні* — забезпечують реалізацію охоронної функції бюджетного права. Прикладом можуть бути відносини у сфері бюджетного контролю (контролю за дотриманням бюджетного законодавства) та бюджетної відповідальності (відповідальності за порушення бюджетного законодавства);
- *регулятивні* — покликані забезпечувати реалізацію регулятивної функції права.

Регулятивні фінансові правовідносини поділяються на: *абсолютні* — в них уповноваженій особі протистоїть як зобов'язана будь-яка особа; *відносні* (двосторонньо індивідуалізовані) — ті, в яких уповноваженій особі протистоїть не будь-яка особа, а чітко визначений суб'єкт, який має вчиняти або не вчиняти певні дії (наприклад, міжбюджетні відносини, відносини зі сплати податкових і неподаткових платежів до бюджету). На наш погляд, бюджетні правовідносини належать до регулятивних відносин.

За характером бюджетно-правових норм:

- *матеріальні* — у них реалізуються права й обов'язки суб'єктів щодо отримання, розподілу, використання бюджетних ресурсів;
- *процесуальні* — у них виражається юридична форма, в якій відбувається отримання державою чи органами місцевого самоврядування фінансових ресурсів, їх розподіл і використання [9, 63–64].

Цікавим, на наш погляд, є підхід деяких учених щодо розмежування матеріальних і процесуальних бюджетних правовідносин. Так, В. Мартиненко пише, що на відміну від матеріальних бюджетних правовідносин, бюджетно-процесуальні відносини неопосередковують рух грошових коштів до бюджету чи, навпаки, з бюджету. Тобто матеріальні бюджетні правовідносини виникають під час формування бюджету та його витрачання; процесуальні правовідносини пов'язані з розробленням фінансового плану, який покликаний впорядкувати рух грошових коштів до бюджету (формування бюджету) або з бюджету (витрачання бюджету), тобто процеси збирання, розподілу та використання бюджету як централізованого грошового [10, 71].

На думку О. Петрусенка, «бюджетні правовідносини за своєю природою є різновидом процесуальних правовідносин і можуть виникати, розвиватися та припинятися лише в межах бюджетного процесу, при цьому конкретний зміст бюджетних правовідносин зумовлений і визначається стадією бюджетного процесу» [11, 7, 28].

Тож за такого підходу виключаються матеріальні бюджетні правовідносини. Нам видається, що, справді, бюджетні правовідносини існують у межах бюджетного процесу, проте частина з них має процесуально-правову природу та реалізується у матеріальній сфері, тому є матеріальними бюджетними правовідносинами.

Матеріальне право пов'язане з процесуальним через юридичний процес. Останній потребує здійснення різних операцій з нормами права. Уповноважені його суб'єкти мають безпосередньо використовувати норми права для вирішення конкретних юридичних справ. При цьому об'єктом операцій водночас є норми матеріального та процесуального права, тобто всі норми, на основі яких найбільш швидко і якісно вирішуються конкретні юридичні справи... Під юридичною справою розуміють передбачену нормами чинного права конкретну життєву обставину, що розглядається та вирішується на підставі нормативно-правового акта з відповідними юридичними наслідками для її учасника; це юридичний факт для виникнення процесуальних правовідносин, але її головні ознаки закладені в матеріальному праві [12, 83–84].

О. Пауль, розглядаючи бюджетно-процесуальні правовідносини, наводить такі їхні ознаки [13, 134]: 1) виникають на основі правових норм; 2) є вольовими відносинами; 3) мають представницько-зобов'язувальний характер; 4) завжди є конкретними; 5) охороняються примусовою силою держави. Як пише цитований автор далі, «Вказані вище ознаки притаманні всім без винятку правовідносинам... Найбільш рельєфно особливості бюджетно-процесуальних відносин можуть бути розглянуті при аналізі їхніх суттєвих характеристик, тобто суб'єктів, змісту й об'єктів цих правовідносин» [13, 135]. Справді, саме перелічені останні «суттєві характеристики» дають можливість відокремити одні галузеві правовідносини від інших. До таких характеристик варто також додати об'єкти правовідносин.

Ознаки процесуальних правовідносин у сфері, наприклад, казначейського виконання бюджетів, які відрізняють їх від відповідних матеріальних фінансових правовідносин (права на відповідний бюджет) такі:

1) процесуальні правовідносини в цій сфері виникають у галузі бюджетного регулювання, конкретно — в частині управління бюджетними доходами і видатками; 2) обов'язковим суб'єктом цих відносин є держава в особі такого органу виконавчої влади, як казначейство, що виконує відповідні функції із забезпечення виконання бюджетів усіх рівнів бюджетної системи; 3) такі правовідносини виникають на основі взаємодії матеріальних і процесуальних фінансово-правових норм; 4) юридичний факт, як обов'язкова передумова виникнення процесуальних правовідносин у сфері казначейського виконання бюджету у зазначеній галузі має певні відмітні ознаки. Так, для розвитку процесуальних правовідносин характерні такі правомірні дії, як юридичні акти; основою для виникнення цих відносин виступають платіжні; особливим різновидом юридичного факту стосовно реалізації розглядуваних правовідносин є розрахункові показники (наприклад, нормативи відрахувань різних видів доходів до бюджету); 5) їх рухливість — йдеться про динамічність структури нормативно-правової бази регулювання казначейського виконання бюджету, його певних питань; 6) об'єктом процесуальних правовідносин у сфері казначейського виконання бюджету є дії учасників по реалізації порядку руху грошових фондів (грошових коштів) через казначейську систему виконання бюджету за доходами та видатками [14, 9–10].

В. Мартиненко вважає, що бюджетно-процесуальні відносини — це урегульовані нормами бюджетного права суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення бюджетного процесу, а також фінансового контролю, здійснюваного на всіх стадіях цього процесу [10, 8]. Очевидно, що таке визначення не розкриває сутності розглядуваних відносин, адже триразове використання одного й того са-

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

мого поняття (йдеться про «процес») для розкриття процесуальних відносин лише ускладнює його розуміння.

Можна помітити різні критерії класифікації бюджетно-правових норм і відносин. Чи не найбільше питань виникає довкола процесуальних норм. Приміром, В. Мартиненко пропонує визнавати існування бюджетно-процесуального права, предметом якого виступає особлива група суспільних відносин — бюджетно-процесуальні відносини [10, 69]. Останні він визначає як урегульовані нормами бюджетного права суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення бюджетного процесу, а також фінансового контролю, що провадиться на всіх стадіях цього процесу [10, 70–71]. Наведене визначення, на наш погляд, має, поперше, мовну ваду, адже одне слово «процес» в ньому вжито тричі. По-друге, за великим рахунком, це визначення повністю розкриває бюджетний процес взагалі. Отже, виникає запитання: для чого запроваджувати нові бюджетно-правові поняття та категорії паралельно з уже наявними?

На наш погляд, можна виділити *бюджетні правовідносини «в чистому вигляді»* (матеріальні бюджетні правовідносини) й *відносини, існування яких неможливе без виникнення супровідних їх правовідносин*, або ж виникнення бюджетних правовідносин є породженням інших фінансово-правових правовідносин. Ідеться про інші фінансові правовідносини, пов'язані з бюджетними. Наприклад, відносини у сфері бюджетних запозичень, відносини у сфері фінансової основи місцевого самоврядування. Тобто їхнє існування неможливе без бюджету. Податкові правовідносини, що також, звичайно, пов'язані з бюджетом, утворюють абсолютно самостійну групу фінансових правовідносин. Першу ж групу (тобто відносини «в чистому вигляді») ми досліджуємо в аспекті їх проблем, опускаючи при цьому більш-менш загальні питання, позаяк

сучасний стан і перспективи розвитку бюджетних правовідносин в Україні ґрунтовно досліджені, зокрема, В. Чернадчуком.

Бюджетні правовідносини також поділяються на відносини у сфері доходів та у сфері видатків.

Держава, адміністративно-територіальні одиниці, органи публічної влади діють як сторона всіх доходних бюджетних правовідносин, тобто в тих відносинах, які виникають з приводу формування доходної частини державного та місцевих бюджетів. Так само, як органи державної влади беруть участь у формуванні доходної частини місцевих бюджетів, так і органи місцевого самоврядування беруть участь у відносинах з приводу формування доходної частини державного бюджету (як мінімум, у межах міжбюджетних відносин).

Коли говоримо про видаткові бюджетні правовідносини, то йдеться про розподіл, перерозподіл і використання бюджетних коштів. Отже, на цьому етапі органи публічної влади активно проявляють себе як розпорядники бюджетних коштів.

Правовідносини — це динамічний стан правового регулювання [15, 332]. Таке твердження відповідає дійсності, але з погляду фінансово- та бюджетно-правового регулювання потребує деяких уточнень. По-перше, чи завжди фінансові правовідносини є динамічними? За великим рахунком — так, але чи бюджетні відносини можна беззастережно вважати такими, що є динамічним станом правового регулювання? На нашу думку, динамічність правового регулювання в такому разі виявляється не завжди, більше того, вона обмежується лише щорічними актами про бюджет, а решта законів і підзаконних нормативно-правових актів, належних до бюджетного законодавства, мають переважно статичний характер. Щодо власне бюджетних правовідносин, то вони, зазвичай, належать до динаміч-

них, але це далеко не завжди тягне за собою динаміку у правовому регулюванні.

Нині бюджетні відносини не залежать від волевиявлення будь-кого органу чи особи. Раніше, коли бюджет не мав правової форми, коли всі публічні фінанси в середині країни перебували у власності царя (короля, феодала), фінансове законодавство майже повністю обмежувалося податковими (податними) законами (актами), а бюджетне законодавство виникло вже значно раніше. До того часу, коли почало формуватися бюджетне законодавство, бюджет існував, але в дещо іншій формі, бюджетні відносини існували де-факто та залежали від конкретних осіб, які уособлювали владу в державі чи на певній території (але лише тоді, коли ці особи складали хоча б для себе певний фінансовий план, відповідно до якого на їхню користь мешканці робили певні внески та, що дуже важливо, здійснювалися видатки).

Нормами бюджетного права регулюються відносини між:

- державою, органами державної влади й органами місцевого самоврядування — з приводу розподілу коштів державного бюджету, надання міжбюджетних трансфертів;
- органами державної влади, органами місцевого самоврядування та органами Державного казначейства України — з приводу казначейського обслуговування бюджетів тощо (у разі застосування банківської чи мішаної системи виконання бюджетів до цієї групи додаються ще уповноважені банківські установи);

- органами місцевого самоврядування — з приводу надання (отримання) міжбюджетних трансфертів з (до) місцевих бюджетів;
- органами представницької влади (Верховною Радою України, місцевими радами) й органами виконавчої влади (Кабінетом Міністрів України, місцевими державними адміністраціями) — щодо складання, прийняття та виконання відповідних бюджетів;
- органами фінансового контролю (Державним казначейством України, Міністерством фінансів України, Рахунковою палатою), між ними й органами державної та місцевої влади — з приводу здійснення бюджетного контролю (контролю за порушенням бюджетного законодавства) та застосування заходів фінансової (бюджетної) відповідальності;
- органами державної влади, органами місцевого самоврядування й іншими суб'єктами — з приводу бюджетних запозичень.

Наразі зауважимо, що ми не обмежуємося лише переліченими відносинами, адже їх існує значно більше, є більше підстав для їхнього виникнення. Вище наведені найбільш поширені з них. ♦

Список використаних джерел

1. Чернадчук В.Д. *Стан та перспективи розвитку бюджетних правовідносин в Україні : монографія* / В.Д. Чернадчук. — Суми : Університетська книга, 2008. — 456 с.

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

2. Дмитрик О.О. Зміст та класифікація фінансових правовідносин : дис... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.07 / О.О.Дмитрик. — Х., 2003. — 187 с.
3. Семчик О.О. Держава як суб'єкт фінансових правовідносин / О.О.Семчик ; за ред. Л.К.Воронової — К. : Видавництво «Юридична думка», 2006. — 116 с.
4. Карасева М.В. Финансовое правоотношение / М.В.Карасева. — М. : НОРМА, 2001. — 288 с.
5. Крохина Ю.А. Бюджетное право и российский федерализм / Ю.А.Крохина ; под ред. проф. Н.И.Химичевой — М. : Издательство НОРМА, 2001. — 352 с.
6. Ермакова Т.С. Финансовое правоотношение / Т.С.Ермакова. — Л., 1985. — 32 с.
7. Крохина Ю.А. Бюджетное право России : учебник / Ю.А.Крохина. — М. : Юрайт, 2010. — 447 с.
8. Карасева М.В. Финансовое право. Общая часть : учебник / М.В.Карасева. — М. : Юристъ, 1999. — 256 с.
9. Финансовое право : учебник / отв. ред. Н.И.Химичева. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — М. : Юристъ, 1999. — 600 с.
- 10.Мартыненко В.Е. Правовое регулирование бюджетного процесса в субъекте Российской Федерации (на примере Санкт-Петербурга) : дисс. ... канд. юрид. наук : специальность 12.00.14 / В.Е. Мартыненко. — СПб., 2006. — 195 с.
- 11.Петрусенко А.Г. Контрольно-счетные органы Российской Федерации как субъекты бюджетных правоотношений: вопросы правового регулирования: вопросы правового регулирования : дисс. ... канд. юрид. наук : специальность 12.00.14 / А.Г. Петрусенко. — Ростов н/Д, 2006. — 204 с.
- 12.Колодій А.М. Принципи права України : монографія / А.М. Колодій. — К. : Юрінком Інтер, 1998. — 208 с.
- 13.Пауль А.Г. Процессуальные нормы бюджетного права / А.Г. Пауль ; под общ. ред. М.В.Карасевой — СПб : Питер, 2003. — 208 с.
- 14.Бехер В.В. Процессуальные правоотношения в сфере казначейского исполнения бюджета : дисс... канд. юрид. наук : специальность 12.00.14 / В.В.Бехер. — Саратов, 2007. — 214 с.
- 15.Комаров С.А. Теория государства и права : учебно-методическое пособие ; краткий учебник для вузов / С.А. Комаров, А.В. Малько. — М. : Норма, 2003. — 448 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ» У ФІНАНСОВОМУ ПРАВІ

Олег Головенко,

здобувач Київського міжнародного університету

Останніми роками вітчизняна наука фінансового права характеризується процесами теоретичних досліджень узагальнювального, а нерідко, й доктринального характеру; відбувається відпрацювання вживаних і пропонуються до загального застосування нові категорії, поняття, а іноді й інститути. Усе це повинно розглядатись як об'єктивний процес не лише для науки фінансового права, але і для будь-якої іншої галузі права, оскільки право не може бути статичним. Адже в правовому регулюванні має відбиватися економічний зміст суспільних відносин, що існують на певному етапі в державі. У фінансовому праві, окрім цього, відбивається й вплив економічних законів на правове регулювання фінансової діяльності.

Так, якщо прослідковувати гносеологію терміна «фінанси» (нім. *Finanz*, фр. *finances* < *finer* оплачувати), то у фаховій літературі зазначають, що останній походить від середньовічного лат. *finantia*, *finatio* — грошовий платіж, грошова сума, готівка, дохід (від давньолат. *finis* — строк платежу). Як зауважують, цей термін почав активно використовуватися у XIII–XV століттях у Італії, в якій її відомі міста, зокрема, Флоренція, Венеція, Генуя, виконували функції провідних європейських центрів торгівлі та банківської справи. Натомість, у тій же Німеччині упродовж XVI–XVII століть термін *finance* (нім. *Finanz*) мав негативний зміст, оскільки означав хитрість, підступність, хабарництво, нещирість, заздрість. І лише через певний час

термін «фінанси» став сприйматися в цивілізованому вимірі, тобто як грошова категорія. Своєю чергою у Франції того часу термін *finance* вживався у значенні державних доходів. У подальшому термін поширився в усьому світі та почав застосовуватись як поняття, пов'язане із системою грошових відносин, утворенням грошових ресурсів, які мобілізуються державою для виконання своїх політичних і економічних функцій [1, 418].

Однією з категорій, що нині активно почали використовуватися у фінансово-правовій науці, є категорія «публічні фінанси». Зазначена категорія є однією з вихідних у сучасному фінансовому праві та є, певною мірою, правонаступницею категорії «державні фінанси», котра більш як півстоліття використовувалась у науці радянського фінансового права.

Значний внесок в опрацювання проблем визначення категоріального апарату фінансового права зробили такі відомі фінансисти України та Росії, як: О. Бакаєва, Д. Вінницький, Л. Воронова, О. Грачова, О. Горбунова, С. Запольський, М. Карасьова, М. Кучерявенко, А. Нечай, О. Орлюк, Н. Пришва, Є. Ровинський, Л. Савченко, Н. Хімічева, С. Ципкін та багато інших. Водночас у більшості досліджень останніх десятиліть при здійсненні характеристики фінансової діяльності держави традиційно використовувалися терміни «державні фінанси», «фінанси органів державної влади та місцевого самоврядування», а також і «фінансова діяльність держа-

ви та органів місцевого самоврядування».

При застосуванні зазначених термінів, особливо в підручниках і навчальних посібниках з фінансового права, досить часто посилалися на роботу видатного французького вченого П. Годме, котрий запропонував відмінні риси між державними та приватними фінансами [2, 41]. Серед основних відмінностей називалися такі: можливість застосування державою примусового порядку мобілізації фінансових ресурсів; зв'язок державних фінансів із грошовою системою, що певною мірою управляється державою і не залежить від волі приватного власника, що розпоряджається лише власними фінансами; значний розмір державних фінансів порівняно з приватними; орієнтація приватних фінансів на одержання прибутку, а не на задоволення загального інтересу, що характерно для державних фінансів. Саме такий підхід був традиційним при викладенні змісту фінансів і фінансової діяльності держави.

І лише в останні роки почало відновлюватися використання термінології (зокрема, в частині використання таких термінів, як «публічні фінанси», «публічна фінансова діяльність» тощо), певною мірою притаманної ще дорадянському фінансовому праву, як і сучасному міжнародного фінансовому праву. Так, свого часу один із найвідоміших дореволюційних учених-фінансистів І. Озеров як предмет дослідження фінансової науки визначав фінансове господарство, тобто сукупність відносин, які виникають унаслідок публічного характеру отримання союзами матеріальних засобів; способи, завдяки яким такі союзи отримують для себе необхідні кошти та як ці кошти позначаються на інших аспектах життя [3, 15].

У 2003 році П. Пацурківський звернув увагу в одній зі своїх статей на те, що публічні фінанси, будучи нерозривно пов'язаними з існуванням власне держави, попри свій об'єктив-

ний характер, проявляються саме у формах, визначених державою. Тож держава, зважаючи на суспільні потреби, що завжди детерміновані розвитком продуктивних сил, масштабом державної діяльності, соціальними завданнями на відповідному етапі розвитку тощо, надає фінансовим відносинам, що об'єктивно народжуються, адекватні правові форми. З огляду на це, межі фінансового права визначаються межами публічних фінансів [4, 9–10]. Тож, саме сферою публічних фінансів і було обмежено втручання фінансового права в регулювання багатобічних суспільних відносин.

Трохи пізніше, у 2004 році А. Нечай у докторській монографії «Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків» [5, 227–228] виокремила публічні фінанси та запропонувала таку систему публічних фінансів, притаманну Україні:

- 1) *публічні фінанси держави* — складаються із суспільних відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів держави;
- 2) *публічні фінанси органів місцевого самоврядування* — складаються із суспільних відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів органів місцевого самоврядування всіх видів;
- 3) *публічні фінанси суспільного (соціального) призначення* — складаються із суспільних відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу (перерозподілу) публічних фондів коштів, за рахунок яких задовольняються суспільні (соціальні) інтереси, визнані державою чи органами місцевого самоврядування, та які не є державною чи комунальною власністю.

Терміни «публічні фінанси» та «публічна фінансова діяльність» почали по-

ступово використовуватись у наукових публікаціях як вітчизняних вчених-фінансистів (зокрема, О. Музики-Стефанчук, О. Орлюк), так і російських (М. Карасьової, Д. Вінницького, Д. Щекіна) та ін.

Зокрема, О. Музика-Стефанчук звертала увагу на те, що беручи до уваги розвиток національної науки фінансового права та формування нового бачення фінансового права через призму нових категорій і понять, зокрема, через категорію публічності, у фаховій літературі обґрунтовується позиція щодо запровадження такої категорії, як «публічна фінансова діяльність», яка об'єднуватиме поширені усталені категорії «фінансова діяльність держави» та «фінансова діяльність органів місцевого самоврядування» [6, 56]. Їх об'єднання сприятиме уточненню предмета регулювання фінансового права, лаконічності, повноти й точності базового поняття фінансової діяльності, навколо якої будуватиметься все фінансове право як публічна галузь права.

Провідний російський фінансист В. Запольський у роботі «Дискусійні питання теорії фінансового права», виданій у 2008 році, зазначав, що під фінансовою діяльністю слід розуміти фактичне здійснення конкретних функцій держави як носія публічної влади [7, 21].

У 2010 році ці терміни знайшли своє відображення на сторінках вітчизняного Академічного курсу з фінансового права, виданого О. Орлюк, у якому зазначалося, що предметом дослідження фінансового права є публічні фінанси держави та місцевих громад, тобто економічні відносини з мобілізації, розподілу, перерозподілу та витрачання публічних фондів коштів держави й органів місцевого самоврядування для забезпечення розширеного відтворення, гідного рівня життєдіяльності, соціально-культурних потреб, тобто — публічних потреб суспільства [8, 24]. Своєю чергою, під

публічною фінансовою діяльністю розуміють плановану та систематичну діяльність держави й органів місцевого самоврядування у сфері мобілізації, розподілу, перерозподілу та використання публічних фондів коштів з метою виконання покладених на них завдань і функцій та задоволення публічного інтересу.

Не викликає сумнівів, що наявність і публічних фінансів, і публічної фінансової діяльності викликані об'єктивними факторами. Адже публічні фінанси нерозривно пов'язані з існуванням держави, хоча й не можуть збігатися в моменті зародження з останньою в часовому просторі. Під час руху фінансів держави та місцевих громад відбувається розподіл і перерозподіл національного доходу та ВВП країни. Іншим фактором, який зумовлює існування фінансів, можна вважати товарне виробництво та дію закону вартості, що об'єктивною мірою визначили необхідність існування грошей, кредиту, інших економічних категорій.

Говорячи про публічні фінанси, слід виходити з того, що вони як об'єкт фінансової діяльності, вміщують у себе цілу низку понять. Зокрема, до фінансів належать гроші в готівковій та безготівковій формах. Переважно, саме гроші є основним фінансовим інструментом, навколо якого здійснюється публічна фінансова діяльність. Водночас виключно грошима ця діяльність не обмежується, як і не обмежується поняття фінансів. Адже до останніх відносяться також і цінні папери (боргові, а не корпоративні), і валютні цінності, що відповідають вимогам валютного законодавства та допущені до господарського обігу.

Як зазначають, вказані три об'єкти фінансових відносин відображають три основні сегменти фінансового ринку, на яких працюють фінансові посередники, — ринок капіталів, ринок цінних паперів (вторинний) та валютний ринок [8, 15].

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

Водночас необхідно розуміти, що на таких ринках працюють не лише публічні фінанси, але й приватні. Тобто, до обігу на будь-яких фінансових ринках держави залучаються і державні, і недержавні фінансові ресурси. Вони розподіляються як за формою власності, так і за суб'єктом, який ними розпоряджається. Для публічних фінансів таким суб'єктом є уповноважений орган державної влади, місцевого самоврядування, розпорядник бюджетних коштів тощо. Якщо не обмежувати коло публічних фінансів виключно фінансами бюджетів і цільових позабюджетних фондів соціального спрямування (а такий підхід є надто вузьким), але й залучити сюди ті фонди, що створені для задоволення інтересів певних суб'єктів, певних груп (наприклад, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який утворює національну систему страхування вкладів), то до суб'єктів, які розпоряджаються публічними фінансами, належатимуть і спеціально створені державою органи управління (наприклад, згаданий уже вище Фонд гарантування в особі його керівних органів, Національний банк України тощо).

Своєю чергою недержавні фінанси належить суб'єктам, які вступають у правовідносини як суб'єкти приватного права — фізичні особи, юридичні особи (підприємницькі та непідприємницькі) та ін. Їхня діяльність регулюється нормами не фінансового права, а інших галузей — передусім цивільного чи господарського права.

Під час здійснення публічної фінансової діяльності відбувається процес реалізації декількох вихідних завдань органів державної та місцевої влади. До таких завдань належать:

- планування та розподіл публічних фондів коштів, що здійснюється відповідно до визначених чинним законодавством України цілей і завдань;
- економічна підтримка та стимулювання суспільного виробництва,

спрямовані на його розвиток і запровадження національної інноваційної моделі як пріоритет внутрішньої національної політики;

- економне, цільове та планове використання фінансових ресурсів, зібраних до публічних фондів коштів;
- контроль за законним і доцільним збиранням, розподілом та використанням грошових і матеріальних ресурсів.

Стосовно останнього завдання, пов'язаного з контролем, то можна зауважити, що його здійснення є невід'ємним атрибутом усієї публічної фінансової діяльності. Оскільки саме остання є сферою потенційного скоєння правопорушень, і від недотримання фінансової дисципліни держава щорічно потерпає та отримує збитків, що обраховуються не одним мільйоном гривень. Для того, щоб у цьому переконатися, достатньо подивитися щорічні звіти про виконання Державного бюджету України, що подаються як Кабінетом Міністрів України, так і Рахунковою палатою.

Не викликає сумнівів те, що публічні фінанси є вкрай необхідними. Адже саме вони надають можливість державі (незалежно від виду її організації, типу економічних відносин, вихідних географічних даних тощо) забезпечувати фінансовими ресурсами ті потреби власних громадян, які не можуть забезпечуватися у зв'язку з об'єктивними причинами.

До них належать і структурна перебудова економіки, і боротьбу з монополізмом, і необхідність захисту навколишнього природного середовища. Сюди обов'язково включають захист тих громадян, які з'являються на ринку як споживачі, насамперед, малозабезпечені, інваліди, діти, літні люди. Публічні фінанси йдуть на проведення видатків на утримання органів державної влади, фінансування соціального забезпечення та страхування, охорони здоров'я, наукових

розробок, підготовку кадрів, загальну освіту тощо.

Фактично, через публічні фінанси реалізується комплекс функцій, серед яких можна виділити розподільну, перерозподільну, контрольну (як основні функції) та стимулювальну, дестимулювальну, накопичувальну, установчу, організаційну (як суміжні функції). Зазначені функції становлять, фактично, матеріальний зміст фінансового права як публічної галузі права.

У фінансово-правовій літературі давно усталилася думка, що за матеріальним змістом фінанси — це фонди коштів, які, переважно, поділяють на централізовані та децентралізовані. Як перші, тобто централізовані фонди коштів, виокремлюють публічні фонди, за рахунок ресурсів яких задовольняється публічний інтерес і виконуються функції держави. Типовим прикладом таких фондів є Державний бюджет України, місцеві бюджети, Пенсійний фонд України тощо.

Риси, за якими такі фонди відрізняються від інших:

- фонди перебувають у розпорядженні держави як суб'єкта публічної влади чи органів місцевої влади та місцевого самоврядування;
- до таких фондів знаходять у процесі мобілізації кошти, що розглядаються як публічні доходи (до них, передусім, належать податки, збори, плати тощо);
- за рахунок коштів таких фондів здійснюється фінансування публічних видатків (державних та місцевих).

Своєю чергою, децентралізовані фонди коштів прямо не пов'язані з категорією «публічні фінанси», але суттєвою мірою впливають на утворення та обіг останніх. Пояснюється це тим, що кошти, які утворюються в окремих суб'єктів господарювання (не залежно від їхньої форми власності, організаційно-правової форми, виду діяльності) — а саме ці кошти і формують де-

централізовані фонди — саме ці кошти використовуються у процесі розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів як на державному, так і на місцевому рівнях. І значення цих ресурсів у процесі перерозподілу національного доходу під час здійснення публічної фінансової діяльності не можна переоцінити.

Адже, як зазначають у фаховій літературі, публічні фінанси охоплюють і відносини, котрі опосередковують перетікання грошових ресурсів суб'єкта господарювання (господарського товариства, компанії, фінансового посередника, установи, організації, суб'єкта підприємницької діяльності — фізичної особи тощо) у власність держави чи територіальної громади [8, 25]. Фінансові ресурси, вміщені в децентралізовані фонди коштів, активно обертаються та дають можливість отримати доходи не лише їхнім безпосереднім власникам, а й учасникам, що беруть участь в обігу (наприклад, фінансовим інституціям, у яких відкриті рахунки чи які емітують цінні папери), а також і державі (як додатково отримані внаслідок обороту фінансові ресурси податків або дивіденди, якщо держава є власником).

Сукупність цих фондів коштів утворює фінансові ресурси країни, що відображаються у зведеному фінансовому балансі України, та набувають відображення в показниках внутрішнього валового доходу та національного доходу. Зазначені фонди належні і до складу фінансової системи країни.

Загалом, слід погодитися із твердженням, що фінанси — це складне явище, яке характеризується певними ознаками та формами прояву. Вони можуть розглядатись і як особлива сфера економічних відносин, і як особливий предмет правового регулювання. Їхні зміст, характер використання, закономірності розвитку визначаються соціально-економічними відносинами, що превалюють у державі, природою та функціями держави [9, 23]. Фак-

тично, фінанси, як і фінансова система загалом, мають визначальне значення для розвитку суспільства; вони служать економічною основою (базисом) існування держави.

І якщо фінансові відносини відображають рух вартості від одного суб'єкта до іншого, та, фактично, характеризують розподільні, перерозподільні й обмінні процеси та проявляються у грошових потоках, то безпосередньо фінансова діяльність як діяльність публічна проявляється у формуванні доходів і здійсненні витрат уповноваженим суб'єктом, який діє у публічних інтересах.

Свою чергою як правова категорія фінанси проявляються в тих формах, які прийняті та використовуються чинним законодавством [10, 5]. Саме тому розрізняють фінанси як систему відносин, яка регулює рух грошових коштів, і як систему понять, катего-

рій, закріплених та використовуваних законодавством (дохід, прибуток, собівартість, ціна тощо). Оскільки саме фінанси як система правовідносин визначають зміст явища. Законодавче ж їх закріплення лише свідчить, наскільки у поточний момент ці відносини усвідомлені, зрозумілі, сприйняті, в якій формі їх закріпив законодавець. Тож визначального значення набуває необхідність постійного поєднання зусиль фінансового права та фінансового законодавства, що загалом повинні спиратися на науку фінансового права.

Усе вищевикладене дає підстави дійти висновку про актуальність і необхідність використання категорії «публічні фінанси» в юридичній літературі як такої, що відповідає потребам національної економіки та рівню суспільних відносин, які склалися в державі. ♦

Список використаних джерел

1. *Фінансова енциклопедія* / О. П. Орлюк, Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха [та ін.]; за заг. ред. О. П. Орлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 472 с.
2. Годме П. М. *Финансовое право* / П. М. Годме; пер. с фр., в оригинале «Публичные финансы». — М.: Прогрес, 1978. — 428 с.
3. Озеров И. Х. *Основы финансовой науки: курс лекций* / И. Х. Озеров. — М.: Сатин, 1911. — Вып. 2. — 549 с.
4. Пацурківський П. С. *Основне питання науки фінансового права: пошуки сучасного вирішення* / П. С. Пацурківський // *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць*. — Вип. 180: Правознавство. — Чернівці, 2003. — С. 5–14.
5. Нечай А. А. *Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків: монографія* / А. А. Нечай. — Чернівці: Рута, 2004. — 264 с.
6. Музика-Стефанчук О. А. *Публічна фінансова діяльність і предмет фінансового права* / О. А. Музика-Стефанчук // *Сучасний стан та перспективи розвитку фінансового права: тези доповідей Міжнародної наук.-практ. конференції, м. Ірпінь, 23–24 листопада 2007 року*. — Ірпінь, 2007. — С. 56–58.
7. Запольский С. В. *Дискуссионные вопросы теории финансового права* / С. В. Запольский. — М.: РАП, Эксмо, 2008. — 160 с.
8. Орлюк О. П. *Фінансове право. Академічний курс: підручник* / О. П. Орлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2010. — 880 с.
9. Ковальчук А. Т. *Фінансове право України. Стан та перспективи розвитку* / А. Т. Ковальчук. — К.: Парламентське вид-во, 2007. — 488 с.
10. Воронова Л. К. *Финансовое право: учеб. пособие* / Л. К. Воронова, Н. П. Кучерявенко. — Х.: Легас, 2003. — 360 с.

ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО- ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У 1721–1825 РОКАХ

Олександр Іщенко,

*аспірант кафедри конституційного права юридичного
факультету КНУ імені Тараса Шевченка*

Вибудування ефективної політико-територіальної системи держави значно залежить від ступеня врахування історичного досвіду територіальної організації складових земель.

Адміністративно-територіальний устрій незалежної України, успадкований нею від УРСР, є певною мірою продовженням традицій територіально-просторової організації Російської імперії часів її територіального оформлення. З огляду на це, висвітлення процесів реформування адміністративно-територіального устрою українських земель в історичній ретроспективі особливо важливе.

Загальні питання історії адміністративно-територіального устрою України вивчалися різними поколіннями науковців, таких як: М. Владимирський-Буданов, Я. Верменич, М. Грушевський, М. Дністрянський, Д. Дорошенко, К. Неволін та ін. Дослідженню ж спеціально-юридичних аспектів адміністративно-територіальних перетворень не приділено достатньої уваги й досі. Особливий інтерес становлять питання конституційно-правового закріплення загальноросійського імперського устрою на українських землях.

Метою статті є осмислення конституційно-правового виміру трансформації автономного полково-сотенного устрою українських земель у централізовану губернсько-повітову систему російського зразка, інвентаризація й аналіз юридичних актів, які закріпили відповідний перехід, аналіз

динаміки трансформації та просторової конфігурації українських адміністративно-територіальних одиниць у складі Російської імперії у 1721–1825 роках. Окремий предмет нашого дослідження становлять офіційні конституційно-правові акти з питань територіального устрою українських земель, що опубліковані ще в 1830 році у Першому зібранні Повного зібрання законів Російської імперії.

Друга половина XVII–XVIII століть ознаменувалися поступовим перетворенням України-Гетьманщини із самостійної республікансько-демократичної держави з полково-сотенним адміністративним устроєм під протекторатом Росії спершу на політичну, потім — на адміністративну автономію, а з 1782 року — на російську провінцію із незначними територіальними особливостями. Втім, до середини XVIII ст. на підконтрольній Росії території Лівобережжя все ще існувало 10 автономних полків: Ніжинський, Чернігівський, Стародубський, Прилуцький, Київський, Переяславський, Лубенський, Гадяцький, Миргородський і Полтавський [1, 317], — а територія Вольностей Війська Запорозького низового становила окрему військово-адміністративну одиницю у складі 8–10 округів (паланок) [2, 157–162]. Слобожанський, Острогозький, Охтирський, Сумський, Харківський та Ізюмський полки проіснували до 1764 року.

Наступ на автономію українських земель супроводжувався, зокрема,

підпорядкуванням адміністративно-територіальної полкової системи царській (згодом — імперській) владі. 18.12.1708 року цар Петро Олексійович поділив територію Росії на 8 губерній, 2 з яких частково утворені на українських землях (Київська й Азовська) [3, 436–438]. В основу губерньського поділу було покладено шведську трирівневу модель устрою території, з якої зробили виняток: «приходи» як низова ланка поділу не створювалися [4, 49–50]. Губернії поділялися на провінції. Офіційно поділ на провінції закріплювався з 29.05.1719 року [5, 701–710], проте фактично у джерелах провінції згадуються ще з 1711 року. Утворення їх відбувалося в адміністративному порядку [6, 23–25] на основі торгових провінцій 1699 року [7, 653–654]. Провінції складалися з уїздів. Кілька товариств у межах уїзду, за можливості, складали волость. Первинною адміністративною одиницею мало стати сільське товариство, що могло складатися з цілого поселення чи його частини або із кількох місцевих селищ [8, 271]. Київська губернія мала складалася з 4, а Азовська з 5 провінцій. Однак, після реформи і аж до 1782 року Гетьманщина (Малоросія) зберігала полковий устрій [9, 109].

У 1723 році вже імператор Петро I своїм указом зобов'язав призначати росіян на посади малоросійських полковників [10, 26]. Для фактичного усунення вищого полкового керівництва від влади нерідко застосовувався інститут «наказництва» (тимчасового виконання обов'язків), коли номінально призначався наказний полковник, проте юридично посада залишалася вакантною до призначення благонадійної особи чи управління полковими справами передавалося російським військовим владним структурам. Імперська влада системно втручалася у вирішення територіальних питань у межах українських полків [11, 943–944], чинила українцям перешкоди до заселення вільних зад-

ніпровських земель [12, 729–731] тощо. 10.11.1764 року було остаточно ліквідовано інститут гетьманства, котрий спочатку замінювався Малоросійською Колегією [13, 961–962], а з часом — прямою імперською губерньською адміністрацією.

Активізація російських адміністративно-територіальних перетворень на українських землях припала на 1764 рік, коли було утворено Новоросійську губернію [14, 657–663], а Слово'яно-сербське поселення перетворено на Катериненську провінцію цієї губернії [15, 795–799; 16, 842–843]. Тоді ж містечка Кременчук і Власівка, як низка інших, були приєднані до Новоросійської губернії [17, 894–895]. Включення малоросійських Полтавського полку містечок до складу новоутвореної губернії спровокувало виступи серед місцевого населення, що потягло за собою повернення низки містечок до складу Малоросії [18, 71–72]. Новоросійська губернія складалася із 4 провінцій, зокрема Бахмутську [20, 116], а її центром став Кременчук [21, 102–103].

Того ж 1764 року Слобідську Україну було перетворено на Слобідсько-Українську губернію [22, 1003–1007] із центром у Харкові, а на основі Слобідських полків створено провінції із центрами у Сумах, Охтирці, Острогожську й Ізюмі [23, 194–195]. Ліквідація автономного устрою викликала на Слобожанщині хвилю народного незадоволення, проте адміністративні зміни відвернути такі не вдалося [24, 411]. Уже в 1780 році Слобідсько-Українська губернія перетворюється на Харківське намісництво у складі 15 уїздів: Харківського, Чугуївського, Вовчанського, Золочівського, Валківського, Охтирського, Краснокутського, Богодухівського, Сумського, Миропільського, Білопільського, Лебединського, Недригайлівського, Хотимжського та Ізюмського. Тож, низка місцевих містечок перейменовувалася у міста [25, 931–932], а згодом затверд-

жувалися їхні герби [26, 273–275]. Губернське правління відкрите у Харкові 07.11.1780 року [27, 1023–1024]. Такі зміни мали головну мету — знівелювати національні особливості територіальної організації Слобожанщини, уніфікувати місцевий устрій із загальноімперським.

Автономії земель Запорозької Січі було покладено край 03.12.1775 року, тобто з моменту приєднання їх до Новоросійської губернії; Січ ліквідовувалася [28, 190–193]. У цьому ж році на берегах Азовського моря було створено у складі Азовської та Бахмутської провінцій нову губернію зі старою назвою — Азовська [29, 55–56]. У 1777 році від Новоросійської до Азовської губерній була передана Єкатерининська провінція [30, 563]. З 1778 року центром Азовської губернії мало стати місто Катеринослав [31, 730].

Надійним правовим інструментом уніфікації територіального устрою земель імперії в руках Москви стали Установи для управління губерній, прийняті ще 1775 року, проте введені на українських землях поступово. Згідно з положеннями цього акта територія імперії мала поділятися, переважно, на губернії (намісництва). Критерієм для утворення губернії (намісництва) була кількість населення у 300 000–400 000 осіб. Офіційно відживання терміна «намісництво» відмовились у другій половині 90-х років XVIII століття. Тоді ж намісництвами стали називати об'єднання кількох губерній [32, 51–52]. У разі потреби в губернії утворювались області (провінції). Намісництва й області поділялись на уїзди чи округи з кількістю населення 20 000–30 000 осіб [33, 229–304]. До 1781 року остаточні межі губерній, областей та округів не було визначено, тому для пришвидшення розмежувальних робіт створювались спеціальні комісії [33, 124–126].

16.09.1781 року Установи для управління губерній було введено в дію на території Гетьманщини-Малоросії.

Так, створювались Київське [35, 223], Чернігівське та Новгородсько-Сіверське намісництва, кожне у складі 11 уїздів, із перейменуванням уїзних містечок, а в Новгородсько-Сіверському намісництві також села Засухи та поселення Суражичі в міста [36, 246–247]. Урочище відкриття Київського, Чернігівського та Новгородсько-Сіверського намісницьких правлінь припало на 9, 19 та 27 січня 1782 року відповідно [37, 388; 461]. У наступному році московською владою були затверджені герби уїзних центрів зазначених трьох Малоросійських губерній [38, 576–578].

У 1783 році на основі тих же положень Установ для управління губерній, Новоросійську й Азовську губернії об'єднали в Катеринославське намісництво з 12 уїздами з правом збільшення у подальшому кількості уїздів і утворення окремої області за поданням генерал-губернатора [39, 889]. Генерал-губернатор князь Потьомкін скористався зазначеним правом, тому вже на початку 1784 року губернія стала складатися з 15 уїздів [40, 10–11]: Катеринославського, Новомосковського, Алексопольського, Кременчуцького, Полтавського, Костянтиноградського, Слов'янського, Бахмутського, Донецького, Маріупольського, Павлоградського, Херсонського, Ольвіопольського, Єлисаветградського й Олександрійського [41, 11–12]. У тому ж році уїзний центр з Ольвіополя було перенесено до колишнього посаду Новий Миргород, який перейменовувався в місто, з відповідним перейменування округу. Ольвіополь залишено в статусі посаду [42, 206]. Указом від 01.06.1789 року [43, 37–38] від Київського до Катеринославського намісництва передане було місто Градище, з перенесенням у це місто з Кременчука адміністративного центру Кременчуцького уїзду та перейменуванням уїзду у Градижський. Губернський центр із Кременчука перемістився до заснованого на правому березі Дніпра біля Кайдака

Катеринослава. У 1792 році Катеринославська губернія поповнилася землями між Бугом і Дністром, які Росія відібрала в Туреччини [44, 301]. Далі в 1794 році уїзні міста Новомосковськ і Алексополь із збереженням їхніх назв та статусу були переведені в містечка Новоселицю та Царицинку відповідно [45, 564–565]. У 1795 році уїзне місто Александрія було переведено на місце містечка Крилова, перейменованого у Александрію [46, 736]. У 1796 році місто Кременчук було укрупнене за рахунок приєднання до нього містечка Крюкова із підпорядкуванням цього містечка Кременчуцькому магістрату [47, 930].

На початку 1784 року з отриманих від Туреччини земель Кримського півострова й Таманського острова була створена Таврійська область [48, 17–18], що складалася із 7 уїздів: Сімферопольського, Левкопольського, Євпаторійського, Перекопського, Дніпровського, Мелітопольського та Фанагорійського [49, 20]. У 1796 році Таврійська область приєднується до Новоросійської губернії.

Малоросійські губернії, що не зазнали суттєвих територіальних змін із 1782 року, за указом від 29.09.1791 року [50, 255–256] підлягали реформуванню. Передбачалося утворити кожну губернію у складі 10 округів. Від Чернігівської до Київської губернії було приєднано місто Гадяч із Зеньківською та частиною Лохвицької округи. Зеньків же перетворено на посад і приєднано до Гадяцької округи. Натомість, до Чернігівської від Новгородсько-Сіверської губернії було передано місто Конотоп з округою. Учинялися такі дії для вирівнювання кількості населення в розподілі за уїздами. Згодом у 1796 році відділені від Мінської, Волинської та Брацлавської губерній та приєднані до Київського і Чернігівського намісництв містечка Канів, Корсунь, Богуслав, Васильків, Димер, Речиця були призначені уїзними містами [51, 966–967].

30.11.1796 року три Малоросійські намісництва об'єднуються в одну губернію з центром у Чернігові. Колишній Полтавський полк, місто Кременчук колишнього Миргородського полку із містечками та поселеннями, а також інші уїзди, що були відділені до складу Новоросійської (Катеринославської) губернії, поверталися до складу Малоросії. Місто Київ з округою відділявся від Малоросії з метою формування в подальшому нової губернії із земель, які відходили від Польщі [52, 212–213].

Після приєднання від Польщі до Росії у 1793 році деяких західних українських земель, на основі Установ для управління губерній були утворені Ізяславська та Брацлавська губернії [53, 417–419], а вже у 1795 році із земель Брацлавської, Ізяславської губерній та Кам'янецької області створено Брацлавську, Волинську й Подільську губернії [54, 691–692].

Брацлавська губернія складалася з 13 округів: Брацлавського, Вінницького, Літинського, Хмільницького, Сквирського, Гайсинського, Тульчинського, Ямпільського, Могилівського, Махновського, Липовецького, П'ятигорського та Бершадського [55, 700–701]. Губернським містом визначено містечко Брацлав, однак адміністрація розміщувалась у Вінниці [56, 701]. Губернське правління відкрито у Вінниці 20.02.1796 року [57, 874], а вже 12.12.1796 року Брацлавську губернію ліквідують внаслідок нової адміністративно-територіальної реформи.

Волинська губернія складалася з 13 округів: Новоград-Волинського, Лабунського, Заславського, Острозького, Рівненського, Домбровицького, Овруцького, Радомишльського, Житомирського, Чуднівського, Луцького, Володимирського, Ковельського; а Подільська із 12 уїздів: Кам'янецького, Ушицького, Вербівецького, Зінківського, Груденського, Проскурівського, Летичівського, Старокостянтин-

нівського, Базилійського, Ямпільського, Кременецького та Дубенського [58, 727–728]. Губернським містом Волинської губернії визначено Новоград-Волинський, що мав бути облаштований за рахунок придбання додаткових приватновласницьких земель містечка Звягель, проте губернське правління на перехідний період розташовувалося в Житомирі [59, 234]. Волинське намісництво офіційно було відкрите в Житомирі 6.12.1796 році [60, 940], а в 1804 році Житомир офіційно став губернським містом [61, 403]. Центром Подільської губернії став Кам'янець-Подільський. Волинські міста Житомир, Овруч, Луцьк, Володимир, казенне містечко Ковель, а також подільські міста Летичів, Кременець, казенні старостинські містечки Проскурів, Ушицю та Вербівець перетворено на уїзні міста [62, 728].

27.01.1795 року з частини земель Брацлавської губернії, Херсонського, Єлисаветградського та Новомиргородського уїздів Катеринославського намісництва, а також із земель, отриманих від Туреччини, було створено Вознесенську губернію. Губернським центром у перспективі мало стати новозасноване місто Вознесенськ в околицях містечка Соколів, а тимчасово губернське правління влаштовувалося у Новому Миргороді. Намісництво розділялося на 12 уїздів з окружними містами у Вознесенську (із приписним містом Очаковом), Херсоні (приписні міста Миколаїв та Берислав), Єлисаветграді, Новомиргороді, Богополі, Тирасполі (приписні міста Одеса, Овідіополь, Дубосари, Григоріополь), Єленську (колишня Балта [63, 753]), Ольгополі (колишній Чичельник), Умані, Єкатеринополі (колишнє містечко Калниболото), Чигирині та Черкасах. Одночасно, з метою територіального та демографічного вирівнювання, від Київського намісництва до Катеринославського передавалися Хорольська та Миргородська округи, а до Чернігівського —

Гадяцький уїзд [64, 641–644]. Пріснувала Вознесенська губернія недовго — до 12.12.1796 року.

Кінець 1796 року ознаменувався проведенням чергової адміністративно-територіальної реформи. Указом від 12.12.1796 року було здійснено новий розподіл імперії. За результатами цього поділу українські землі увійшли до складу Слобідсько-Української (колишня Харківська), Новоросійської (колишня Катеринославська), Малоросійської, Волинської, Подільської та Київської губерній. При цьому, Слобідсько-Українську губернію відновлено в кордонах часів її заснування; Вознесенська губернія й Таврійська область ліквідовувалися, а їхні землі, крім повернутих Слобідсько-Українській губернії та Малоросії, передавалися до Новоросійської губернії. Волинська, Подільська та Київська губернії створювалися із повернутих від Польщі українських земель [65, 229–230].

01.05.1797 року Слобідсько-Український губернатор доніс у Москву про виконання Указу від 12.12.1796 року щодо Слобідсько-Української губернії у частині встановлення меж губернії та визначення місцевими центрами міст Харкова, Сум, Охтирки, Богодухова, Ізюма, Острогжська, Куп'янська, Богучар, а також слобод Змієва та Старобільська [66, 601–603]. У серпні того ж року від Воронежської до Слобідсько-Української губернії були приєднані місто Біловодськ із округою, великоросійські поселення Богучарського округу, що перебували в межах колишньої Слобідської України, та слобода Мостки [67, 702–706].

29.12.1797 року імператор конфірмавав доповідь Сенату щодо виконання інших положень указу від 12.12.1796 року. Відповідно до змісту доповіді, Новоросійську губернію із центром у Катеринославі [68, 852] було поділено на 12 уїздів; до Подільської та Київської губерній були передані колишні польські землі, що вважалися

належними до Вознесенської губернії; до Малоросії повернуто Хорольський, Миргородський, Градижський, Полтавський, частина Алексопольського й Костянтиноградського; до Слобідсько-Української губернії — частина Костянтиноградського та Слов'янського уїздів із містом Слов'янськом; інша частина Слов'янського, Донецького і Бахмутського уїздів передавалися Воронежській губернії. Уїздами Новоросійської губернії стали Катеринославський, Єлисаветградський, Ольвіопольський, Херсонський, Тираспольський, Перекопський, Сімферопольський, Павлоградський, Новомосковський, Бахмутський, Ростовський та Маріупольський (із центром у селі Токмаку [69, 532–534]).

Київська губернія з центром у Києві створювалася за рахунок земель Київського, Дмитрського, Васильківського, Корсунського, Богуславського та Канівського уїздів; із Брацлавської губернії перейшли Сквирський, Липовецький, П'ятигірський і Махновський уїзди; від Вознесенської — Черкаський, Чигиринський, Катеринопольський та Уманський; із Волинської переданий Радомишльський уїзд. За новим устроєм губернія складалася з 12 уїздів з центрами в Києві, Чигирині, Катеринополі, Черкаську, Умані, Липовці, П'ятигорі, Сквирі, Махновці, Радомишлі, Богуславі та Василькові.

Подільську губернію сформовано з Кам'янецького, Ушицького, Вербівського, Зінківського, Груденського, Проскурівського, Летичівського уїздів. Від Брацлавської губернії Подільська отримала Хмільницький, Літинський, Вінницький, Брацлавський, Гайсинський, Тульчинський, Бершадський, Могилівський уїзди; від Вознесенської — Ольгопільський, частину Єленського, Богопільського й Тираспольського уїздів.

Волинська губернія з центром у Житомирі охоплювала території колишніх, зразка 1795 року, уїздів,

окрім переданого Київській губернії Радомишльського уїзду, а також відібраних у Подільської губернії Дубенського, Кременецького, Ямпільського, Базалійського та Старокостянтинівського уїздів. Новими уїзними (повітовими) містами визначено: Новоград-Волинськ, Заславль, Острог, Рівне, Овруч, Житомир, Луцьк, Володимир, Ковель, Дубно, Кременець і Старокостянтинів. Решту уїздів приписано як заштатні до новоутворених.

Малоросійська губернія відтворена в складі 20 повітів із повітовими центрами у Полтаві, Зенькові, Кременчуці, Хоролі, Гадячі, Ромнах, Лубнах, Золотоноші, Переяславі, Пирятині, Прилуках, Козельці, Ніжині, Чернігові, Конотопі, Глухові, Свініці, Новгороді-Сіверському, Стародубі, Мглині. Заштатними містами стали Лохвиця, Глинськ, Березна, Борзна і Городня Чернігівської губернії, Короп, Кролевець, Новомісто, Сураж Новгородсько-Сіверської та Остер Київської губерній, Миргород, Градище і Алексополь колишньої Катеринославської губернії [70, 706–710].

Еклектичність змін зумовила ситуацію, коли в Київській губернії вже в 1798 році уїзний центр із Катеринополя переноситься до містечка Звенигородки [71, 26–27]; Васильківський повіт приєднується до Богуславського, Черкаський до Чигиринського, а Уманський до Звенигородського [72, 421–422]. У 1800 році з П'ятигор до Таращі було перенесено повітовий центр, а сам повіт перейменовано на Таращанський, до якого приєднано Липовецький повіт; Махновський повіт підпорядковано Сквирському, Богуславський — Васильківському, а Чигиринський — Черкаському [73, 396–399]. Подібна ситуація спостерігалася і в Подільській губернії: у 1798 році повітове правління було переведено із містечка Ямполь до містечка Цекиновки, проте назва повіту залишилася колишньою [74, 51]; у 1811 році повітове правління переводилося з Че-

чельника до поселення Рогузки-Чельницької, що перейменовувалася у Ольгополь [75, 1027]. У Новоросійській губернії місто Григоріополь кілька разів змінювало свою назву [76, 318; 35–36]. У Слобідсько-Українській губернії вже 1802 року було відібрано Острогожський, Богучарський й Старобільський уїзди, хоча й відновлені разом із уїздами 3 заштатні міста: Лебедин, Валки і Вовчанськ [77, 85]. Старобільський уїзд повернуто Слобідсько-Українській губернії у 1824 році [78, 7].

У межах досліджуваного періоду заключною хвилею територіальних реформ стали реформи 1802 року. Стосувалися вони Малоросійської та Новоросійської губерній. Ще в 1801 році з'явився указ, яким постановлено підпорядкувати військовим губернаторам деякі прикордонні, а також ті, що користуються особливими правами, губернії. Серед українських земель таким були: 1) Київська, військовому губернатору якої підпорядковувалася й Мінська губернія; 2) Подільська, військовий губернатор якої урядовав також у Волинській губернії; 3) 2 Малоросійські [79, 775–780]. Що це за 2 Малоросійські губернії в зазначеному указі не йшлося. Однак, як показало майбутнє, у 1802 році із Малоросійської губернії було створено Чернігівську та Полтавську губернії, кожну з 12 повітів. Чернігівська губернія створена у складі вже наявних Чернігівського, Козелецького, Ніжинського, Конотопського, Глухівського, Новгород-Сіверського, Сосницького, Стародубського, Мглинського та новоутворених Городницького, Новомістського [80, 772–773], Борзенського повітів; Полтавська — у складі Полтавського, Кременчуцького, Хорольського, Лубенського, Золотоношського, Гадяцького, Переяславського, Пирятинського, Прилуцького, Роменського та новоутворених Костянтиноградського та Миргородського (замість Зеньківського) повітів [81, 59–60]. У бе-

резні 1803 року вийшов новий указ [82, 509–510], яким визначено створити в Чернігівській губернії додатково ще 3 повіти: Остерський, Кролевецький і Суражський; у Полтавській — додаткові повіти з центрами в Зенькові, Лохвиці та містечку Кобиляках. Визначено також адміністративний кордон між Полтавською та Катеринославською губерніями по річці Орелі «з метою відновлення давніх меж Малоросії».

У 1802 році Новоросійська губернія розділяється на 3 нових: Миколаївську, Катеринославську й Таврійську. Миколаївська губернія із центром у Миколаєві, а з 1803 році — у Херсоні [83, 603] (правління відкрито 20.05.1803 року [84, 875–876]), містила Херсонський, Ольвіопольський, Єлисаветградський та Тираспольський уїзди; право подальшого розподілу округів на основі місцевих потреб делегувалося губернатору з наступним затвердженням Сенатом. Катеринославська Губернія із центром у Катеринославі складалася із 6 уїздів: Катеринославського (колишнього Новоросійського), Новомосковського, Павлоградського, Бахмутського, Маріупольського та Ростовського. До Таврійської губернії, з центром у Сімферополі (правління відкрито 30.06.1803 року) та кордонами у межах колишньої Таврійської області, відходили Сімферопольський (Акмечетський), Перекопський (із відділенням до нього частини Маріупольського уїзду за кордонами колишньої Таврійської області), Фанагорійський (який перейменовувався в Тмутараканський), із зарахуванням земель війська Чорноморського, Феодосійський (Кефійський), Євпаторійський (Козловський), Дніпровський та Мелітопольський уїзди [85, 288–291].

Здійснений аналіз дає підстави для таких висновків. Ілюзорні «чистоаркушні» пропозиції створення абсолютно нового, не заснованого на генетичних історичних зв'язках, адміністра-

тивно-територіального устрою України не повинні мати практичних перспектив. При вибудовуванні нової системи територіального устрою слід обов'язково зважати на українські державницькі традиції просторової організації, близькі та віддалені історико-юридичні моделі територіального врядування. Значний реформаційний потенціал вбачається в якісно

оновленому, переосмисленому, проте історично зумовленому розумінні пріоритетів територіальних перетворень на основі принципу континуальності територіального розвитку. Тим паче, що історичного досвіду в Україні більш ніж достатньо. ♦

Список використаних джерел

1. Горобець В. Полково-сотенний устрій Гетьманату // *Історія українського козацтва : нариси : у 2 т. ; редкол.: В.А. Смолій (відп. ред.) та ін. — К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2006. — Т. 1. — С. 314–324.*
2. Яворницький Д.І. *Історія запорозьких козаків : у 3 т. — Т. 1 / Редкол.: П.С. Сохань (відп.ред.) та ін. — К. : Наукова думка, 1990. — 592 с.*
3. Указъ «Объ учрежденіи губерній и о росписаніи къ нимъ городовъ» № 2218 // *Полное собраніе законовъ Россійской имперіи, съ 1649 года (ПСЗРИ). — Т. IV. 1700–1712. — Санктпетербургъ: Типографія II Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830. — 888 с.*
4. Богословський М. *Областная реформа Петра Великого. Провинція 1719–27 гг. — М. : Университетская типографія, 1902. — 585 с.*
5. Указъ «Объ устройстве Губерній и об определеніи въ оныя Правителей» № 3380 // *ПСЗРИ. — Т. V. — 1713–1719. — 781 с.*
6. Мрочекъ-Дроздовскій П. *Областное управленіе Россіи XVIII века до учрежденія о губерніяхъ. Историко-юридическое изслѣдованіе. Часть I. Областное управленіе эпохи перваго учрежденія губерній (1708–1719 г.). — М. : Университетская типографія (Катковъ), 1876. — 353 с.*
7. Указъ «О составленіи купцамъ, как и въ другихъ Государствахъ, торговыхъ компаній, о росписаніи городовъ по торговымъ деламъ на провинціи, съ подчиненіемъ малыхъ городовъ главному Провинціальному городу и о причисленіи къ слободамъ разночинцевъ, имеющихъ промыслы» № 1706 // *ПСЗРИ. — Т. III. — 1689–1699. — 691 с.*
8. Мартенс Ф. *Лекціи по государственному праву. — Санктпетербургъ : Типографія С.-Петербургской одиночной тюрьмы, 1892. — 295 с.*
9. Готьє Ю. *Історія областного управленія въ Россіи отъ Петра I до Екатерины II. — Томъ I. — М. : Типографія Г. Лисснера и Д. Собко, 1913. — 480 с.*
10. Указъ «О объявленіи Малороссіянамъ что въ Малороссійскіе полки назначаются Полковники изъ Русскихъ» № 4173 // *ПСЗРИ. — Т. VII. — 1723–1727. — 933 с.*
11. Указъ «О причисленіи новопоселенныхъ Заднепровскихъ местъ Россійскаго владенія къ Миргородскому полку; объ устроеніи тамъ крепостей, и о запрещеніи допускать откупщиковъ въ слободы, принадлежащія Миргородскому и Полтавскому полкамъ» № 8813 // *ПСЗРИ. Том XI. 1740–1743. — 991 с.*
12. Указъ «О продленіи поселенія Сербовъ, въ отведенныхъ имъ Заднепровскихъ местахъ; о высылке поселившихся тамъ сходцевъ изъ Малороссіи на прежнія жилища; о вспоможеніи и покровительствѣ, каковыя должны оказывать начальства поселеннымъ Сербамъ; и объ отводе земель для вновь выходящихъ сей же націи людей между природными Россійскими подданными» № 10.049 // *ПСЗРИ. — Т. XIII. — 1749–1753. — 959 с.*

13. Указъ «Объ учрежденіи въ Малороссіи, вместо Гетманскаго Правленія, Малороссійской Коллегіи» № 12.277 // ПСЗРИ. — Том XVI. — С 28 Іюня 1762 по 1765. — 1121 с.
14. Височайше утвержденный докладъ «О именованіи Новосербскаго селенія Новороссійскою Губернією; о поселеніи въ оной полковъ, двухъ Гусарскихъ и Пикинернаго, о плане раздачи земель къ ихъ заселенію» № 12.099 // ПСЗРИ. — Том XVI. — С 28 Іюня 1762 по 1765. — 1121 с.
15. Височайше утвержденный докладъ «Объ Украинской линіи Славяно-Сербіи; о состоящемъ за той линією поселеніи и о подчиненіи онаго къ Новороссійской Губерніи подъ единое право» № 12.180 // ПСЗРИ. — Том XVI. — С 28 Іюня 1762 по 1765. — 1121 с.
16. Указъ «О называніи Славено-Сербіи Провинцією Екатерининскою; о подчиненіи оной Новороссійской Губерніи и о принятіи желающихъ тамъ селиться Малороссіянъ» № 12.211 // ПСЗРИ. — Том XVI. — С 28 Іюня 1762 по 1765. — 1121 с.
17. Височайше утвержденное прошеніе Малороссійскихъ сотенныхъ Старшинъ местечекъ Кременчуга и Власовки «О присоединеніи ихъ местечекъ съ жителями, землями и угодьями къ ведомству Новороссійской Губерніи» № 12.236 // ПСЗРИ. — Том XVI. — С 28 Іюня 1762 по 1765. — 1121 с.
18. Указъ «О возвращеніи въ ведомство Малороссіи местечекъ, вошедшихъ по новому образованію въ составъ Новороссійской Губерніи» № 12.339 // ПСЗРИ. — Т. XVII. — 1765–1766. — 1136 с.
19. Указъ «О состояніи Бахмутскому уезду и Бахмутской крепости Коменданту съ гарнизономъ въ ведомстве Новороссійской Губерніи» № 12.376 // ПСЗРИ. — Т. XVII. — 1765–1766. — 1136 с.
20. Указъ «О состояніи Бахмутскому уезду и Бахмутской крепости Коменданту съ гарнизономъ въ ведомстве Новороссійской Губерніи» № 12.376 // ПСЗРИ. — Т. XVII. — 1765–1766. — 1136 с.
21. Височайше утвержденный докладъ «Объ учрежденіи, для вновь присоединенныхъ къ Новороссійской Губерніи Провинцій, четырехъ Канцелярій, и о построеніи моста у Кременчуга чрезъ реку Днепръ» № 12.367 // ПСЗРИ. — Т. XVII. — 1765–1766. — 1136 с.
22. Височайше утвержденный докладъ от 16 декабря «Объ учрежденіи изъ всехъ Слободскихъ полковъ особою Губерніи и о сборе податей на содержаніе и учрежденіе Слободскихъ легкихъ войскъ» № 12.293 // ПСЗРИ. — Т. XVI.
23. Манифестъ «Объ учрежденіи въ Слободскихъ полкахъ приличнаго гражданскаго устройства, и о местопребываніи Канцелярій Губернской и Провинціальной» № 12.440 // ПСЗРИ. — Т. XVII.
24. Манифестъ «О имени осторожности отъ зловредныхъ людей, ищущихъ нарушить благоденствіе, тишину и спокойствіе» № 13.039 // ПСЗРИ. — Т. XVIII. — 1767–1769. — 1040 с.
25. Указъ «Объ учрежденіи Харьковской Губерніи и о составленіи оной изъ 15 уездовъ» № 15.004 // ПСЗРИ. — Т. XX. — Съ 1775 по 1780. — 1043 с.
26. Височайше утвержденный докладъ «Объ утвержденіи гербовъ городамъ Харьковскаго Наместничества» № 15.238 // ПСЗРИ. — Т. XXI. — Съ 1781 по 1783. — 1084 с.
27. Указъ «Объ открытіи Губернскихъ Присутственныхъ местъ въ Харьковѣ» № 15.097 // ПСЗРИ. — Т. XX.
28. Манифестъ «Объ уничтоженіи Запорожской сечи, и о причисленіи оной къ Новороссійской Губерніи» № 13.354 // ПСЗРИ. — Т. XX.
29. Указъ «Объ учрежденіи Азовской Губерніи, съ разделеніемъ оной на две Провинціи Азовскую и Бахмутскую» № 14.252 // ПСЗРИ. — Т. XX.
30. Указъ «О присоединеніи Екатерининской Провинціи къ Азовской Губерніи» № 14.658 // ПСЗРИ. — Т. XX.

31. Указъ «О переводе изъ Белевской крепости Губернскаго Правленія въ городъ Екатеринославль» № 14.777 // ПСЗРИ. — Т. XX.
32. Лохвицкий А. Губернія. Ея земскія и правительственныя учрежденія. Часть 1. — С.Петербургъ: Типографія Ивана Бочкарева, 1864. — 265 с.
33. «Учрежденія для управленія Губерній Врероссійскія Имперіи» № 14.392 // ПСЗРИ. — Т. XX.
34. Указъ «О положеніи границъ между Наместничествами и между уездами каждаго Наместничества» № 15.160 // ПСЗРИ. — Т. XXI.
35. Київ приєднано до складу Малоросії ще 20 жовтня 1775 року: Указъ «О Присоединеніи города Кіева къ Молоросіи» № 14.381 // ПСЗРИ. — Т. XX.
36. Указъ «Объ учрежденіи Новгородскаго-Северскаго Наместничества» № 15.227, «Объ учрежденіи Кіевскаго Наместничества» № 15.228, «Объ учрежденіи Черниговскаго Наместничества» № 15.229 // ПСЗРИ. — Т. XXI.
37. Указъ «Объ открытіи Казанской Губерніи и Кіевскаго Наместничества» № 15.335, «Объ открытіи Черниговскаго и Новгородско-Северскаго Наместническихъ Правленій, и учрежденнаго въ Тверскомъ Наместничестве города Корчевы» № 15.378 // ПСЗРИ. — Т. XXI.
38. Височайше утвержденный докладъ «О гербахъ городовъ Кіевскаго Наместничества» № 15.422, «О гербахъ городовъ Черниговскаго Наместничества» № 15.423, «О гербахъ городовъ Новгородскаго-Северскаго Наместничества» № 15.424 // ПСЗРИ. — Т. XXI.
39. Указъ «О составленіи Екатеринославскаго Наместничества изъ Губерній Азовской и Новороссійской» № 15.696 // ПСЗРИ. — Т. XXI.
40. Указъ «О распоряженіяхъ по устройству Екатеринославской Губерніи» № 15.908 // ПСЗРИ. — Т. XXII. — Съ 1784 по 1788. — 1174 с.
41. Указъ «Объ учрежденіи Губернскаго города въ Екатеринославскомъ Наместничестве, подъ названіемъ Екатеринославля, и о составленіи сего Наместничества изъ 15 уездовъ» № 15.910 // ПСЗРИ. — Т. XXII. — Съ 1784 по 1788. — 1174 с.
42. Указъ «О переводе Присутственныхъ местъ изъ Ольвіополя въ Новый-Миргородъ» № 16.054 // ПСЗРИ. — Т. XXII. — Съ 1784 по 1788. — 1174 с.
43. Указъ «О переводе уездныхъ Присутственныхъ местъ изъ города Кременчуга въ городъ Градище, а Губернскаго Правленія и Палатъ въ Губернской городъ Екатеринославль» № 16.774 // ПСЗРИ. — Т. XXIII. — Съ. 1789 по 6 Ноября 1796. — 794 с.
44. Указъ «О присоединеніи къ Екатеринославской Губерніи земель; новопрібретенныхъ отъ Порты Оттоманской, между рекъ Буга и Днестра лежащихъ» № 17.017 // ПСЗРИ. — Т. XXIII. — Съ. 1789 по 6 Ноября 1796. — 794 с.
45. Указъ «О переводе Екатеринославскаго Наместничества городовъ Новомосковска и Алексополя въ назначенныя места» № 17.255 // Там же.
46. Указъ «О переводе учрежденнаго въ Екатеринославской Губерніи города Александріи въ местечко Крыловъ и о наименованіи онаго городомъ Александрією» № 17.361 // ПСЗРИ. — Т. XXIII. — Съ. 1789 по 6 Ноября 1796. — 794 с.
47. Указъ «О присоединеніи местечка Крюкова къ городу Кременчугу, съ подчиненіемъ тамошнему Магистрату и объ упраздненіи Крюковской Ратуши» № 17.504 // ПСЗРИ. — Т. XXIII. — Съ. 1789 по 6 Ноября 1796. — 794 с.
48. Указъ «Объ учрежденіи Таврической Области» № 15.920 // ПСЗРИ. — Т. XXII.
49. Указъ «Объ составленіи Таврической Области изъ 7 уездовъ, и объ открытіи Присутственныхъ местъ въ оныхъ городахъ» № 15.924 // ПСЗРИ. — Т. XXII.
50. Указъ «О состояніи тремъ Малороссійскимъ Губерніям, каждой изъ десяти округовъ» № 16.987 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
51. Указъ «Объ учрежденіи въ Кіевскомъ и Черниговскомъ Наместничествахъ уездныхъ городовъ изъ местечекъ и объ открытіи тамъ Присутствен-

- ныхъ местъ; объ образе удовлетворенія владельцевъ, коимъ местечки сіи принадлежали; и о наполненіи ихъ потребными чиновниками» № 17.526 // ПСЗРИ. — Т. XXII.
52. Указъ «О возстановленіи въ Малороссіи правленія и судопроизводства сообразно тамошнимъ правамъ и прежнимъ обрядамъ» № 17.594 // ПСЗРИ. — Т. XXIV. — Съ 6 Ноября 1796 по 1798. — 872 с.
53. Указъ «О присоединеніи къ Россіи отъ Польши некоторыхъ Областей, и объ учрежденіи изъ оныхъ Губерній: Минской, Изяславской и Брацлавской» № 17.112 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
54. Указъ «О принятіи присяги отъ жителей вновь присоединенныхъ к Россіи отъ Польши, при последнемъ ея разделеніи, областей; объ устройстве оныхъ на основаніи Учрежденія о Губерніяхъ и объ устанвленіи Таможенъ, также пограничной цепи и стражи на новой границе» № 17.323 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
55. Указъ «О составленіи Брацлавскаго Наместничества изъ 13 округовъ» № 17.334 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
56. Указъ «О устроеніи городовъ въ Брацлавской Губерніи и о назначеніи суммы на Губернскіе расходы» № 17.336 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
57. Указъ «Объ открытіи Присутственныхъ местъ въ Брацлавскомъ Наместничестве по Учрежденію о Губерніяхъ» № 17.448 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
58. Указъ «О учрежденіи Волынской и Подольской Губерній первой изъ 13, а последней изъ 12 уездовъ» № 17.352 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
59. Батюшковъ П. Волынь. Историческія судьбы юго-западного края. — С.-Петербургъ: Типографія Товарищества «Общественная Польза», 1888.
60. Указъ «Объ открытіи Волынскаго Наместничества въ городе Житомире» № 17.512 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
61. Указъ «Объ оставленіи города Житомира Губернскимъ городомъ Волынской Губерніи» № 21.364 // ПСЗРИ. — Т. XXVIII. — 1804-1805. — 1352 с.
62. Указъ «О разныхъ распоряженіяхъ касательно устройства Волынской и Подольской Губерній» № 17.354 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
63. У 1797 р. Еленськ, після приєднання до нього слободи Балти, перейменують у місто Балту: Указъ «О присоединеніи слободы Балта къ городу Еленску, съ переименованіемъ онаго Балтою» № 18.164 // ПСЗРИ. — Т. XXIV.
64. Указъ «Объ учрежденіи Вознесенской Губерніи изъ части, отходящей отъ Брацлавской Губернии изъ земли, отъ Порты приобретенной, и изъ трехъ уездовъ Екатеринославскаго Наместничества: Херсонскаго, Елисаветградскаго и Новомиргородскаго» № 17.300 // ПСЗРИ. — Т. XXIII.
65. Указъ «О новомъ разделеніи Государства на Губерніи» № 17.634 // ПСЗРИ. — Т. XXIV.
66. Височайше утвержденный докладъ «О назначеніи границъ Слободско-Украинской Губерніи и объ учрежденіи слободъ Зміева и Старобельска» № 17.948 // ПСЗРИ. — Т. XXIV.
67. Височайше утвержденный докладъ «Объ устроеніи Воронежской Губерніи и объ отчисленіи къ оной селеній» № 18.116 // Там же.
68. 22 грудня 1797 р. Катеринослав було перейменовано у Новоросійськ: Указъ «О именованіи Губернскаго города Новоросійской Губерніи Новоросійскомъ» № 18.288 // ПСЗРИ. — Т. XXIV.
69. Центр Маріупольського уїзду у 1801 р. був перенесений до села Оріхове, яке перейменовувалося у місто: Височайше утвержденный докладъ «О переименованіи Новоросійской Губерніи казеннаго селенія Орехова городомъ и о переведеніи въ оное изъ селенія Токмака Присутственныхъ местъ Маріупольскаго уезда» № 19.757 // ПСЗРИ. — Т. XXVI. — 1800-1801. — 882 с.
70. Височайше утвержденный докладъ «О назначеніи границъ Губерніямъ: Новоросійской, Кіевской, Минской, Волынской, Подольской и Малоросійской, и о разделеніи ихъ на уезды» № 18.117 // ПСЗРИ. — Т. XXIV.

71. Височайше утвержденный докладъ «Объ учрежденіи местечка Звенигородка въ Кіевской Губерніи уезднымъ городомъ, вместо Екатеринополя» № 18.317 // ПСЗРИ. — Т. XXV. — 1798-1799. — 935 с.
72. Указъ «О упраздненіи Поветовыхъ и Подкоморскихъ Судовъ Кіевской Губерніи, Васильковского, Черкаскаго и Уманскаго поветовъ; и о причисленіи оныхъ къ Богоуславскому, Чигринскому и Звенигородскому поветамъ» № 18.708 // ПСЗРИ. — Т. XXV. — 1798-1799. — 935 с.
73. Височайше конфирмованный докладъ «О переименованіи городомъ местечка Таращу на место бывшаго города Пятигоръ и о переведеніи туда Присутственныхъ местъ» № 19.661 // ПСЗРИ. — Т. XXVI.
74. Указъ «О переводе Ямпольскихъ Поветовыхъ Судовъ въ местечко Цекиновку» № 18.349 // ПСЗРИ. — Т. XXV.
75. Указъ «О переводе изъ местечка Чечельникъ Присутственныхъ местъ въ казенное селеніе Рогузку-Чечельницкую, съ переименованіемъ онаго Ольгополемъ» № 24.918 // ПСЗРИ. — Т. XXXI. — 1810-1811. — 954 с.
76. Указъ «Объ именованіи Новороссійской Губерніи города Григоріополя, городомъ Чернымъ» № 19.570 // ПСЗРИ. — Т. XXVI. — 1800-1801; Указъ «О переименованіи города Чернаго Григоріополемъ; о дозволеніи жителямъ онаго на собственномъ ихъ иждивеніи переселиться, куда они заблагоразсудятъ, а остающимся принимать въ свое сообщество выходящихъ из-за границы» № 20.133 // ПСЗРИ. — Т. XXVII. — 1802-1803.
77. Указъ «Объ отчисленіи отъ Слободско-Украинской Губерніи въ Воронежскую трехъ уездовъ и о возстановленіи въ Слободско-Украинской Губерніи трехъ заштатныхъ городовъ» № 20.205 // ПСЗРИ. — Т. XXVII. — 1802-1803. — 1197 с.
78. Указъ «О присоединеніи Старобельскаго уезда, Воронежской Губерніи, къ Слободско-Украинской Губерніи» № 29.729 // ПСЗРИ. — Т. XXXIX. — 1824. — 694 с.
79. Указъ «О возстановленіи пяти Губерній и о подчиненіи пограничныхъ Губерній Военнымъ Губернаторамъ» № 20.004, «Объ определеніи Губернаторовъ и о выборе для сего кандидатовъ в некоторыхъ Губерніяхъ» № 20.005 // ПСЗРИ. — Т. XXVI.
80. У 1809 р. повітовий центр перенесено до слободи Зибкої, яку перейменовано в місто Ново-Зибку; Нове Місто стало заштатним містом: Указъ «Объ уничтоженіи въ Черниговской Губерніи Поветоваго города, Новое Место называемаго; объ учрежденіи таковаго въ слободе Зибкой съ наименованіемъ онаго Новозыбкой; объ обращеніи на устроеніе сего города откупной суммы за продажу вина по слободе Зибкой; объ учрежденіи въ немъ вместо Ратуши, Магистрата и о запрещеніи Евреямъ селиться и приписываться въ ономъ» № 23.460 // ПСЗРИ. — Т. XXX. — 1808-1809. — 1416 с.
81. Указъ «Объ учрежденіи Губерній Малороссійскихъ: Черниговской и Полтавской и Белорусскихъ: Могилевской и Витебской» № 20.162 // ПСЗРИ. — Т. XXVII.
82. Указъ «О новомъ разделеніи Малороссійской Губерніи на Поветы» № 20.684 // ПСЗРИ. — Т. XXVII.
83. Указъ «О переводе Губернскаго управленія изъ Николаева въ Херсонъ и о переименованіи Николаевской Губерніи Херсонскою» № 20.760 // ПСЗРИ. — Т. XXVII.
84. Указъ «Объ открытіи Херсонской и Таврической Губерній» № 20.923 // ПСЗРИ. — Т. XXVII.
85. Указъ «О разделеніи Новороссійской Губерніи на три Губерніи: на Николаевскую, Екатеринославскую и Таврическую, и обустройстве тамъ Судебныхъ местъ» № 20.449 // ПСЗРИ. — Т. XXVII.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ВІД 40-Х ДО 80-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Олександр Биков,

старший науковий співробітник, учений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України, кандидат юридичних наук

Уже декілька десятиліть юридична наука називає свободу віросповідання як проблему, що має постійну актуальність, вважаючи її, з одного боку, одним з найважливіших надбань людства, а з іншого — мінливим явищем, адже вона є гарантією свободи людини від будь-якої форми пригноблення. На практиці реалізація права на свободу віросповідання залежить від законодавчого забезпечення, відповідного сучасному стану суспільних відносин. Це підтверджує аналіз історичного минулого України, що відображає зв'язок між відставанням процесу нормотворчості від вимог практичної реалізації свободи віросповідання та виникненням у зв'язку з цим багатьох проблем, які не отримують належного вирішення. Починаючи ще з 40-х років ХХ століття, право на свободу віросповідання розвивається досить нестабільно, має варіативний характер, що й зумовлює актуальність дослідження цієї статті.

Історичні аспекти правового регулювання свободи віросповідання знайшли своє відображення у великій кількості монографічних й дисертаційних досліджень, наукових статтях та конференціях. Зокрема, цій проблематиці присвячено праці В. Журавського, Ю. Шемшученка, І. Кресіної, С. Алексеєва, В. Копейчикова, П. Рабіновича, Ю. Цветковой, О. Лисенка, А. Колодного, Л. Ярмол, В. Гордієнка, В. Сорокуна та ін. Серед пріоритетної проблематики згаданих авторів чільне місце по-

сідають офіційна політика радянсько-партійної влади щодо Православної Церкви та інших конфесій, її еволюція у залежності від змін воєнно-політичної ситуації, політика гітлерівського режиму щодо церкви, внутрішньоцерковні процеси.

Метою цієї статті є відображення особливостей правового регулювання свободи віросповідання, починаючи з моменту окупаційного режиму українських земель і закінчуючи здобуттям незалежності нашої держави.

Одразу ж слід зауважити, що достатньо вагоме значення для реалізації права на свободу віросповідання має період німецького окупаційного режиму, котрий умовно можна поділити на 3 етапи: 1) початок окупації — з червня 1942 року — лояльна політика окупантів в сфері релігійної сфери; 2) червень-грудень 1942 року — стрімке втручання німецького уряду в діяльність церкви з метою максимального використання її потенціалу у боротьбі з «невірними»; 3) 1943 рік — визволення українських земель — повне підпорядкування церкви німецьким окупантам.

Переходячи безпосередньо до розгляду питання правового регулювання свободи віросповідання в окреслений період, необхідно зазначити, що окупанти цілеспрямовано впливали на розвиток конфесійної ситуації в Україні для досягнення своїх воєнно-політичних цілей, керуючись принципом «поділяй і володарюй». Фа-

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

шистське ставлення до релігії спочатку окупації характеризувалося плюралістичною «свободою для всіх віросповідань». Однак нацисти цинічно намагалися використовувати релігійну свідомість для поневолення українського народу. Релігійна політика фашистів в окупованих областях СРСР визначалась загальним ставленням до слов'янських народів як «неповноцінних».

Так, окупаційну німецьку політику щодо церков і релігійних груп було окреслено спеціальною директивою бригаденфюрера СС і генерал-майора поліції Д. Томаса, надісланою 11.02.1942 року всім частинам СС і поліційним командам в окупованій Україні. Основні її положення такі: а) всім течіям і громадам православної церкви дозволяється релігійна діяльність; б) всіма способами перешкоджати становленню Всеукраїнської автокефальної церкви під проводом митрополита, оскільки автокефалія за своєю суттю завжди пов'язана із самостійним державництвом; в) зволікати з відкриттям нових духовних семінарій та інших богословських навчальних закладів; г) уніатську церкву вважати чинником ватиканської політики, адже саме через Східну Галичину та Західну Волинь Ватикан намагається прокласти канал проникнення на Схід; д) до різних сект ставлення має бути загалом толерантним, оскільки вони, якщо не є прикриттям для агентури НКВС, не становлять жодної політичної небезпеки; е) у політичних та інформаційних звітах приділяти увагу релігійним течіям і групам [1, 532].

Політика німецької влади на українській території в релігійній і церковній сферах різко відрізнялася від політики попередніх режимів. Було проголошено свободу віросповідання та релігійного життя. Уже в «Прокламації до населення Галичини», виданій з приводу приєднання до Генеральної Губернії, Франк проголосив свободу релігійних відправ, а згодом —

у жовтні 1941 року заявив, що українське населення краю матиме можливість для розвитку релігійного життя.

Проголошуючи загалом толерантне ставлення до релігії, окупаційна влада негативно ставилася до участі церкви та її ієрархів в національному житті. Особливо виразно це проявилось після придушення нацистським режимом спроб відродження української державності. Німецька влада через посередництво військових зробила спробу примусити митрополита А. Шептицького відкликати свого пастирського листа, виданого з приводу Акта відновлення Української Держави. Як наслідок — відділ науки та навчання з 06.01.1942 року дозволив священикам викладати релігію в школах. З цією метою шкільна влада дистрикту зобов'язала митрополиту ординацію подати списки священиків для виконання цього розпорядження. У відповідь — церковна адміністрація дала певні доручення деканам [2].

Однак уже на початку 1943 року виникла загроза припинення викладання релігії в початкових і фахових школах. Формально причиною припинення викладання релігії були урядові звіти про неналежне використання деякими священиками годин, відведених на вивчення релігії.

Непросто складалися відносини між німецькою владою та церквою в питаннях церковної обрядовості. Зокрема, начальник Української поліції Пітулай виступив із застереженням стосовно шлюбів українських поліцаїв. Він зауважив, що греко-католицькі священики видають свідоцтва про одруження членам Української поліції, тоді, як згідно з чинним в дистрикті Галичина австрійським цивільним законодавством про організацію державної поліції, вони можуть взяти шлюб лише з дозволу керівництва [3, 132]. За шлюби, укладені без такого дозволу, подружні пари, а також священики, що їх уклали, мали притягатися до адміністративної відповідальності. Полі-

цаї негайно мусили звільнитися зі служби. За непослух призначалися також примусові роботи.

У період окупаційного режиму було прийнято низку важливих документів, що стосувалися релігійної свободи, серед яких варто згадати: 1) Ранню церковну директиву щодо церков і релігійних груп; 2) Акт поєднання автокефальної та автономної церков; 3) Меморандум єпископів Автономної православної церкви; 4) Меморандум про переслідування православного духовенства на Холмщині та Підляшші тощо.

Оцінюючи німецьку політику в релігійному питанні, слід зауважити, що вона спрямована на розкол української релігійної свідомості. Проголошуючи свободу релігійних переконань і заявляючи, що виключно справа населення творити форми церковно-релігійного життя, влада намагалася поставити процеси, що відбувалися в релігійному житті, під свій контроль і керувати ними. Як тільки після відступу більшовиків церковне життя в Україні почало відроджуватися, німці без будь-яких причин розпустили церковні ради, що почали виникати з метою церковного відродження. Підставою до закриття церковних рад було те, що німецька влада боялася будь-яких форм українського організованого життя.

Новий період розвитку правового регулювання свободи віросповідання розпочався на межі 50–60-х років ХХ ст., одночасно з наступом радянської влади на релігію та церкву, зокрема на право громадян на свободу віросповідання. Так, розгортання нової хвилі антицерковної кампанії розпочалося із заходів другої половини 1958 року. Негативно вплинули на реалізацію права на свободу віросповідання лютнева Постанова від 1959 року «Про припинення культової діяльності поза межами храмів» та постанова, прийнята Президією ЦК КПРС в листопаді того ж року «Про заходи щодо припинення паломництва до так званих святих місць»,

значно звужували сферу діяльності церкви та громадян [4, 170–172].

Наступним кроком боротьби держави з релігією стало формування законодавчої бази для гонінь на церкву. Згідно з Постановою «Про посилення контролю за виконанням законодавства про культу» від 1961 року, скорочується кількість монастирів і церковних громад, послаблюється матеріальна база церков. Така ситуація була типовою для всієї країни. У 60-ті роки ХХ століття відбуваються значні зміни в розробці ідеології церкви. У працях богословів обґрунтовуються перспективні напрями розвитку церкви. Однак, у 70–80-ті роки спостерігається пом'якшення репресивної політики радянської влади щодо церкви. У цей період відбувається процес «одержавлення» церкви, встановлення в ній порядків, дуже близьких до суспільних — до тоталітаризму [5]. З метою посилення контролю за церковно-релігійним життям протягом березня-грудня 1961 року влада здійснила одночасний облік релігійних громад, молитовних споруд і церковного майна, для чого у кожному райвиконкомі (міськвиконкомі) заводилася справа з даними про релігійні громади [6, 96].

У напрямі антирелігійної боротьби влада широко використовувала Кримінальний кодекс УРСР, Закон Української РСР «Про освіту», Кодекс про шлюб і сім'ю. Зокрема, у ст. 4 Закону Української РСР «Про народну освіту» від 28.06.1974 року «Основні принципи народної освіти в Українській РСР» наголошувалося на необхідності зв'язку навчання та виховання підростаючого покоління з практикою комуністичного будівництва, а п. 12 цієї статті чітко вказував, що радянський характер освіти виключає вплив релігії [7, 71].

У 80-х роках минулого століття увага радянських учених, переважно, спрямовувалася на дослідження філософських і юридичних аспектів свободи віросповідання, її гарантування,

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

аналіз радянського законодавства про свободу совісті, закріплюваних ним принципів відносин держави та релігійних об'єднань. У деяких працях учених вказаного періоду вивчалася й юридична регламентація взаємозв'язків держави й об'єднань вірян, її роль у реалізації цими групами свободи віросповідання. Так, В. Ключков вказував, що гарантоване Конституцією СРСР відправлення релігійних культів можливе, що є юридичні норми, які надають необхідні права релігійним об'єднанням і вірянам та покладають на них певні обов'язки [8, 20].

До нормативної основи законодавчого регулювання релігійно-церковного життя в Україні радянського періоду належали також прийняті 26.03.1966 року Президією Верховної Ради Української РСР Указ «Про адміністративну відповідальність за порушення законодавства про релігійні культи» і Постанова «Про застосування ст. 138 Кримінального кодексу Української РСР». Указ передбачав адміністративну відповідальність керівників незареєстрованих релігійних організацій, а також відповідальність за проведення несанкціонованих релігійних обрядів та церемоній, за створення позакультових структур, груп тощо [9, 233]. У Постанові йшлося, що порушення законодавства щодо відокремлення церкви від держави і школи від церкви підлягають кримінальній відповідальності [10]. Практичного застосування щодо посадових осіб ці норми не мали, а з юридичного погляду були далекими від демократичних принципів свободи віросповідання. Та вони широко застосовувалися до вірян і священнослужителів.

Владою також були здійснені кроки для посилення контролю над релігійними об'єднаннями. Постанова Ради Міністрів СРСР, прийнята 01.04.1969 року, наголошувала на упорядкуванні справ реєстрації релігійних організацій, вжитті заходів щодо тих, які ухиляються від цього акта й поживавлення

роботи комісій і груп, які контролювали дотримання законодавства про релігійні об'єднання. Контроль за релігійними організаціями був дієвою формою радянської політики в релігійній сфері. Значна увага в боротьбі з релігією також надавалась атеїстичному вихованню. Так, 16.07.1971 року була прийнята Постанова ЦК КПРС «Про посилення атеїстичного виховання населення», в якій зазначалося, що в низці регіонів партійні органи й ідеологічні установи зменшили увагу до атеїстичного виховання населення, нерідко допускають примиренське ставлення до поширення релігійних поглядів. Відповідно, ставилися завдання активізувати атеїстичну пропаганду та виховання [11, 295–296].

01.11.1976 року було прийняте Положення про релігійні об'єднання в Українській РСР [12], яке зі змінами, внесеними Верховною Радою Української РСР у вересні 1990 року, діяло до прийняття Закону УРСР «Про свободу совісті та релігійні організації». Ним розширювалися повноваження Ради у справах релігій при Раді Міністрів Української РСР, яка перебрала від місцевих органів влади вирішення питань реєстрації релігійних об'єднань, користування культовими приміщеннями, контролю за дотриманням законодавства щодо релігійних культів тощо. У 1978 році Верховна Рада Української РСР прийняла нову Конституцію [13]. Від попередніх ця Конституція відрізнялася тим, що не просто проголошувала свободу віросповідання, а й гарантувала свободу совісті, спричинивши цим досить жваву дискусію в суспільстві та сподівання вірян і духовенства на можливу демократизацію державної політики щодо релігії та церкви. Однак до другої половини 80-х років XX століття, коли із зародженням руху за демократизацію суспільного життя активізувалися процеси національно-культурного відродження, ця політика залишалася незмінною.

Проблеми законодавчого врегулювання права на свободу віросповідання в Україні з особливою гостротою постали у другій половині 80-х років минулого століття. Перші кроки до демократизації суспільства спричинили нечувану активізацію громадської діяльності вірян і духовенства, яка в Україні набрала форм руху за реєстрацію нових громад провідної тоді РПЦ, релігійних організацій протестантської віросповідної орієнтації, вимог реабілітації незалежних від московського патріархату УГКЦ та УАПЦ.

Отож, упродовж 80-х років XX століття органи влади, а передусім, апарат уповноваженого Ради у справах

релігій, користувалися у вирішенні цілого комплексу питань державно-церковних відносин законодавством, сформованим протягом 60–70-х років, багато статей якого зберігалася із законодавства попередніх років. Детальний аналіз усієї законодавчої бази, яка прямо чи опосередковано застосовувалася щодо права на свободу віросповідання, а також щодо релігії та церкви, свідчить про антирелігійний характер радянського законодавства про свободу віросповідання та підтверджує висновки вчених про те, що переслідування вірян у СРСР було державною політикою. ♦

Список використаних джерел

1. *Історія релігії в Україні : навч. посібник* / [А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.]; за ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. — К.: Знання, 1999. — 735 с.
2. *Офіцинський В. Дистрикт Галичина (1941–1944): історико-політичний нарис* / Д. Офіцинський // [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://exlibris.org.ua/distrikt/r1-p5.html>.
3. *Львівські архієпархіальні відомості*. — 1943. — Ч. 8–9. — С. 130–142.
4. *Центральний державний архів громадських об'єднань України*. — Ф. 1. — Оп. 24. — 492 с.
5. *Соловійова Р. П. Державно-церковні відносини: історія і сучасність* / Р. П. Соловійова, С. П. Максимчук // [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : ia1.donetsk.ua > [_u/ia1/dtp/CONF/9/articles/sec2](http://ia1/dtp/CONF/9/articles/sec2).
6. *Моренчук А. А. Релігійні процеси в Україні в 1953–1964 роках (на матеріалах західних областей) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук; спец. : 09.00.11 «Соціальна філософія»* / А. А. Моренчук. — Острог, 2006. — 227 с.
7. *Сборник документов и материалов о религии и церкви* / Сост. Г. Ф. Споревой, М. С. Богосовов. — К.: РИО МДВ УССР, 1983. — 248 с.
8. *Клочков В. Советское законодательство о религиозных культах* / В. Клочков // *Социалистическая законность*. — 1982. — № 1. — С. 20–23.
9. *Про релігію і атеїзм : зб. док. і матеріалів*. — К.: Політвидав України, 1973. — 274 с.
10. *Постанова Президії ВР УРСР «Про застосування ст. 138 Кримінального кодексу Української РСР» від 26.03.1966 року* // *Відомості Верховної Ради УРСР*. — 1966. — № 13. — Ст. 70.
11. *Бондарчук П. М. Особливості релігійної ситуації в Україні (друга половина 1960-х — середина 1980-х рр.)* / П. М. Бондарчук // *Український історичний збірник*. — Київ : Інститут історії України НАН України, 2008. — № 11. — С. 294–316.
12. *Положення про релігійні об'єднання в Українській РСР; Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 01.11.1976 року* // *Відомості Верховної Ради УРСР*. — 1976. — № 46. — ст. 420; № 48. — ст. 450; 1981 р. — № 38. — ст. 629; 1990 р. — № 42. — ст. 582.
13. *Конституція УРСР від 20.04.1978 року № 888-IX* // [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://exlibris.org.ua/distrikt/r1-p5.html>.

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАКОРДОННИХ УКРАЇНЦІВ ПОТРЕБУЄ ЗМІН

Ігор Лиска,

суддя Київського окружного адміністративного суду

Сучасний етап державотворення знаменується наповненням різноманітних суспільних відносин новим змістом, зумовленим змінами, що відбуваються сьогодні в українському суспільстві.

Усунення Україною штучних бар'єрів вільного пересування людей, розвиток ділових зв'язків і туризму тощо призвели до різкого збільшення кількості іноземців, які прибувають до нашої країни з метою перебування в ній або проживання. Значну частину серед них становлять особи, котрі мають українське етнічне походження або є походження з України та які з різних причин, часто вимушено, опинилися за її межами.

Україна зацікавлена в активізації контактів закордонних українців зі своєю батьківщиною, наданні їм підтримки. Ще в Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 року проголошувалося, що Україна виявляє піклування про задоволення національно-культурних, духовних і мовних потреб українців, які проживають за її межами.

В Основних напрямках зовнішньої політики України, затверджених Постановою Верховної Ради України від 02.07.1993 року, одним з найголовніших завдань зовнішньої політики було визначено створення умов для підтримання контактів із зарубіжними українцями та вихідцями з України, надання їм допомоги згідно з міжнародним правом. Вагомою функцією

зовнішньої політики України визначався захист прав українців у державах, які утворилися на геополітичному просторі СРСР.

Надалі засади політики України стосовно закордонних українців було закріплено в ст. 12 Конституції України, прийнятій 28.06.1996 року, відповідно до якої Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

Активізація контактів закордонних українців з батьківщиною актуалізувала питання законодавчого визначення їхнього правового статусу в Україні. У юридичній літературі слушно зазначалося, що наявність належної законодавчої бази є найважливішим засобом розв'язання проблем закордонних українців у відносинах з Україною [1, 46].

Водночас аналіз джерельно-літературної бази з питань закордонних українців, виявляє, що традиційно вони висвітлювалися (і висвітлюються) в історичній, політологічній та соціологічній літературі.

Правові проблеми закордонних українців в українській юридичній науці висвітлювалися досить скромно. Деякі аспекти проблеми законодавчого визначення правового статусу закордонних українців досліджували Г. Мучник [2], Г. Удовенко [1], М. Товт [3], А. Малишко [4], Р. Хомяк [5], Г. Москаль [6]. Низка законодавчих пропозицій міститься в «Науково-прак-

тичному коментарі Закону України «Про правовий статус закордонних українців» [7].

Актуальним завданням вітчизняної конституційно-правової науки є аналіз національного законодавства з питань правового статусу закордонних українців і формулювання пропозицій щодо його вдосконалення.

Зрозуміло, що правове становище закордонних українців має бути більш привілейованим порівняно із правовим статусом іноземців та осіб без громадянства, які не походять з неї.

На цей час сформовано певну нормативно-правову базу, що визначає правовий статус закордонних українців в Україні. Вона складається з Конституції України, Закону України «Про правовий статус закордонних українців», деяких інших законів і міжнародних договорів України.

Чільне місце серед нормативно-правових актів, які визначають правовий статус закордонних українців, посідає Конституція України.

Крім ст. 12, про яку йшлося вище, варто назвати також ст. 11 Основного Закону України, відповідно до якої держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій та культури. Це положення повною мірою стосується і значної частини закордонного українства, що є важливою складовою української нації.

Особливо варто виділити ст. 26 Конституції України. Згідно з ч. 1 цієї статті іноземці та особи без громадянства (якими є і закордонні українці), що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами та свободами, а також мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Недоліком ст. 26 Конституції України є, на нашу думку, відсутність у ній положення про право іноземців і осіб без громадянства отримати в порядку,

встановленому законом, статус закордонного українця. Вважаємо, що зазначена стаття має бути доповнена такою нормою.

Взагалі, вважаємо невиправданим відсутність будь-якої згадки в Основному Законі України про права закордонних українців.

Наприклад, у ч. 2 ст. 5 Конституції Республіки Словенія встановлено, що словенці, які не мають словенського громадянства, можуть користуватися в Словенії особливими правами і перевагами. Види і обсяг цих прав і переваг встановлюються законом [8, 172].

Ч. 1 ст. 49 Конституції Республіки Македонія передбачає, зокрема, що Республіка Македонія проявляє турботу про становище та права представників македонського народу в сусідніх країнах і про переселенців з Македонії [9, 441].

Такі положення доцільно було б закріпити і в Основному Законі України.

Спеціальним законодавчим актом з питань правового статусу закордонних українців є Закон України «Про правовий статус закордонних українців» від 04.03.2004 року. Він визначає умови та порядок надання статусу закордонного українця, підстави для відмови в наданні та для припинення цього статусу, порядок в'їзду й перебування закордонних українців на території України, їхні права, свободи й обов'язки, гарантії задоволення їхніх національно-культурних і мовних потреб, регулює питання правового захисту закордонних українців.

Кабінет Міністрів України видав низку постанов, спрямованих на створення механізму реалізації положень Закону України «Про правовий статус закордонних українців»: «Про утворення Національної комісії з питань закордонних українців» від 10.12.2004 року № 1024, «Про затвердження Порядку оформлення і видачі посвідчення закордонного українця» від 17.11.2004 року

№ 1531, «Про затвердження Програми облаштування осіб з числа закордонних українців, що повертаються в Україну, на період до 2010 року» від 17.11.2004 року № 1573, «Про затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року» від 26.07.2006 року № 1034.

Прийняття Закону України «Про правовий статус закордонних українців», безумовно, було важливою подією для визначення правового статусу закордонних українців. Він закріпив основи його правового регулювання. Водночас, на наш погляд, його зміст потребує певних змін.

У науковій літературі вже наголошувалося на недоліках зазначеного Закону, серед яких називалися: відсутність у ньому визначення терміна «правовий статус закордонного українця», відсутність тези про те, що держава бере на себе зобов'язання поетапно збільшувати «статутний набір прав» закордонних українців як реалізації політики зміцнення їхнього правового зв'язку з історичною батьківщиною; прогалина про те, що, повернувшись на історичну батьківщину, етнічні українці-іноземці мають право отримати громадянство за спрощеною процедурою [6, 35–36].

Одним з істотних недоліків Закону України «Про правовий статус закордонних українців» є, на нашу думку, відсутність у ньому окремої статті, котра закріплювала б законодавчу основу визначення правового статусу зазначених осіб. Зауважимо, що в ст. 2 попередньої редакції названого Закону, прийнятої Верховною Радою України 20.11.2003 року, передбачалося, що правовий статус закордонних українців визначається Конституцією України, цим Законом, Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», а також іншими законами України.

Однак Президент України після надходження вказаного Закону йому

на підпис повернув його парламентові, мотивувавши, зокрема, своє рішення тим, що наведеним положенням запроваджується врегулювання нормативно-правовими актами України прав, свобод, обов'язків стосовно осіб, які не пов'язані з Україною громадянством і не проживають на її території. На його переконання, Конституція України врегульовує зазначені питання лише стосовно іноземців і осіб без громадянства, які перебувають на території України (ст. 26), і не передбачає можливості врегулювання будь-яких питань стосовно цих осіб, якщо вони не перебувають в Україні. З огляду на те, що в пропонованих положеннях Закону не обумовлено, що ці права, свободи, обов'язки виникають під час перебування відповідних осіб в Україні або хоча б, принаймні, у відносинах з Україною, ці положення, зауважив Глава Держави, порушують наведену норму Конституції України і не відповідають загальним принципам дії нормативно-правових актів у просторі та за колом осіб. Отож, Президент України запропонував ст. 2 Закону виключити [10], що Верховна Рада України і зробила під час розгляду зазначеного Закону з пропозиціями Президента України.

На нашу думку, таке рішення є помилковим з кількох причин.

По-перше, для законів України, прийнятих в останні роки з питань правового статусу різних категорій фізичних осіб, наприклад, «Про імміграцію», «Про біженців», характерною є наявність в їхніх текстах таких статей.

По-друге, навіть якщо погодитися з аргументацією, викладеною в пропозиціях Президента України, то доцільно було не вилучати зазначену статтю, а внести до неї зміни, передбачивши, що визначається правовий статус закордонних українців в Україні, як це, зокрема, зроблено щодо правового статусу іммігрантів у ст. 3 Закону України «Про імміграцію».

До речі, під час підготовки проекту Закону України «Про правовий статус закордонних українців» до другого читання народний депутат України І. Стойко пропонував закріпити в ньому положення, згідно з яким правовий статус закордонного українця в Україні визначається Конституцією України, цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, а також чинними міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [11]. Однак його пропозиція не була прийнята.

По-третє, важко взагалі погодитися із зауваженням Президента України, що Україна не може врегулювати нормативно-правовими актами України права осіб, які не пов'язані з Україною громадянством і не проживають на її території. Посилання в такому разі на ст. 26 Конституції України, на наш погляд, є не зовсім вдалим. Справді, в ній ідеться лише про іноземців і осіб без громадянства, що перебувають в Україні, однак у цьому випадку мова йде про поширення на них національного режиму, тобто про урівняння їх у користуванні правами та свободами і виконанні обов'язків з громадянами України за певними винятками.

Вказана стаття аж ніяк не перешкоджає закріплювати нормативно-правовими актами України права закордонних українців, які перебувають за її межами. Це, зокрема, зроблено у ч. 1 ст. 8 Закону, відповідно до якої закордонні українці — громадяни держав, з якими Україна має візовий режим, мають право на безкоштовне оформлення багаторазової візи для відвідання України без надання відповідного запрошення терміном дії на 5 років на підставі посвідчення закордонного українця. Реалізують вони це право, перебуваючи поза межами України.

Нарешті, можливість прийняття державами законів, які поширюють свою дію на меншини, що проживають в інших державах, допускає за певних умов Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія) у «Доповіді про сприятливе ставлення до національних меншин державами їх походження», затвердженій на її 48 пленарному засіданні 19–20.10.2001 року [12].

Беручи до уваги викладене, вважаємо за доцільно доповнити Закон України «Про правовий статус закордонних українців» новою статтею «Законодавство про правовий статус закордонних українців» такого змісту: «Правовий статус закордонних українців визначається Конституцією України, цим Законом, Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», а також іншими законами та міжнародними договорами України».

Правовий статус закордонних українців визначається також іншими законами України, серед яких найважливішими є такі: «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 04.02.1994 року, «Про громадянство України» від 18.01.2001 року, «Про біженців» від 21.06.2001 року, «Про імміграцію» від 07.06.2001 року, «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» від 11.12.2003 року¹.

Щодо Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» слід зауважити, що Закон України «Про правовий статус закордонних українців» у ч. 1 ст. 8 містить пряме посилання на нього. Згідно з нею в'їзд в Україну та виїзд з України закордонних українців здійснюються відповідно до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

Проте значення останнього Закону не обмежується лише цим. Він також

¹ До всіх названих законів України після їх прийняття вносилися зміни.

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

закріпив основні права, свободи й обов'язки іноземців і осіб без громадянства, котрі проживають або тимчасово перебувають в Україні, і передбачив відповідальність іноземців та осіб без громадянства за порушення порядку перебування в Україні, транзитного проїзду через її територію. Названі положення безпосередньо поширюються і на закордонних українців.

Певним недоліком Закону України «Про правовий статус іноземців і осіб без громадянства» вважаємо відсутність у ньому положення про право іноземців та осіб без громадянства отримати в порядку, встановленому законом, статус закордонного українця. На нашу думку, до цього Закону має бути внесене відповідне доповнення.

Він, як вважаємо, потребує й інших змін. Так, ч. 3 ст. 2, де йдеться про можливість прийняття Кабінетом Міністрів України рішення про встановлення обмежень щодо реалізації прав і свобод іноземцями на території України, якщо державою їхнього громадянства встановлено обмеження щодо реалізації прав і свобод громадянами України, доцільно доповнити положенням про те, що ці обмеження не поширюються на осіб, яким надано статус закордонного українця.

До ч. 2 ст. 8 зазначеного Закону, згідно з якою іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, а також яким надано статус біженця в Україні, мають право працювати на підприємствах, в установах і організаціях або займатися іншою трудовою діяльністю на підставах та в порядку, встановлених для громадян України, слід внести доповнення про те, що її дія поширюється на осіб, яким надано статус закордонних українців.

Доцільно доповнити аналогічним положенням і ч. 1 ст. 10 та ч. 1 ст. 14 згаданого Закону, згідно з якими іноземці й особи без громадянства, що постійно проживають в Україні або яким надано статус біженця в Украї-

ні, користуються медичною допомогою і мають право на освіту нарівні з її громадянами.

Вважаємо також, що для закордонних українців із держав з візовим для в'їзду в Україну режимом має бути встановлений безвізовий режим, що потребує внесення відповідних змін до ст. 23 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

У Законі України «Про громадянство України» передбачено спрощені умови і порядок набуття громадянства України вихідцями з її території. Враховуючи, що Законом України «Про правовий статус закордонних українців» ознакою закордонного українця визначено не лише територіальне, а й етнічне походження особи, слід, як вважаємо, внести певні зміни до статті 8 Закону України «Про громадянство України», поширивши спрощені умови і порядок набуття громадянства України на всіх осіб, яким надано статус закордонного українця.

Закон України «Про біженців» урегулював питання однієї з категорій іноземців та осіб без громадянства. Він визначив порядок набуття і втрати статусу біженця в Україні, права та обов'язки осіб, які звернулися за набуттям статусу біженця, та які його набули. Набути статус біженця відповідно до вказаного Закону можуть і закордонні українці, якщо вони прибули в Україну, рятуючись від переслідувань, про які в ньому йдеться.

Видається доцільним внесення змін до ст. 20 вказаного Закону, що визначає права осіб, яким надано статус біженця, доповнивши її новою частиною про поширення цих прав на осіб, яким надано статус закордонних українців і стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо надання їм статусу біженця.

Заважючи на значення, котре має політика України стосовно закордон-

них українців для її відносин з державами їхнього постійного проживання, невинуватим є, на нашу думку, відсутність згадки про них в Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 року. Пропонуємо доповнити ст. 6 вказаного Закону положенням про те, що пріоритетом національних інтересів України є турбота про задоволення культурних і мовних потреб закордонних українців.

У деяких нормативно-правових актах не завжди вдало вживається термінологія стосовно закордонних українців.

Так, у ч. 2 ст. 4 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» передбачено, що держава створює умови для забезпечення засобами теле-радіомовлення культурних та інформаційних потреб громадян України, а також потреб етнічних українців, які проживають за межами України.

Наведене положення не узгоджується з положенням ст. 1 Закону України «Про правовий статус закордонних українців», згідно з яким закордонними українцями є не лише етнічні українці, а й інші особи походженням з України.

Отже, видається доцільним внести зміни до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», замінивши слова «етнічних українців», які проживають за межами України» словами «закордонних українців».

Аналогічний недолік наявний і в Стратегії демографічного розвитку в період до 2015 року, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 24.06.2006 року № 879, згідно з якою з метою подолання негативних тенденцій у сфері трудової міграції громадян України планується, зокрема, сприяння репатріації етнічних українців. У такому разі термін «етнічних українців» необхідно замінити терміном «закордонних українців».

Важливим є питання щодо напрямів подальшого розвитку законодавчої

бази з питань правового статусу закордонних українців.

На нашу думку, під час прийняття нових або внесення змін до чинних законів України з питань правового статусу іноземців і осіб без громадянства цілком логічно зважати в них на інтереси такої їх специфічної категорії як закордонні українці.

Проте на практиці це не відбувається навіть після набрання чинності Законом України «Про правовий статус закордонних українців». Так, Верховна Рада України 07.06.2007 року прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про зайнятість населення» (нова редакція), поданий Кабінетом Міністрів України. Згідно з ним іноземці й особи без громадянства, що постійно проживають в Україні або яким надано статус біженця в Україні чи які одержали дозвіл на імміграцію та залишилися в Україні на постійне проживання, мають право на трудову діяльність на умовах трудового договору, іншу трудову діяльність на підставах і в порядку, встановлених для громадян України.

Як бачимо, в цьому Законі України немає згадки про закордонних українців. Водночас ми не вважаємо виправданою ситуацію, за якої закордонні українці мають в Україні менше прав щодо працевлаштування, ніж звичайні іноземці й особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, чи біженці.

Недоліки в розвитку законодавчої бази з питань правового статусу закордонних українців, на наш погляд, пов'язані з тим, що в Україні відсутній документ засадничого характеру, що визначає державну політику в означеній сфері суспільних відносин.

Не можна стверджувати, що Україна взагалі не має державної політики стосовно закордонних українців. Її базові положення містяться в Конституції України, інших нормативно-правових актах, міжнародних договорах України.

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

Деякі аспекти державної політики щодо закордонних українців містилися в Основних напрямках зовнішньої політики України, затверджених Постановою Верховної Ради України від 02.07.1993 року, про які йшлося вище.

Проте з прийняттям 01.07.2010 року Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України» постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 року «Про Основні напрями зовнішньої політики України» визнана такою, що втратила чинність. Натомість, у ч. 2 ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України» основними засадами зовнішньої політики є, зокрема, створення сприятливих умов для задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами України, підтримання з ними сталих зв'язків. По-перше, таке формулювання Закону, порівнюючи з формулюванням Основних напрямів зовнішньої політики України, звужує зміст державної політики щодо закордонних українців, оскільки визначають лише зовнішні аспекти зовнішньої політики України стосовно українців, які проживають за межами України, та, по-друге, повторює положення ст. 12 Конституції України.

Вказана проблема могла би бути вирішена через затвердження Верховною Радою України окремої Концепції національної політики щодо закордонного українства. Активізація наукової розробки проблем в цій сфері свідчить про реальну можливість концептуального забезпечення такої політики, підготовки теоретично обґрунтованих і практично значущих рекомендацій.

Спроби затвердження Концепції національної політики щодо закордонного українства робилися. Так, 17.08.2006 року на розгляд Верховної Ради України було внесено проект Закону України «Про Концепцію націо-

нальної політики щодо закордонного українства», що мав визначити правові, економічні й організаційні засади національної політики щодо закордонного українства. Проте 08.06.2007 року його було відкликано.

Варто зазначити, що згаданий законопроект мав істотні недоліки. Зокрема, у ньому лише ставилося завдання створити належну нормативно-правову базу для здійснення національної політики щодо закордонного українства. При цьому на Верховну Раду України, що як єдиний орган законодавчої влади (ст. 75 Конституції України) і має створювати таку базу, відповідно до проекту Концепції покладалося лише проведення щорічних парламентських слухань щодо питань, пов'язаних зі встановленням й розвитком стосунків із закордонними українцями, а також врахування під час ратифікації міжнародних договорів та здійснення міжнародного співробітництва інтересів закордонного українства.

Водночас саме Концепція національної політики щодо закордонного українства, на нашу думку, має містити чіткі орієнтири вдосконалення законодавства України з питань правового статусу закордонних українців, що надасть їй можливість стати основою його розвитку, а також сприяти вдосконаленню системи і діяльності державних органів, на які покладено його виконання. Розробка та затвердження такої Концепції сприятиме успішному вирішенню завдання належного законодавчого забезпечення правового статусу закордонних українців. ♦

Список використаних джерел

1. Удовенко Г. Проблеми української діаспори в Російській Федерації (законодавчо-правові аспекти) / Г. Удовенко // Українська діаспора в Росії: стан, проблеми, перспективи : матеріали науково-практичної конференції (22.12.2003 року) / заг. ред. С. Осташа. — К., 2004. — С. 41–48.
2. Мучник Г. О. Коментарий к Конституции Украины. — Книга первая / Г. О. Мучник — К., 2000. — С. 159–160.
3. Товт М. Державні наміри про піклування: поміж етнічними берегами і європейськими пастками [Електронний ресурс] / М. Товт. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.ucipr.kiev.ua>.
4. Альтернативний проект Закону України «Про правовий статус і права закордонних (зарубіжних) українців» // Вісті з України. — 1998. — 21 травня; Правовой статус заграничных украинцев : справочник по законодательству / Украинская научная ассоциация. Международная академия информатизации / Н. И. Малышко, А. Н. Малышко (подгот.). — К. : УНА, 2004. — 12 с.
5. Хомяк Р. Л. Клопіт з діаспорою [Електронний ресурс] / Р. Л. Хомяк — Режим доступу до ресурсу : <http://www.svoboda-news.com/2002/18/1.htm>.
6. Москаль Г. Правовий статус закордонного українця — особливий (спеціальний) вид правового статусу іноземця / Г. Москаль // Право України. — 2004. — № 10. — С. 35–37.
7. О. Л. Копиленко. Науково-практичний коментар Закону України «Про закордонних українців» / О. Л. Копиленко, С. П. Бритченко, С. Б. Чехович. — К. : Парламентське видавництво, 2006. — 161 с.
8. Конституции государств Европы : в 3-х т. — Т. 3 / под ред. Л. А. Окунькова. — М. : НОРМА, 2001. — 792 с.
9. Конституции государств Европы : в 3-х т. — Т. 2 / под ред. Л. А. Окунькова. — М. : НОРМА, 2001. — 840 с.
10. База законодавства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.rada.gov.ua>.
11. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про правовий статус закордонних українців» [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу : http://www.rada.gov.ua:8080/pls/zweb/webproc4_1?id=&pf3511=12678.
12. Report on the preferential treatment of national minorities by their kin-state. Adopted by the Venice Commission at its 48th Plenary Meeting, (Venice, 19–20 October 2001).

Р. Эннан

Определяющие основы права интеллектуальной собственности

С. 7–15

Статья посвящена анализу определяющих основ права интеллектуальной собственности, определены категории права интеллектуальной собственности: система, принципы, функции, объекты, субъекты, правоотношения интеллектуальной собственности. Анализируется сущность, правовая природа прав на результаты интеллектуальной, творческой деятельности (исключительных, «интеллектуальных» прав), отличия от права собственности (вещного права), поиск места права интеллектуальной собственности в системе современного права.

Н. Рязанова

Приоритетные направления совершенствования законодательного регулирования прав на объекты интеллектуальной собственности, созданных за государственный счет

С. 16–21

Проанализированы основы правового регулирования прав на объекты интеллектуальной собственности, созданных за государственный счет. Определены основные проблемы данной сферы. Предложено собственное видение механизма распределения прав на объекты интеллектуальной собственности, созданных за государственные средства.

В. Дробязко

Административные процедуры защиты авторских прав в США

С. 22–26

В статье рассмотрены права, обязанности и практическая деятельность по защите авторских прав Комиссии США по международной торговле и Таможенной службы США, в частности, полномочия и процедуры; расследование и обеспечение соблюдения законодательства; задержание, арест и уничтожение незаконных товаров; требования к регистрации объектов авторского права с целью применения правоприменительных мер на таможенной границе.

R. Ennan

Determinative fundamentals of intellectual property law

P. 7–15

The article analyzes the determinative fundamentals of intellectual property law, the intellectual property law categories — system, principles, functions, objects, persons of law, legal relationships — are determined. It is analyzed the essence, the legal nature of the rights to the results of intellectual and creative activities (exclusive «intellectual» rights), their differences from the ownership (property) law; search for a place of intellectual property law in modern law system.

N. Ryazanova

Priority directions for legal regulation improving of intellectual property rights which are created at public expense

P. 16–21

Bases of the legal adjusting of rights are analyzed on the objects of intellectual property, that is created for state means. Certain basic problems of this sphere. Offered own vision of mechanism of distribution of the rights on the objects of intellectual property, created for state means.

V. Droblyazko

Administrative procedures of the copyright protection in the U.S.A.

P. 22–26

The article deals with the rights, duties and practice of the U.S. Commission on International Trade and the U.S. Customs Service on copyright protection, in particular, powers and procedures, investigations and enforcement of legislation; detention, seizure and elimination of infringing goods, the registration requirements to copyright objects registration for the purpose of applying enforcement measures at the customs border.

К. Афанасьева

Договорные отношения в сфере деятельности организаций вещания

С. 27–33

Статья посвящена проблемам правовой регламентации договорной деятельности организаций вещания. Проанализированы основные виды договоров в сфере интеллектуальной собственности, с которыми сталкиваются вещательные организации в своей деятельности; дана их классификация, рассмотрены особенности заключения таких договоров.

Л. Мамчур

Размещение произведения в сети Интернет как способ его использования

С. 33–40

Автор анализирует проблемы существующие в сети Интернет, которые связаны с использованием объектов интеллектуальной собственности.

А. Яремчук, Н. Безсмертна

Проблемы определения дефиниции «аудиовизуальное произведение» в украинском законодательстве

С. 41–43

В статье анализируется отечественное законодательство в аудиовизуальной сфере, а также проблема определения понятия «аудиовизуальное произведение».

Е. Штефан

Третейское судопроизводство как договорный альтернативный способ решения конфликта в сфере авторского права

С. 44–49

Автор осуществляет основательный анализ особенностей третейского судопроизводства, и предлагает его как дополнительный способ решения конфликтов.

В. Микитин

Права на объекты интеллектуальной собственности в аспекте гражданской правовой ответственности

С. 50–57

Раскрыто государственное регулирование правовой охраны интеллектуальной собственности. Охарактеризо-

K. Afanasyeva

Contractual relations in the sphere of broadcasting organizations

P. 27–33

The article is devoted to the problems of legal regulation of contractual relations of broadcasting organizations. The main types of agreements in the sphere of intellectual property, facing broadcasters in their work; their classification, the features of the conclusion of such agreements are analyzed.

L. Mamchur

Placing the product in the Internet as a way of its utilization

P. 33–40

The author analyzes the problems existing in the Internet connecting with the utilization of intellectual property objects.

O. Yaremchuk, N. Bezsmertna

Problems of definition of an «audiovisual work» in Ukrainian legislation

P. 41–43

The article examines the domestic legislation in the audiovisual field, and the problem of an «audiovisual work» definition.

O. Shtefan

Arbitration procedure as the contractual alternative way to resolve the conflict in copyright area

C. 44–49

The author makes a thorough analysis of the peculiarities of the arbitration procedure, and offers it as an additional way of resolving conflicts.

M. Mykytyn

The rights on objects of intellectual property in respect of civil liability

P. 50–57

State regulation of intellectual property rights protection is revealed. The concept of intellectual property objects is characterized. The classification of

вано понятие объектов интеллектуальной собственности. Представлена классификация объектов интеллектуальной собственности. Исследовано правовое обеспечение защиты объектов интеллектуальной собственности. Проанализированы гражданско-правовая защита и гражданско-правовая ответственность за нарушение права на объекты интеллектуальной собственности.

А. Ромашко, А. Пивоваров, О. Фоя
Эквивалентные и альтернативные признаки в законодательстве Украины
С. 58–60

В данной статье рассматриваются проблемы патентного законодательства Украины относительно чётких определений понятий альтернативности и эквивалентности и расхождений в трактовке этих понятий между законодательными документами и другими информационными ресурсами.

Н. Загришева
Правовое регулирование налогового учета нематериальных активов
С. 61–66

В статье рассмотрены основные положения налогового учета нематериальных активов. Предложено внесение ряда изменений в раздел 3 Налогового кодекса Украины.

О. Музыка-Стефанчук
Классификация бюджетных правоотношений: вопросы теории и практики
С. 67–72

В статье проанализированы доктринальные подходы к классификации бюджетных правоотношений. Рассматривается практическое значение доктринальной классификации.

О. Головенко
Теоретические основы применения категории «публичные финансы» в финансовом праве
С. 73–78

Автором анализируются теоретические основы применения категории «публичные финансы» в финансовом праве, дается характеристика понятия, выделяются основные особенности.

intellectual property objects is provided. Legal protection of intellectual property objects is researched. A civil protection and civil liability for violation of the right to objects of intellectual property are analyzed.

A. Romashko, O. Pyvovarov, O. Foya
Equivalent and alternative attributes of the legislation of Ukraine
P. 58–60

The article discusses the problem of patent legislation of Ukraine relative to precise definitions of alternativeness and equivalences; and the interpretation differences of these concepts among the legislative documents and other information resources.

N. Zahrisheva
Legal regulation of the tax treatment of intangible assets
P. 61–66

The article describes the main provisions of the tax treatment of intangible assets. It is proposed introduction of number of changes to section 3 of the Tax Code of Ukraine.

O. Muzyka-Stefanchuk
The classification of budget relations: theory and practice questions
P. 67–72

The doctrinal approaches to the classification of budget relations are analyzed in the article. The practical importance of doctrinal classification is probed.

O. Holovenko
The theoretical fundamentals of the «public finance» category in financial law
P. 73–78

The author analyzes the theoretical fundamentals of the «Public Finance» category in financial law, gives the characteristics of the concept, highlights the main features.

А. Ищенко

Юридические аспекты административно-территориального устройства украинских земель в составе Российской империи в 1721–1825 годах

С. 79–90

Статья посвящена осмыслению опыта территориальной организации украинских земель в составе Российской империи в 1721–1825 годах в контексте необходимости учета преемственности и континуальности соответствующих пространных моделей при формировании новейших подходов к конституционно-правовым превращениям административно-территориального устройства Украины.

А. Быков

Особенности правового регулирования свободы вероисповедания на территории Украины с 40-х до 80-х годов XX века

С. 91–95

В статье отражены особенности правового регулирования свободы вероисповедания, начиная с момента немецкого оккупационного периода украинских земель 1941–1944 годов, советского режима 60–80-х годов XX века. В результате детального анализа всей законодательной базы относительно религии и церкви сделан вывод об антирелигиозном характере советского законодательства о свободе вероисповедания, а также указано, что преследование верующих в СССР было государственной политикой.

И. Лыска

Законодательство о правовом статусе зарубежных украинцев требует изменений

С. 96–103

Автор проводит анализ законодательства Украины, касающегося правового статуса зарубежных украинцев, акцентируя внимание на положениях, требующих изменений.

O. Ishchenko

Legal aspects of administrative-territorial organization of Ukrainian lands as the part of the Russian empire in 1721-1825

P. 79–90

The article is devoted to the analysis of Ukrainian lands' territorial organization practice as the part of the Russian empire in 1721-1825 in the context of necessity to take into account succession and continuance of the proper spatial models while forming the newest concepts to constitutional transformations of Ukrainian administrative-territorial system.

O. Bykov

Peculiarities of legal regulation of religious freedom in Ukraine from 40th till 80th of XX century

P. 91–95

The article reflected peculiarities of legal regulation of religious freedom, starting from the moment the German occupied Ukrainian lands 1941–1944's, the Soviet regime, 60–80th of the XX century. As a result of detailed analysis of all legislation on religion and church concluded antireligious nature of Soviet legislation on freedom of religion, and noted that the persecution of believers in the USSR was state policy.

I. Lyska

Legislation on the foreign Ukrainians legal status needs to be changed

P. 96–103

The author analyzes the Ukrainian legislation concerning the legal status of foreign Ukrainians, focusing on provisions requiring changes.

До уваги авторів!

Редакція приймає рукописи статей, що раніше не друкувались, як на електронних носіях, набраних у програмах MS Office, так і надруковані на папері обсягом до 10 сторінок (шрифт — Times New Roman, розмір — 14, інтервал — 1,5).

Статті повинні бути оформлені відповідно до вимог ВАК України щодо наукових робіт, обов'язково мати рецензію й анотації російською та англійською мовами. Ілюстративний матеріал має бути у форматі .tif або .jpg, розміром 300 dpi.

Прохання до авторів: разом із матеріалами надсилати свою фотографію та інформацію щодо наукового ступеня, місця роботи, посади, поштової адреси і контактних телефонів.

Редакція лишає за собою право на редагування та скорочення рукописів. За достовірність інформації та статистичних даних, які містяться у рукописах, відповідальність несе автор.

Повторне видання статей, розміщених на шпальтах журналу «Теорія і практика інтелектуальної власності», можливе лише за згодою редакції.

Надіслані до редакції матеріали авторам не повертаються.

Автор, який подав матеріали до друку, вважається таким, що погоджується на подальше безоплатне їх розміщення на сайті НДІ інтелектуальної власності та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Відтворення матеріалів журналу або їхніх частин будь-якими засобами чи в будь-якій формі, зокрема і в Інтернеті, забороняється без письмового дозволу редакції журналу.

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

Науково-практичний журнал «Теорія і практика інтелектуальної власності» виходить один раз на два місяці. Передплатити наш журнал ви зможете в будь-якому поштовому відділенні України, а також за допомогою системи WebMoney на сайті ДП «Преса» — www.presa.ua.

Сподіваємося, що наш журнал стане корисним помічником у вашій справі!

Вартість передплати на 2011 рік					
	Індекс	2 міс./грн	4 міс./грн	6 міс./грн	12 міс./грн
Фізичні та юридичні особи	23594	35	70	105	210

З глибокою повагою,
редакційна колегія